

KULTŪROS BARAI

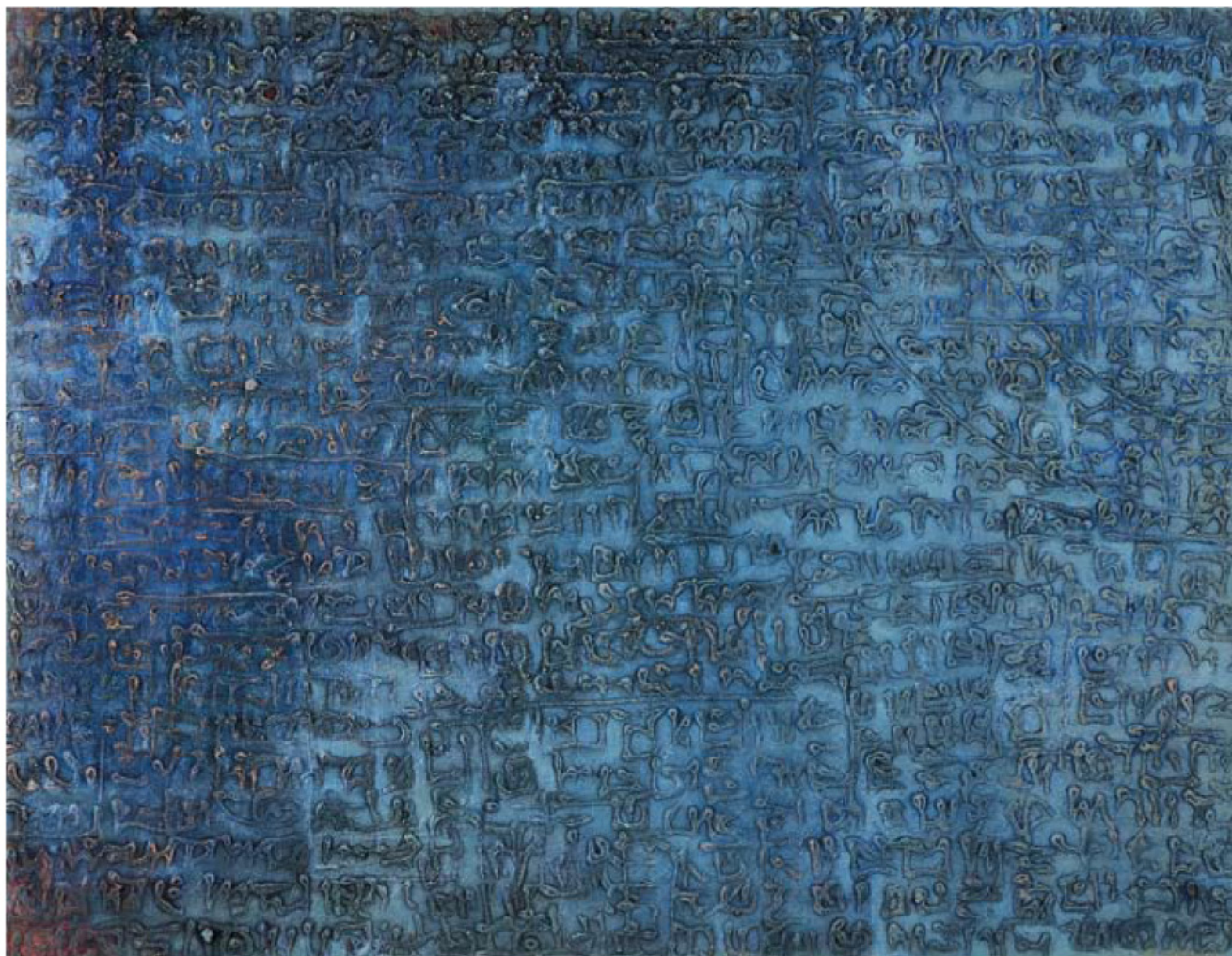
ISSN 0134-3106

2016

9

Kultūros ir meno mėnesinis žurnalas. eurozine.com, kulturosbarai.lt

Ewa Pohlke. Iš ciklo Pažadėtoji žemė. Užmarštis. 2015. Aliejus, drobė.

Šiuolaikinės lietuvių tapybos ir fotografijos paroda „Zachor! – Vizualinė žydiškojo Vilniaus topografija“ po pasaulį išsisklaidžiusioms žydų bendruomenėms primena vizualinį žydiškojo Vilniaus naratyvą. Apie parodą skaitykite p. 40

Vyriausioji redaktorė
Laima KANOPKIENĖ 2 62 38 61

Rengia

Almantas SAMALAVIČIUS
(kultūrologija, architektūra) 2 62 38 61
Rūta GAIDAMAVIČIŪTĖ
(muzika) 2 62 38 61
Monika MEILUTYTĖ
(teatras) 8 614 12855
Kęstutis ŠAPOKA
(dailė) 8 655 90921
Tadas GINDRĖNAS
(dizaineris) 2 61 05 38
Kristina SABUKIENĖ
(kompiuterininkė) 2 61 05 38
Asta DEKSNYTĖ
(korektorė)
Irena ŽAGANEVIČIENĖ
(buhalterė) 2 62 31 04

Redakcinė kolegija

Endre BOJTÁR (Vengrija)
Alfredas BUMBLAUSKAS
Pietro U. DINI (Italija)
Stasys EIDRIGEVIČIUS
Carl Henrik FREDRIKSSON (*eurozine*)
Vita GRUODYTĖ (Prancūzija)
Algis MICKŪNAS (JAV)
Liana RUOKYTĖ
Giedrius SUBAČIUS (JAV)
Antanas ŠILEIKA (Kanada)
Vygantas VAREIKIS
Kazys VARNELIS jr. (JAV)

Redakcijos adresas

Latako g. 3, 01125 Vilnius
el. paštas: kulturosbarai@takas.lt,
kulturosbarai@gmail.com
Faksas: 2 62 38 61

© Leidėjas – VšĮ „Kultūros barų“ leidykla. SL 101

Redakcija nereikalauja, kad spausdinamų
straipsnių mintys atitiktų jos nuomonę

Kultūros barai yra *Eurozine the netmagazine*
partneris. www.eurozine.com

Rūpesčiai ir lūkesčiai

Arūnas SPRĄUNIUS. Stabilumas kaip utopija, arba Prabanga būti nereikalingam / 2
Viktorija RIMAITĖ. Prasmių dykuma politinėje reklamoje / 10

Vita brevis, ars longa

Bonifacas STUNDŽIA. Algirdas Sabaliauskas – baltų kalbotyros istorikas iš pašaukimo / 11

Problemoms ir idėjoms

Aukštųjų mokyklų biurokratizacijos pinklės. *Su humanitarinių mokslų profesoriumi Christianu Moraru kalbasi Almantas Samalavičius* / 15

Nuomonės apie nuomones

Andrius MARTINKUS. Europos kaltė / 19
Laiškas redakcijai / 23

Paveldas ir paminklai

Almantas SAMALAVIČIUS. Viešųjų erdvių gynyba ir jos inscenizacija, pritivinkusi keistos nostalgijos / 25

Kūryba ir kūrėjai

Lina BUIVIDAVIČIŪTĖ. Eilėraščiai / 31
Ieva KUZMINSKAITĖ. Šiuolaikinės keramikos paroda Kanzase „50 moterų ir jų indėlis į keramikos meną“ / 33
Vita GRUODYTĖ, Matthieu GUILLOT. Metų muzikos kūrinio autorius apdovanojamas už... / 36
Gabrielė ŽAIDYTĖ. Apie psalmių knygą iš geležies ir molio / 40
Jūratė STAUSKAITĖ. Ar pastovumas dar vertybė? *Nijolės Šaltenytės rebusai* / 44
Kęstutis ŠAPOKA. Charkovo avangardinės fotografijos desantas Lietuvoje. *Romano Pyatkovkos paroda* / 47
Redas DIRŽYS. Pirmasis kvantinis *Fluxfutbollum* lygiadienio festivalis Londone / 50
Kęstutis ŠAPOKA. Eksperimentinis letristinės poezijos ir apskritai išminties festivalis Alytuje / 60
Zecharia PLAVIN. Vilties giesmė / 62

Praeities dabartis

Algirdas GRIGARAVIČIUS. Kad reikia, pasakyta seniai. *Paminklo Jonui Basanavičiui priešistorė* / 72
Dainora KANIAVIENĖ. Jurgis Šaulys literatūros kritiko amplua / 76

Iš rankraščių ir archyvų

Dainius JUNEVIČIUS. Antalio Rohrbacho nuotraukos iš sudegusio 1861 metų albumo / 80

Laikai ir žmonės

Tomaš BOŽEROCKI. Raganų medžioklė Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje / 84

Apie knygas

Astrida PETRAITYTĖ. Istorinė Kuršių nerijos kronika lietuviškai / 87

Visai nejuokingi skaitiniai

Krescencija ŠURKUTĖ. *Provocatio ad populum* / 93
Summaries / 95

Viršelio 1 p.: Linas LIANDZBERGIS. Aš tau švelniai pakuždėsiu. 2015. Akrilas, drobė

4 p.: Arūnė TORNAU. Žmogus iš geto. 2012-2014. Aliejus, drobė.

Apie parodą „Zakhor!“

STABILUMAS KAIP UTOPIJA, arba PRABANGA BŪTI NEREIKALINGAM

Imperatyvo „dalyvavimas būtinas“ variacija: vieno iš Lietuvos prekybos tinklų reklaminis šūkis yra „stabilumas ir augimas“. Viešiesiems ryšiams toks etimologinis derinys tinkamas, net jei tradiciškai manoma, kad stabiliai ar bent jau stabiliau jaučiasi tie, kurių būvis statiškas.

Interneto puslapio *Svoboda* surengtos diskusijos „Hillary Clinton ir Donaldas Trumpas gelbsti kapitalizmą“ (08-13) vienas iš dalyvių, Pietų Karolinos kolegijos *Citadel* profesorius Richardas M. Ebelingas ramino, kad per Didžiąją depresiją, ištikusią praėjusio amžiaus 4-ajame dešimtmetyje, daug kas irgi pranašavo kapitalizmo galą, bet po Antrojo pasaulinio karo JAV prasidėjo ekonominis augimas. Pasak Kalifornijos Berklio universiteto profesoriaus Jurijaus Gorodničenko, Amerikos ekonomika, palyginti su Europos ar Japonijos, ir dabar auga pakankamai sparčiai, pagrindinis klausimas, kas tuo augimu naudojasi. Didžiausia Jungtinių Valstijų problema – visuomenės išsiskuoksninavimas, mat iš to augimo net vidurinioji klasė pelnė nedaug, jei palygintume su pelnais tų, kurie priklausau aukščiausiam visuomenės sluoksniui. Todėl dabar krizė ištiko ne sistemą, bet gerovės valstybę.

Turtingiausios korporacijos savo noru investuoti, pavyzdžiui, į infrastruktūrą, kuri bent jau taktinėje perspektyvoje kurtų darbo vietas, neskuba, yra labiau linkusios pinigus pasilaikyti – Amerikos korporacijų

sąskaitose susikaupė 1 trilijonas 700 milijardų dolerių. JAV federalinė rezervų sistema moka 0,5 proc. metinių palūkanų bankams, kurie laiko joje pinigus, tokių „sandėliuojamų“ lėšų sukaupta 2,5 trilijono dolerių. Tie pinigai irgi galėtų kredituoti ekonomiką, bet nekredituoja. Bankai gauna nedidelį, užtat garantuotą pelną, numoję ranka į tradiciškai pagrindinę savo funkciją tarpininkauti tarp namų ūkių (santaupos) ir gamybos įmonių (kreditavimas). Taigi, „laisvų“ pinigų yra, bet jie „guli“.

O ir kodėl neturėtų „gulėti“, kai jų benficiarai jau ir taip yra pasakiškai turtingi? To pusės procento visai pakanka jų šventai ramybei. Kai pasiekiamas toks asmeninės gerovės lygis, nelieka jokio motyvo, juo labiau moralinio įsipareigojimo stimuliuoti kapitalizmą. Stenfordo universiteto ekonomikos profesoriaus, Hooverio centro mokslinio bendradarbio Michaelo Bernstamo teigimu, „normaliomis“ sąlygomis tarpbankinių kreditų rinka JAV siekia maždaug 0,5 trilijono dolerių, bet dabar ji susitraukusi iki 70 milijardų, taigi, jos beveik neliko. Bankai nebeapsitiki vieni kitais, užtat yra pasiryžę imti pinigus už bet ką.

Gali būti, kad pasitikėjimui dar ne metas. Japonai esamąją padėtį iš pradžių įvardijo kaip „prarastą dešimtmetį“, vėliau – „prarastą dvidešimtmetį“, dabar kalba apie „prarastą ketvirtį amžiaus“. Tiesa, praradimai slegia ne visas sritis. Du sektoriai, imliausi inovacijoms – infor-

pas irgi prisipažįsta duodavęs pinigų pretendentams į Amerikos prezidentus, beje, daugiausia demokratams. Kad finansinis rėmėjas pats virto kandidatu, lėmė siekis plėsti verslą – birželį paskelbti federaliniai duomenys rodo: penktadalis milijardieriaus rinkimų kampanijos išlaidų nusėdo jo paties kompanijose. Juk rinkiminius viešumas yra puiki galimybė tiek reklamuoti savo produktus (Trumpo atveju – patį save), tiek plėstis. Milijardieriaus aplinkoje jau kalbama, kad net pralaimėjęs jis išloš, nes fanatiškų savo gerbėjų minią „transformuos“ į televizinę auditoriją, toliau žaisdamas sukurstytomis aistromis ir neapykanta demokratijai.

Iš Trumpo rinkimų štabo jau atleistas politinis technologas Paulas Manafortas dirbo ir su Ukrainos eksprezidentu Viktoru Janukovyčiumi, pabėgusiu iš šalies, ir su Filipinų diktatoriumi Ferdinandu Marcosu, ir su Angolos tironu Jonasu Savimbi. Šis politinių kampanijų organizatorius tikrai profesionalus ir nepėsčias, jeigu jam moka tiek diktatoriai, tiek tokie verslo oligarchai kaip Rinatas Achmetovas, Olegas Deripaska... Vienas patikimiausių Manaforto patarėjų – Rusijos pilietis Konstantinas Kilimnikas, dirbęs rusų karinėje žvalgyboje. Eilinis amerikiečių polittechnologo vertėjas dabar tapo faktiniu jo biuro Kijeve vadovu. Žiniasklaida prisiminė, kad Manaforto-Kilimniko tandemas Ukrainos prezidentą konsultavo ir tada, kai 2013-ųjų lapkritį šis atsisakė pasirašyti asociacijos su ES sutartį, nors anksčiau skelbė tą padarysias.

Buvęs KGB bendradarbis Jurijus Švecas, dabar gyvenantis Amerikoje, *Svobodos* paklaustas, kaip galėjo patyręs polittechnologas priimti į savo komandą galią rusų žvalgą, net ir nujausdamas, kad anksčiau ar vėliau dėl to turės nemalonumų, atsakė, kad žmogaus protas vienodai įtikinamai geba pagrįsti visiškai priešingus dalykus. Juk lošiant iš milžiniškų sumų, laimėti norisi bet kokia kaina. Iškalbingas faktas, kad Trumpo rinkimų štabe Manafortą pakeitęs Stephenas Bannonas valdo interneto puslapį *Breitbart.com*, kuris, pasak Applebaum, labai primena rusų propagandinio leidinio *Sputnik News* kopiją su įprastu instrumentarijumi – daug agresyvaus trolingo, nuolat kartojant suklastotas „naujienas“.

Be abejo, kai į darbotvarkę reikliai įsiterpia geopolitika, principas „nieko asmeniškai“ tampa tiesiog privalomas. Publicistas Andrejus Piontkovskis tekste „Aklas žaidimas“ (*Svoboda*, 08-15) tvirtina, kad Maskva pasitelkia teroristus Vakarams alinti, po eilinio teroro akto ciniškai šantažuodama Europą ir Ameriką – panaikinkite sankcijas ir bendradarbiaukite, priešingu atveju ir toliau būsite sprogdinami. 2015 m. rugsėjį Rusijos prezidentas Vladimiras Putinas su Turkijos prezidentu Recepą Tayyipą Erdoganu Maskvoje, galima sakyti, broliškai atidarė didžiausią Rusijoje mečetę. Po poros mėnesių, kai turkų naikintuvas numušė rusų *Su-24*, retorika akimirksniu pasisuko į priešingą pusę – prabilta apie „išdavikų dūrius į nugarą“. Po nepavykusio birželio pučo Turkijoje abiejų šalių lyderiai, susitikę Sankt Peterburge, vėl tapo geriausia draugais. Tai bent civilizacinė sinusoidė!

Tiesa, geopolitinio hiphopo elementų vis tiek netrūksta – praėjus vos kelioms dienoms po susitikimo „su geriausiu draugu“, rugpjūčio 21-ąją, Turkijos prezidentas, telefonu kalbėdamasis su Ukrainos prezidentu Petro Porošenko, patikino, kad Ukrainos teritorinio vientisumo klausimu Ankara yra Kijevo pusėje, sakė, kad jo šalis nepripažįsta Krymo aneksijos ir toliau rems totorius, terorizuojamus Rusijos specialiųjų tarnybų.

Minsko strateginių ir užsienio politikos tyrimų centras rugpjūčio pabaigoje paskelbė ataskaitą „Baltarusija Rusijos ir NATO konfrontacijos kontekste. Grėsmės suverenitetui, nepriklausomybei ir nacionaliniam saugumui.“ Joje išvardyta, kokias karines pajėgas Maskva yra dislokavusi greta Baltarusijos, taigi ir prie pat Baltijos valstybių. 20-oji armija turi 123 tankus, 514 šarvuotųjų mašinų, 242 artilerijos sistemas, 12 taktinių raketų kompleksų „Točka-Y“, 123 prieštankines sistemas; 1-oji tankų armija turi 446 tankus, 525 šarvuotąsias mašinas, 264 artilerijos sistemas, 12 raketų paleidimo sistemų „Iskander-M“, 36 prieštankines sistemas. Pasienyje su Estija ir Latvija dislokuota 6-oji armija turi 82 tankus, 340 šarvuotųjų mašinų, 170 artilerijos sistemų, 12 raketų paleidimo sistemų „Iskander-M“, 126 prieštankines sistemas. Kaliningrado anklave nuo 2016 m. pradžios formuojamas 11-osios armijos korpusas disponuoja 41

tanku, 448 šarvuotosiomis mašinomis, 174 artilerijos sistemomis, 12 raketų kompleksų „Točka-Y“, 88 prieš-tankinėmis sistemomis.

Palyginkime: per pastarąjį NATO viršūnių susitikimą Varšuvoje liepos pradžioje susitarta, kad Lenkijoje, Lietuvoje, Latvijoje ir Estijoje bus papildomai dislokuoti 4 batalionai, t. y. maždaug po 1000 karių kiekvienoje valstybėje, neskaitant NATO pratybose dalyvaujančių JAV karių kuopų ir būsimos amerikiečių karių brigados Lenkijoje. Taigi, maždaug 4000 karių prieš Rusijos tankų armiją ir 3 divizijas. Baltarusių analitikai daro išvadą: Maskvos aiškinimai, neva ji priversta didinti savo karinę galią šiame geografiniame taške dėl NATO artėjimo prie Rusijos sienų ir islamistų grėsmės, neatitinka tikrovės, nes žvanginti ginklais Kremlius pradėjo iškart po Krymo aneksijos, t. y. gerokai anksčiau, negu įvyko NATO viršūnių susitikimas Varšuvoje, be to, gynybos požiūriu tokia karinių pajėgų sanauja yra perteklinė ir visiškai neproporcinga. Vadinasi, Putinas puoselėja anaip tol ne gynybos, bet agresijos planus pasienyje su NATO.

Tokiame kontekste tiesiog būtina pacituoti Newto Gingricho, buvusio Atstovų rūmų pirmininko, taigi, ne marginalo Amerikos politikoje, Trumpo pergalės atveju nusitaikiusio į valstybės sekretoriaus postą, žodžius, kad Estija – tai viso labo Sankt Peterburgo priemiesčiai, dėl kurių JAV nerizikuos įsivelti į branduolinį karą su Rusija, kitaip tariant, negins užpultos NATO narės. Taigi, galas kolektyvinei gynybai, Atlanto aljansui, o Vakarami nusišalina nuo pasaulio politikos.

Kai valdo tikslingumas, iš tikrųjų tinka viskas. Rugpjūčio 22-ąją Kinijos naujienų agentūra *Xinhua* pranešė apie jau antrą Sirijos gynybos ministro Fahdo Jassemo al-Freijo ir kontradmirolo Guano Youfeiaus susitikimą Damaske. Paskelbta, kad Pekinas prisijungs prie Irano ir Rusijos, remdamas Basharo Assado režimą. Pirmąkart per 30 metų kinai nusprendė dalyvauti karinėje kampanijoje už savo šalies ribų. Motyvas paprastas – pasibaigus karui, bus galima investuoti į šalies infrastruktūros atstatymą, gal net „gauti sau“ logistikos ir krovinių gabenimo sektorius, prieiti prie Sirijos naftos verslovių. Pekinas svarsto galimybę pa-

sinaudoti Sirija kaip tranzito šalimi pakeliui į Šiaurės Afriką, mat kinų pozicijos Persijos įlankoje pakankamai stiprios, ypač Jordanijoje ir Omane.

Čia svarbi ir geopolitinė edukacija. Tarp Pekino elito veikiausiai irgi yra, pavadinkime, „karo partija“, norinti visai planetai parodyti, kad Kinija prekiauja ne vien „minkštąja galia“, supervalstybė pasirengusi panaudoti ir karinę savo mašiną. Pasak televizijos kanalo *Fox News*, Pekinas nusprendė steigti karinę bazę Afrikoje vos už 13 kilometrų nuo jau veikiančios amerikietiškosios. Svarbiausias čia ne atstumas tarp bazių, o ta aplinkybė, kad karinis kinų objektas užsienyje atsiras pirmą kartą.

Maždaug tuo pat metu kaip ir žinia, kokius planus pokarinėje Sirijoje rezga Pekinas, pasklido *Amnesty International* informacija, kad Damasko režimas nuo sukilimo prieš jį pradžios 2011 m. kovą iki 2015 m. gruodžio kalėjimuose nužudė 17 723 žmones, maždaug po 10 kasdien. Sirijos žmogaus teisių stebėsenos institutas (SOHR) pranešė, kad nuo 2015-ųjų rugsėjo 30 dienos, kai Rusija išitraukė į karinį konfliktą Sirijoje, jos raketos ir bombos jau nužudė 3089 civilius, tarp jų 743 vaikus ir paauglius.

Ukrainos, kuri iš visų pusių (ne tik iš Donecko ir Luhansko rytuose, Krymo pietuose, bet ir iš Moldovos prorusiško Padniestrės anklavo pietvakariuose) apsupta rusų pajėgų, atstovas Europos Taryboje Dmitrijus Kuleba rugpjūčio 11-ąją pabrėžė, kad belieka stiprinti armiją ir nervus. Ši frazė plačiai cituota ne tik jo tėvynėje. Kai rugpjūčio pirmoje pusėje Kryme buvo mįslingai „demaskuoti“ ukrainiečių teroristai (kas iš tikrųjų įvyko, niekas taip ir nesuprato), Rusijos prezidentas apkaltino Ukrainą, esą ji griebiasi teroro valstybiniu lygiu, ir atsisakė bendradarbiauti su Kijevu. Prisiminkime: 2008-ųjų gegužę Kremlius nutraukė ryšius su tuometiniu Gruzijos prezidentu Michailu Saakašviliu, o rugpjūtį tarp Rusijos ir Gruzijos prasidėjo karas... Kita vertus, *Wall Street Journal* rugpjūčio 19-osios numeryje cituojami Amerikos kariškiai, stebintys rusų armijos perdislokavimus po Krymo aneksijos, tvirtino nematantys, kad būtų rengiamasi plataus masto kariniam konfliktui. Analitinio

centro *Institute for the Study of War* vertinimu, 80 proc. signalų, kuriuos siunčia rusai, atrodo grėsmingi, 20 proc. – nesuprantami. Tiek šiuo, tiek daugybe kitų atvejų svarbiausia ne tai, ar prielaidos pasitvirtins, ar ne. Akivaizdu, kad vis įtakingesnis politikos veiksnys darosi cinizmas, pramaišiu su manipuliavimu.

Ankara taikosi su Maskva tiek, kiek jai geopolitiškai apsimoka, Amerikoje į prezidentus kandidatuoja asmuo, siūlantis įteisinti Krymo aneksiją... Negailestinga geopolitinė konjunkštūra, prie kurios bandoma prisiderinti, kuria mėginama pasinaudoti. „Tik“ pragmatiniai tandemai, suburti taktiniais tikslais. Pasak sociologo Zygmunto Baumano, policentrinės, individualizuotos visuomenės jungiasi *ad hoc* ir tik vienam klausimui spręsti, nes taip yra lengviau susitarti. Skirtingi interesai, sukrečiantys konfliktai slepiami, kad koalicija galėtų išlikti tol, kol pasieks deklaruojamą tikslą. Kai tas tikslas pasiekiamas, nebelineka priežasties būti kartu.

Perpildytame, „tvankiame“ informaciniame lauke skirtumas tarp radikalaus ir nuosaikaus naratyvo „išsiplauna“, jau pažengėme tiek, kad esame „už“ ar „virš“ turinio. „*Galime jaustis saugūs, nes žinios tęsiasi*“, – šis medijų teoretiko ir kultūros kritiko Neilo Postmano knygos „Linksmybės iki mirties: viešasis diskursas šou verslo amžiuje“ (*Amusing Ourselves to Death: Public Discourse in the Age of Show Business*, 1985) teiginys savąją ironiškos konotacijos „kadenciją“ jau baigė. Sokratas „Faidre“ kritikavo rašymą, teigdamas, kad jis susilpnins žmonių atmintį ir išviešins dalykus, kurie verčiau liktų privatūs. Rašymas verčia studentus sekti argumentaciją, užuot į ją įsiterpus. Sokrato laikais rašymas neabejotinai buvo inovacija, taigi, įžvalga pasitvirtino su kaupu – humanistas Postmanas konstatavo, kad XX a. technologinių inovacijų buvo daugiau negu visais ankstesniais laikais kartu sudėjus. Ir retoriškai klausė, kodėl būtent tame šimtmečiuje per karus ir suirutes iššudyta daugiau žmonių negu visais praėjusiais amžiais (Neil Postman. *The Humanism of Media Ecology*, in: *Proceedings of the Media Ecology Association*, t. 1. 2000).

1830 m. informacija keliavo ne greičiau už greitąjį traukinį, kuris įveikdavo maždaug 35 mylias per va-

landą. Henry's Davidas Thoreau „Valdenė“ rašė: „*Mes skubame sukonstruoti magnetinį telegrafą iš Meino į Teksasą, bet Meinas ir Teksasas galbūt neturi nieko svarbaus perduoti. [...] Mes nekantraujame nutiesti tunelį po Atlanto vandenynu, kad Senąjį pasaulį keliomis savaitėmis priartintume prie Naujojo. Bet galbūt pirmoji naujiena, prasiveršianti į platumas ir pasiekianti amerikiečio ausį, bus apie princesės Adelaidės dusinantį kosulį*“ (cituojiama pagal Neil Postman. *The Humanism of Media Ecology*, p. 14). Būtent, mielasis Thoreau, apie kosulį visais įmanomais rakursais, kartu su nešališka Pasaulio Banko, Jungtinių Tautų ir Islamo vystymo banko informacija apie tai, kad vieną mažiausių BVP planetoje turintis Jemenas per 16 mėnesių trunkantį pilietinį karą tarp prezidento Abdo Rabby Mansouro Hadžio, kurį remia sunitiškos arabų šalys (daugiausia Saudo Arabija), ir šiitiško judėjimo *Hutis*, kurį palaiko Iranas, prarado 14 milijardų dolerių (atskaitos autoriai nurodo, kad žalos vertinimas negalutinis, nes ji be paliovos auga). Šis karas jau nusinešė daugiau kaip 6,5 tūkstančio gyvybių, daugiau kaip 2,5 milijono žmonių tapo pabėgėliais...

Beveik 200 metų, prabėgusių nuo 1830-ųjų, kai buvo pasiektas traukinių greičio standartas, civilizacijos istorijos kontekste yra niekingas tarpsnis. Kas kita kvapą gniaužianti technologijų raida – dar tik 16-ieji XXI a. metai, o nuo šimtmečio pradžios jau pasikeitė mažiausiai trys atminties laikmenų kartos!

Jeanas Jacques'as Rousseau 1749-ųjų esė apgailestavo, kad civilizacijos pasiekimai žemina žmogaus dvasią. Pasisakė už religiją, už dvasingumą kaip ir romantizmo poetai, tarkime, Percys's Shelley's, teigęs, kad moralinio pagrindo neturintis mokslo ir technologijų progresas protą daro neimlų moraliniam padorumui. Poezija veikia priešingai. „*Didysis moralinio gėrio instrumentas – vaizduotė, o poezija suteikia šį efektą, nes vaizduotė yra jos pagrindas – rašė jis.*“ Kai kas sako, esą Amerikos prezidento rinkimų kampanija remiasi poetiniu naratyvu, bet kuo arčiau rinkimų data, tuo daugiau atsiranda kritinio realizmo prozos. Panašu, kad Trumpas yra neprilygstamai suinteresuotas „poetas“ toje šio proceso algoritmo vietoje, kur Paulį Celaną arba Thomą Stearnsą Eliotą

pakeičia viešieji ryšiai. Tiesa, Donaldas to nežino ir jam tas nė kiek nerūpi.

Postmano humanizmas vis dar kažkiek aktualus – tą patvirtina ir 36 600 nuorodų *google*. Bet statistika ne-gailestinga – Trumpas pastaraisiais mėnesiais *google* renka 409 milijonus nuorodų. Aldouso Huxley'o „Pui-kus naujasis pasaulis“ tada, kai parašytas (pirmas kny-gos leidimas pasirodė 1932 m.), buvo laikomas antiuto-pija, kurioje vaizduojama totalitarinė ateities santvarka, naikinanti žmogiškumą, laisvę, gyvenenos įvairovę. Šiandien ši knyga labiau primena sparčiai nykstantiems dykaduoniams skirtą vadovėlį, kaip nereikia gyventi. Medijų ekologija neberentabili, efektyvumo epochoje jos ne šiaip sau linkstama atsisakyti, tą daryti verčia re-alijos. O atsisakantieji nebūtinai yra blogi žmonės, jie tiesiog neturi kitos išeities, nes intensyvėjanti konku-rencija įpratino neužleisti pozicijų.

Šiaip fragmentas apie neekologišką žiniasklaidą: Ukrainos interneto dienraštis *cursor* rugpjūčio 12-ąją papasakojo, kaip rusų televizijos kanalo *Rossija 1* žur-nalistai apgavo Charkovo fermerį Sergejų Karataną. Nieko neįtariantį ūkininką paklausinėję apie šį bei tą, vėliau paleido į eterį siužetą, neva Ukrainos žemės ūkio sektorius vos suduria galą su galu, didžiąją dalį žemdirbystei tinkamos žemės supirko Amerikos kor-poracijos, kurios traukiniais gabena iš šalies juodžemį. Arba štai toks viešojo naratyvo pavyzdėlis: „2012-ųjų gruodį H. Clinton pargriuvo, susimušė galvą ir patyrė tam tikras traumas, smegenų sutrenkimą... Insultas ne insultas, sutrenkimas ne sutrenkimas, apskritai pase-kmės labai sunkios, diagnozuotas atminties sutrikimas [...] Rezultatas baisus, išeina, kad epilepsija, epileptinio tipo priepuoliai... Tai autizmo elementai su polinkiu į psichopatiją. Tai kognityvinis pažeidimas ir asmenybės sutrikimas, ji tam tikrais momentais nelabai supranta, nei kur esanti, nei kas vyksta... Toliau – subkortikalinė encefalopatija... Progresuojantis galvos smegenų balto-sios medžiagos pažeidimas, esant arterinei hipertonijai... Mielieji mano, tokiam žmogui vieta klinikoje, jokiū būdu ne prezidento krėslė. Šis žmogus iš esmės neveiksnius.“ Pasirašo Michailas Velleris, rašytojas ir mąstytojas. Pri-mintina, kad šis „informacinis“ srautas yra viešas.

Tarptautinio informacinio-analitinio centro *Seman-tic Visions* Prahoje ir organizacijos „Europos vertybės“ specialistai išanalizavo 59 milijonus tekstų, kuriuos Europos politikos tema per dvejus metus (po Krymo aneksijos) paskelbė rusų interneto informaciniai porta-lai. Ką rado? Prokremliškas Čekijos prezidentas Milo-šas Zemanas, pasirodo, yra net septyniskart „svaresnis“ negu Angela Merkel, nes „teisingai“ vertina konfliktą Ukrainoje ir agituoja atšaukti sankcijas Rusijai. Rusų „sąjungininkai“ vaizduojami svaresni negu iš tikrųjų yra, bandant sudaryti įspūdį, esą Putinas nė kiek ne-izoliuotas, jam netrūksta šalininkų ES. O, pavyzdžiui, Maskvą kritikuojanti Vokietijos kanclerė parodoma kaip silpna politikė, nesusidorojanti su imigrantų krize ir už ją atsakinga. 2013 m. rudenį surengtoje apklausoje 70 proc. Rusijos gyventojų priskyrė Krymą Ukrainai. Praėjus vos keletui mėnesių po aneksijos jau daugiau kaip 80 proc. rusų apklausose tvirtino: „*Krymas mūsų*.“ Toks „lankstumas“ nepraeina be pėdsakų, o didžiąją nacijos dalį apėmusi šizofrenija negali neturėti geopo-litinių pasekmių bent jau propagandos lygmeniu. Ru-sijos užsienio reikalų ministras neseniai pareiškė, kad Vakaruose esama žmonių, trukdančių Eurazijai vieny-tis. Kai pagalvoji, irgi nieko asmeniška.

Gyvenant anapus gėrio ir blogio, absurdas irgi įdarbinamas, o interneto socialiniai tinklai jį tira-žuoja geometrine progresija. Tiesa, derėtų pažymėti, kad už pašėlusį tempą mainais (kaip kompensacija?) siūlomas efemeriškas visko, kas tiražuojama, trum-palaikiškumas – viešosios erdvės herojai keičiasi, niekam net nespėjus kaip reikiant jų įsidėmėti. Vis dėlto „profesionalams“ tai atveria neribotas galimy-bes (Trumpas tą idealiai patvirtina).

Tikrovė gyvuoja „savo ruožtu“, žmogus iš gatvės ne-būtinai yra vien „titanų galynėjimosi“ stebėtojas. Bent jau bandyti jam nedraudžiama, logiška, kad tokie mė-ginimai netgi skatinami, antraip žmonija praras tem-pą. Planetos gyventojams, kurių skaičius sparčiai auga, nederėtų prarasti ir entuziazmo, troškimo dalyvauti ar bent prisidėti, nesvarbu prie ko. Gyvenimas – tai nesiliaujančios pratybos, netveriančių savo kailyje aktyvis-tų rojus. Štai rugpjūčio 17-ąją *Reuters* informavo, kad

Malaizijoje nuvarytas tanklaisis *Vier Harmoni*, gabe-
nęs 900 tūkstančių litrų dyzelino už 393 tūkstančius
dolerių. Tą pačią dieną Vokietijos policija Maerburge
sulaikė vyriškį, per du susitikimus pardavusį pistoletą
ir šaudmenų nesveikos psichikos 18-mečiui Davidui
Ali S., kuris liepos 22-ąją Miuncheno prekybos centre
Olympia nušovė 9, sužeidė 27 žmones, o ši tragišką
siužetą „apibendrinio“ šūviu sau į galvą. Mohamedas
Lahouaiyejas Bouhlelis, kuris Bastilijos paėmimo die-
ną Nicoje sunkvežimiu įsirėžė į minią, mirtinai suža-
lodamas 85 žmones, pasak artimųjų ir kaimynų, buvo
nereliginas, nestabilios psichikos, linkęs lėbauti, mėgo
šokti salsą, turėjo meilužį. Kitaip nei Omaras Matee-
nas, surengęs išpuolį Orlande, Bouhlelis nedeklaravo
ištikimybės vadinamajai Islamo valstybei (ISIS), tačiau
ši grupuotė po išpuolių abu juos operatyviai priskyrė
savo smogikams. Pasak buvusio CŽV pareigūno Pa-
tricko Skinnerio, tik pavieniai asmenys ištikimybę Is-
lamo valstybei prisiekia iš įsitikinimų, dauguma ieško
bendrystės, nori išgarsėti, patirti aštrių pojūčių...

Žudyti jaukinami ne tik mažamečiai palestiniečiai
ar ISIS platinamų reklaminių vaizdo dokumentų „he-
rojai“. Jelena Romanenko, stačiatikių diskotekų vedė-
jos Tatjanos Y motina, rugpjūčio viduryje į stačiatikių
karinio rengimo stovyklą Rusijoje išsiuntė 60 berniukų
iš karo niokojamų Horlivkos ir Jasinuvatos gyvenvie-
čių rytinėje Donecko srityje. Dabar jau žinoma, kad
per vestuves Turkijos Kurdistano mieste Gaziantepe
51 žmogų užmušė, 73 sužeidė sprogdintojas paauglys.
Internete akimirksniu pasirodę sprogdinimo vaizdai
atskleidė, kad panikos apimti svečiai ne iškart susivokė,
kur bėgti, išėjimas iš salės buvo pernelyg siauras, eva-
kuoti žmones sunkiai sekėsi... Tą galima interpretuoti
ir kaip išvirkščiąją viešumo pusę.

Ekstremizmas smelkiasi ne tik į globalios visuome-
nės sąmonę, plinta ir lokalūs jo pasireiškimai. Rugpjū-
čio 13-ąją Šveicarijoje, netoli sienos su Lichtenšteinu,
vyriškis traukinio vagonė iš pradžių išpylė degų skystį,
paskui ėmė švaistytis peiliu ir sužeidė šešis keleivius.
Niujorke prie mečetės al-Furkan rugpjūčio 14 dieną
buvo nušautas imamas ir jo padėjėjas. Logiška, kad
tokiame informaciniame kontekste kilo tikinčiųjų

protestas, tačiau policija jokių religinių motyvų nei-
žvelgė. Lietuvos valstybinės televizijos naujienų laida
„Panorama“ rugpjūčio 14-osios (sekmadienio) vakarą
nuo antro siužeto iš eilės parodė keturias žinutes karo
ir prievartos tema, o iškart po jų pateikė dar vieną re-
torinį Donaldą Trumpo minties vingį. Milijardierius,
aišku, nemokėjo Lietuvos valstybinei televizijai už
reklamą, tiesiog mes – valingai ar ne – jau irgi daly-
vaujame globaliame gyvenime. Šiuo atveju derėtų pri-
minti nebent visuomenės išsisluoksniavimą, kuris jau
irgi yra globalus faktas.

Norinčiųjų dalyvauti entuziazmas besąlygiškas, ir tai
teisinga. Kilus neeiliniam triukšmui dėl paraolimpinių
varžybų Rio de Žaneire, dar sykį prisiminta garsaus
olimpiečio Oscarą Pistoriaus istorija, šįkart – diskusijų
apie žmogaus galimybių ribas fone. Pasak inžinierių,
net jei šio atleto protezai kol kas nėra pranašesni už
natūralias kojas, tik laiko klausimas, kada bus sukurti
už jas tobulesni. Skamba ciniškai, bet kadangi sporti-
ninkai jau šiandien dėl rezultato ir honoraro nedvejo-
dami aukoja savo sveikatą, tad kai pasirodys už kojas
„rezultatyvesni“ pakaitalai, ryžtingesni atletai dėl tokio
eiklaus protezo tikrai atsisakys kojų...

International Journal of Communication, o kiek vėliau,
rugpjūčio 9-ąją, ir globali dienoraštinė žiniasklaida pa-
skelbė Australijos Melburno karališkojo technologinio
instituto mokslininkų atlikto tyrimo rezultatą – pasiro-
do, interneto žaidimus žaidžiantys mokiniai geriau už
bendraamžius mokosi matematikos, gamtos mokslų,
netgi daugiau skaito. Kita vertus, liepos pabaigoje 17-
metis Sankt Peterburgo moksleivis, neįstengęs nuryti
kartėlio, kad pralaimėjo kompiuterinį žaidimą, pisto-
letu sušaudė monitorių ir numirė. Iš darbo grįžę tėvai
greta sūnaus kūno rado tuščias vaistų dėžutes... Šiuo-
laikinis gyvenimas, galima sakyti, skleidžiasi visomis
įmanomomis spalvomis ir atspalviais.

Prie informacijos ne tik laisvai prieiname, vartoto-
jams ji pateikiama, kuo išradingiau neriantis iš kailio,
nes retorika ir viskas, kas su ja susiję, irgi yra pelno
šaltinis. Praeities atgyvena, kad antraštės būtinai pri-
valo nurodyti į turinį, skelbiamą po jomis. Pabandy-
kite pažodžiui, tai yra pagal visas semantikos, lingvis-

tinės logikos taisykles ar lygindami su faktine reikalų padėtimi interpretuoti, pavyzdžiui, tokias antraštes: „Turčių britų pamelžė valytoja iš Lietuvos“ (*lrytas* 02-05), „Snukio netekęs šuo gyvenimo laimę rado kitoje pasaulio pusėje“ (*lrytas* 02-16), „Grammy“ ceremonijos žvaigždės nustelbė S. Vergaros užpakaliukas“ (*lrytas* 02-16), „Austriją įsimylėjęs ūkininkas keičia kryptį“ (*delfi* 02-16), „Europa susiduria su tikru kosmaru: rusų mafija sugrižta“ (*delfi* 08-19), „Lietuvoje vienas po kito dygsta baseinai“ (*delfi* 08-31)... Tikri retorikos žygdarbiai, gyvuojantys autonomiškai nuo „nabagės“ tikrovės.

Panašu, kad informacinis laukas jau nebesigilina į tai, kas vyksta iš tikrųjų. Gaišti tam laiką neberentabili, viską valdo dialektika – efektingą tikrovę papildo efektingas naratyvas ir atvirkščiai. Intensyvumas ir tik jis! Kaip yra atsidūsėjusi Hillary Clinton, jai kartais atrodo, kad prezidento rinkimų kampanija vyksta alternatyvioje tikrovėje, kur pretendė nedelsdama privalo atsakyti į klausimus, ar ji dar gyva, jei taip, tai kiek jai liko gyventi, ir pan. Kai kas vadina tai pratimosi prie globalizacijos kaina. Bet kuriuo atveju tokia reikalų padėtis ugdo indiferentiškų, egocentriškų vartotojų-stoikų mentalitetą.

Kita vertus, tikriausiai turi pagrindą ir statistiškai verifikuotinas teiginys, kad XXI a. sukrėtimų patiriama nei daugiau, nei mažiau negu bet kurioje kitoje epochoje. Dėl informacinių technologijų visoje planetoje tiesiog nenumaldomai mažėja užkampių, todėl pakito „globalios depresijos“ priežasčių struktūra. Technologijos reikliai ugdo naujuosius entuziastus. Mogiliove (Baltarusija) gimęs škotų inžinieriaus ir iš Kamčiatkos kilusios motinos sūnus Džonas Šemiakinas – geras to pavyzdys, nes kaip rašytoją jį „pradėjo“ ir išugdė *Facebook* entuziazmas. (Kai rašiau šį tekstą, Džonas turėjo 60 tūkstančių gerbėjų, bet ši statistika jau neabejotinai pasenusi.) Šamoju „be ribų“ disponuojantis intelektualas nė akimirką nepraranda raiškos intensyvumo. Mįslingam žanrui priskirtinoje knygoje „Laukinis bojarinas“, parašytoje interneto socialinių tinklų (ne vien *Facebook*) stilistika, jis pasitelkė viską, kas būdinga komunikacijai socialiniuose tinkluose – lakoniški

tekstai išsaugo privalomus kompozicinius elementus, siunčia artikuliuotą pranešimą, bet („dėl vietos stoko“) negaišina skaitytojų laiko, kad šie dar ir mėgautųsi tekstu. Šemiakinas gyvuoja pačiose įvairiausiose interneto apraiškose – jei surinksite jo pavardę, bet kuri paieškos sistema pateiks bauginantį kiekį puslapių, kur jis cituojamas (su nuorodomis ir be jų), plagijuojamas, verčiamas...

Intensyvumo reikalavimas neprivalo suteikti galiybės gyventi paprastai ar bent paprasčiau. Pavyzdžiui, komiksų dailininkas, socialinių programų Rusijoje kūrėjas Hikusas nutarė, kad kvaila nešti gėrį, kai nėra jo poreikio. Įsikūręs Kambodžoje, dabar gyvena, jausdamas tikrą ar tariamą palaimą, kad yra niekam nereikalingas.

Na, o lietuvių literatūros „pagrindinė srovė“ – ką gi, kaip pradėjo prieš gerą šimtmetį raudoti deminutyvais arba dailinti savo pačios žavesio apologiją (šiuo ypatingu atveju deminutyvais savęs ryžtingai neapribojama), taip teberauda ir tebesišavi iki šiol. Arba užsiima abiem dalykais vienu metu. Su karščiuojančiai energinga tikrove tie užsiėmimai neturi beveik nieko bendra – ne tas atvejis, kai nuostabūs žmonės pajunta laiko pulsą, kaip kad Franzas Kafka, Vladimiras Voinovičius ar Salaras Abdoh.

Tačiau tai ne problema, nes ypač svarbi Lietuvos literatūrinio gyvenimo dalis yra uždaras premijų, nominacijų išsidalijimo ciklas. Kas nors tartų – taip elgdamsi literatūra savo noru „išsioperuoja“ šiaip jau prigimtinę savybę domėtis tikrove, kuri beveik visais laikais buvo privalomas literatūrinių tekstų radimosi (ne vien apie įkvėpimą kalbama) ir šaltinis, ir formos pretekstas. Bet čia irgi ne problema – dėl jau minėto uždaro dalybų ciklo. Pagal šią lokalią egzistencinės pilnatvės versiją tai ir yra tikrasis gyvenimas. Istoriškai tokia laikysena ne tokia ir neatpažįstama – etnokultūros tradicijai žinomas pasakos pavadinimas „Nei nuoga, nei apsirengusi“. Ten pasakojama apie ypač apdairų rinkodaros (viešosios laikysenos) ėjimą dar gerokai iki modernistinės epochos. Kitas klausimas, ar beatodairiškais laikais tai dar adekvatu, ar atitinka amato etiką. O koks skirtumas? ■

PRASMIŲ DYKUMA POLITINĖJE REKLAMOJE

2016 metų rinkimai artėja, bet prasmų, skatinančių rinktis vieną ar kitą politinę jėgą, panašu, nedaugėja. Jų stinga tiek paskubomis „iškeptoms“ partijų programoms, tiek politinėms reklamoms nuo paprasčiausių šūkių iki vizualinių sprendimų, kai, pavyzdžiui, humanitarinių mokslų daktaras ima į rankas šakes ir kviečia „rimtiems darbams“. Apie ką iš tikrųjų byloja politinės reklamos vaizdai ir žodžiai?

Reklama turi „pakviesti“

Pasak prancūzų sociologo Roland'o Barthes'o, reklamos visada turi aiškią intenciją. Politinė reklama siekia paveikti masių elgesį, perduodama pranešimus, kurie įtikintų rinkėjus balsuoti už konkrečią politinę jėgą ar individualų kandidatą. Kartu veikalo „Ženklių imperija“ autorius nuolat akcentuodavo: reklamomis perduodami pranešimai turėtų būti konstruojami taip, kad naudojami ženklai būtų prasmingi, o perskaitomi kuo lengviau ir paprasčiau.

Filosofas Louis Althusseras efektyvų reklamų perduodamų žinučių perskaitymą ir suvokimą apibrėžė *interpelacijos* sąvoka. Nors šią sąvoką pradėta vartoti ideologijos aiškinimo kontekste, ji buvo sėkmingai perkelta į komunikacijos lauką ir tapo mechanizmu, padedančiu apibrėžti reklamos veikimą. Žmonėms svarbu nustatyti savo vietą pasaulyje, būtiškąjį savo santykį su tikrove, o politinė reklama kaip tik ir siūlo, su kuo reikėtų tapatintis, ko siekti, apeliuodama į tai, ko žmonėms stinga, ko jie dažniausiai net nesąmoningai trokšta, ko reikia tautos ar asmens tapatybei sukurti ar sutvirtinti. Priėmęs kvietimą ir patikėjęs, kad tam tikra stoka bus užpildyta, žmogus tampa su-

bjektu, užimančiu tam tikrą socialinę poziciją.

Komunikacijos lauke reklama, bandydama „atspėti“ giliausius socialinius troškimus, drąsiausias svajones, kviečia, vilioja žmones, kad šie atsiliptų, suvokdami save kaip adresatą.

Taigi, idealiu atveju politinė reklama turėtų kreiptis į potencialius rinkėjus, gerbdama jų vertybes, atliepdama jų tikslus, poreikius, tai, ko jie stokoja, atverdama bent jau artimiausią socialinės raidos perspektyvą. Politinė reklama turėtų siūlyti tai, kas potencialiai išpildytų rinkėjų troškimus, kompensuotų įvairaus pobūdžio „stoką“.

Prasmų dykuma

2004 m. Šv. Jono gatvės galerijoje Justinas Vaitiekūnas surengė parodą „Transpolitinis“. Joje buvo eksponuojama tipinė rinkiminė / agitacinė medžiaga: lankstinukai, skrajutės, politiniai plakatai, partinių suvažiavimų transparantai, rinkiminiai saldainiai, partine simbolika paženklintos degtukų dėžutės ir kita panašaus pobūdžio atributika nuo pačių ankstyviausių, pirmųjų demokratiškų rinkimų iki naujausių to meto reklamų. Politinių pasiūlymų spektras atspindėjo demokratijos, gėrio, taikos, pagarbos, santarvės, darbo ir kitas vertybes, akcentuotas per rinkimus. Paradoksalu, tačiau visą šią atributiką iš politiškai angažuotos erdvės perkėlus į meninę terpę, pasikeitus aplinkai ir nelikus rinkiminio konteksto, išblunka, išsitrina, išnyksta žinutės, kurią norima perduoti, politinė prasmė.

Jei politinė reklama iš tikrųjų turėtų ką pasiūlyti, prasmingai atliepdama pagrįstus potencialių rinkėjų lūkesčius, troškimus, ji tą ir darytų, o tie pasiūlymai nebūtų proginiai, vienadieniai, t. y. galiotų, nepri-

klausomai nuo aplinkos, erdvės, laiko pokyčių.

Bet problema ne tik ta, kad, nesant akivaizdaus politinio konteksto, išnyksta politinės prasmės. Estiniame / vaizdiniame lygmenyje erzina nuspėjamas reklaminių simbolių pobūdis, menkavertiškumas, neoriginalumas... Pavyzdžiui, liberaldemokratų erelio, kabančio kur nors ant partijos būstinės fasado, „scenografija“ gal ir veikia, bet galerijoje bereginti išryškėja šio ir panašių simbolių pigumas, „kartoniškumas“.

Politinių prasmių dykuma atsiveria prieš akis ir dabar, praėjus 12 metų po parodos „Transpolitinis“. „*Taiklūs metimai. Tikslūs sprendimai*“; „*Už laimingą ir turtingą Lietuvą*“; „*Ryžtas rimtiems darbams*“; „*Mūsų ambicija – didi Lietuva*“; „*Lietuva. Čia mūsų namai*“; „*Tesprendžia tauta*“; „*Tai, ko negali kiti*“ – žodžiai, kuriais prieš spalį vyksiančius rinkimus vilioja šiandienos politinės reklamos. Tačiau ar tikrai jos įvardija giliausius mūsų poreikius, troškimus, vertybes, ar tikrai kviečia tam, į ką vertėtų atsigręžti, kad priimtume tą kvietimą?

Jei į ką nors ir apeliuojama, tai tas kažkas yra visiškos abstrakcijos. O abstrakcijų ir neužtikrintumo stokos savo kasdienybėje tikrai nejaučiame. Kad siūlytum „*tai, ko negali kiti*“, visų pirma, reiktų išsiaiškinti, ką tie kiti gali. „*Ambicija*“ dar negarantuoja rezultato, beje, ir jos konotacija komunikaciniu atžvilgiu ne visada vien pozityvi. „*Taiklūs metimai*“ labiau asocijuojasi su raumenų, o ne smegenų darbu. „*Laimė ir turtai*“ įtartina primena banalų užstalės tostą, kai visiems linkima „visko, kas geriausia“, nes linkėtojai juk nėra už tą „viską“ atsakingi...

Apie kokį reklamos poveikį galima kalbėti, jei pasiūlymų prasmė išgaruoja tą pačią akimirką, kai išnyksta agitacinė jų aplinka, o pagrindinis politinės reklamos turinys yra pagrįstas neapibrėžtumu ir abstrakcijomis?

Ar kada nors pavyks prasmių dykumas paversti oazėmis, ar politinių reklamų siunčiamos žinutės pagaliau įgaus kokio nors įsipareigojimo svorį? Juk svarbu ne tik pasyviai susaistyti visuomenę vartojimo pančiais, bet ir siūlyti jai konkretų būdą, kaip susikurti gyvenimo pilnatvę ar bent jau eiti jos link, kad nejaustumė fundamentaliausių dalykų stokos, kad turėtume su kuo tapatintis ir žinotume, nuo ko atsiriboti. ■

Bonifacas STUNDŽIA

ALGIRDAS SABALIAUSKAS – BALŲ KALBOTYROS ISTORIKAS IŠ PAŠAUKIMO

Pernelyg banali tiesa, kad nepakeičiamų žmonių, specialistų nėra. Vis dėlto pasitaiko tokių, kuriuos pakeisti labai sunku. Negaliu įsivaizduoti, kas toliau taip atsidėjęs rašys mūsų kalbotyros istoriją, kas imsis baltojo lituanistikos metraštiniuko plunksnos, kai 2016 m. balandžio mėn. 17 d. iškeliavo į amžinybę Algirdas Sabaliauskas (palaidotas Vilniaus Karveliškųjų kapinėse). Atrodo, dar visai neseniai, pernai pavasarį, sutikau jį Lietuvos mokslų akademijos sesijoje – gerai nusiteikusį, atvirą, gyvai besidomintį Vilniaus universiteto baltistų kasdienybe. Deja, spalio pabaigoje vykusiame XII tarptautiniame baltistų kongrese Sabaliausko jau nesulaukėme. Kalbėta, kad Profesorius nebeišeina iš namų... Tačiau gerokai po kongreso kaskart žmonos pakviestas prie telefono atsiliepdavo žvaliu balsu, stebino puikia atmintimi, ypač kad kone viską žinojo apie visus pasaulio baltistus ir gebėjo vaizdžiai, šmaikščiai, su nenusakomu lengvumu, kartais ir su pikantiškais detalėmis pasakoti įvairiausias jų gyvenimo istorijas...

Algirdas Sabaliauskas, būsimasis nepralenkiamas baltų kalbotyros istorikas ir populiarintojas, etimologas, gimė 1929 m. liepos 26 d. Marijampolėje. 1948 m. baigęs Rygiškių Jono gimnaziją, Vilniaus universitete studijavo lietuvių filologiją, žavėjosi kalbos istorija, latvių kalba. Senovinio tipo lietuvių kalbos veiksmažodžiams skirtą diplominį darbą po keleto

metų paskelbė mokslo straipsnių rinkinyje. 1953 m. pradėjo dirbti Lietuvių kalbos ir literatūros institute. Čia parašė ir 1958 m. apgynė filologijos mokslų kandidato (dabartinę daktaro) disertaciją apie baltų kalbų žemės ūkio augalų pavadinimų kilmę. Tolesnę nuoseklią mokslinę veiklą vainikavo „Lietuvių kalbos tyrinėjimo istorijos“ dvitomis, 1975 m. – filologijos mokslų daktaro (dabar sakytume – habilituoto daktaro) laipsnis už „Baltų kalbų leksikos tyrinėjimus“, 1990 m. – monografija „Lietuvių kalbos leksika“. Profesoriaus gulgės giesmė – lietuvių kalbotyros istorijos trečiasis tomas (2012), labai ilgai rašytas, didesnės apimties už abu pirmuosius tomus.

Daugiau kaip trys dešimtmečiai, kai buvo subrandintos dvi disertacijos ir monografija iš istorinės leksikologijos – kūrybiškiausias ne tik mokslinės, bet ir populiarinamosios Sabaliausko veiklos laikotarpis. Jis parašė penkias kalbos ir kalbotyros įdomybių knygeles, kurias pamėgo įvairaus amžiaus ir išsilavinimo skaitytojai (dvi iš jų išverstos į kitas kalbas, kelios sulaukė naujų leidimų).

Aktyvi mokslinė ir visuomeninė jo veikla buvo ne kartą įvertinta. Už dvi kalbotyros istorijos knygas 1984 m. paskirta valstybinė premija. Charizmatiškam baltistikos dalykų dėstytojui, nepakeičiamam valstybinių egzaminų komisijų pirmininkui Vilniaus pedagoginis universitetas suteikė profesoriaus vardą (1997). Algirdas Sabaliauskas apdovanotas dviem Lietuvos didžiojo kunigaikščio Gedimino ordinais (1997, 2002), 1992 m. išrinktas Latvijos mokslų akademijos užsienio nariu, o 1998 m. – Lietuvos MA nariu korespondentu. Trejus metus (1997–2000) vadovavo Lietuvių kalbos institutui, kuriame dirbo nuo mokslinės karjeros pradžios iki 2001 m.

Tokia būtų trumpa Algirdo Sabaliausko mokslinė biografija, išryškinanti kelias jo interesų kryptis. Jau studijų metais pamėgęs gvildinti žodžių kilmę, iš tos srities parašęs abi savo disertacijas, giliausią vagą Sabaliauskas išvarė, gilindamasis į kalbotyros istoriją. Jo *opus magnum* – „Lietuvių kalbos tyrinėjimo istorija“ (1997–2012), nemaža dalimi atstojanti ir baltų kalbotyros istoriją, sukeltų pavydą ne vienai tautai,

neturinčiai tokios apimties veikalo, skirto konkrečios mokslo šakos istoriografijai. Pirmajame tome lietuvių kalbos tyrimų apžvalga pradedama nuo paleokomparatyvizmo, kuri daug kas neatsakingai vadina nemoksliniu. Šiam laikotarpiui atseikėta palyginti nedaug dėmesio dėl parengiamųjų darbų stokos ir sovietmečiu sunkiai prieinamų šaltinių lotynų, vokiečių, ispanų, italų ir kt. kalbomis. Toliau apžvelgiamos XVII–XIX a. vidurio gramatikos ir žodynai, įvertinamas lyginamojo istorinio metodo atstovų indėlis į lietuvių kalbos tyrimus, pateikiamos žymiausių tyrėjų, sugrupuotų chronologiškai ir geografiškai, mokslinės biografijos (atsakingai ir kompetentingai supažindinama su pusšimčio kalbininkų, tarp kurių tik ketvirtadalis lietuvių, lituanistine veikla iki 1940 m.). Antroji knyga apima 1940–1980 m. laikotarpį, o trečioji – 1980–2010 m. Jas sudaro dvi dalys: vienoje aprašomi Lietuvos, kitoje – užsienio šalių kalbininkų lituanistikos darbai. Daugiausia vietos užima žymesnių lietuvių kalbos tyrėjų mokslinės veiklos įvertinimas, enciklopedinės jų biogramos (antrojoje ir trečiojoje knygoje skyriumi aprašyti 159 tyrėjai, daugiau negu pusė iš jų – lietuviai). Recenzentų jau pastebėta, kad dėl vyraujančios „biografiškos“ sandaros minimasis Algirdo Sabaliausko tritomis „*šiek tiek primena iš įvairiaspalvių [...] akmenėlių sudėliotą mozaiką ar [...] enciklopedinį žinyną, parengtą itin patikimai ir kruopščiai*“ (Regina Venckutė. *Archivum Lithuanicum* 15. 2013, p. 497). Didelį autoriaus kruopštumą ir atsidėjimą rašomai kalbotyros istorijai liudija gausios ir tikslios literatūros nuorodos, tarsi patikimas lietuvių (bei baltų) kalbotyros bibliografijos kompasas. Nepažįstu tokio lituanisto (nebūtinai kalbininko), kuriam nebūtų pagelbėjusi Sabaliausko parašytoji lietuvių kalbos tyrimų istorija. Šį veikalą, neabejoju, turės po ranka ir būsimos lituanistų kartos, ypač tie, kurie sumanys parašyti kitokią, modernesnę baltų kalbotyros istoriją ar nušviesti tam tikrą jos tarpsnį.

Kitas Sabaliausko mokslinės veiklos arkliukas buvo istorinė baltų kalbų leksikologija. Jam, jau studijų laikais susižavėjusiam žodžių kilme, rūpėjo ne

tiesk pažerti kuo daugiau naujų etimologijų, kurios dažnai būna originalios, bet ne itin pagrįstos, kiek nuosekliai iširti pasirinktų teminių žodyno grupių kilmę, semantikos raidą – susisteminti esamus tyrimus ir jais remiantis suskirstyti žodžius į chronologinius sluoksnius, savąją leksiką atsijojant nuo svetimosios. Daktaro disertacijoje dėmesys sutelktas į žemės ūkio augalų pavadinimus, o habilitacijai pasirinkti naminių gyvūnų pavadinimai. Kas be ko, dar neteko girdėti tokio žodžių kilmės tyrėjo, kuris nebūtų siūlęs originalių etimologijų. Sabaliauskas – ne išimtis. Pavyzdžiui, daiktavardį *šaukštas*

jis susiejo su veiksmažodžiu *šauti*: „įrankis, šaunamas, t. y. kišamas į burną, žodį *atuoriečiai*, vasariniai rugiai“ kildino iš **atuojojoriečiai*, plg. liet. *joras* „pavasario sėja, vasariniai rugiai“ (šie ir kai kurie kiti aiškinimai specialistų laikomi patikimiausiais).

Ilgametė darbo su žodžių istorija patirtis leido Sabaliauskui monografijoje „Lietuvių kalbos leksika“ (1990) chronologiškai susluoksniuoti visą lietuvių kalbos žodyną: pradedama nuo senosios indoeuropietiškosios leksikos, toliau aptariama bendroji baltų ir slavų kalbų, bendrabaltiškoji leksika, o baigiama tik lietuvių kalbai būdingų žodžių analize. Skyrium nagrinėjami skoliniai, naujažodžiai – iš viso knygoje įvertintas 3251 lietuvių kalbos žodis. Ši knyga iš dalies atstoja etimologinį ir istorinį žodynus, kurių lietuviai dar nėra parašę. Monografijoje, kaip ir kituose mokslininko veikaluose, sudėtingi dalykai išdėstyti paprastai, aiškiai – tai skiriamasis Sabaliausko mokslinio diskurso bruožas.

Teko kažkur skaityti, kad didžiausią malonumą Algirdui Sabaliauskui teikęs ne mokslinių, o popu-

liarių darbų rašymas. Mokslo populiarinimas, arba sklaida, kaip dabar madinga sakyti, yra trečias jo arkliukas. Sabaliauskui niekas negali prilygti nei kaip baltų kalbotyros istorikui, nei kaip kalbos ir kalbotyros populiarintojui. Ir juokais, ir visai rimtai jam atitektų žymiausio rašytojo tarp kalbininkų laurai (be kita ko, yra išvertęs latvių prozos kūrinį). Pradėjęs nuo knygelės „Žodžiai keliauja“ (1962; ²1993), kur aprašytos pasaulio kalbų įdomybės, šnekino žodžius toliau („Žodžiai pasakoja“, 1965). Dar po dvejų metų – „Žodžiai atgyja“ (1967; ²1980; ³2000), bet čia pasakojama jau ne apie žodžius, o patraukliai, išradingai, labai šiltai supažindinama su kone pusšimčiu lietuvių kalbos tyrėjų iš keturiolikos šalių. Šią knygelę amerikiečių baltistas Williamas R. Schmalstiegas su pagalbininke išvertė į anglų kalbą, jos ištraukų japonų kalba paskelbė lituanistas Ikuo Murata.

Praeina treji metai – ir vėl nauja knygelė, šįkart „Šimtas kalbos mįslių“ (1970; ²2001). Po to daroma keliolikos metų pertrauka – reikėjo baigti ir apginti habilitacijos disertaciją, parengti ir išleisti dvi kalbo-

tyros istorijos knygas. Bet netrukus po to skaitytojus ir vėl nudžiugino knygelė „Kaip tyrinėta lietuvių kalba“ (1984). Tai tarsi platesnei visuomenei, mokiniams skirta lietuvių kalbos tyrimų istorijos mozaika. Dar po dvejų metų išleidžiama knygelė „Mes baltai“ (1986; ²2002), sulaukusi, ko gero, didžiausios sėkmės – išversta į anglų (1993), švedų (2005), italų (2007) ir latvių (2014) kalbas. Atmintin įstrigo pastarojo vertimo pristatymas pilnutėlėje Vilniaus universiteto Donelaičio auditorijoje. Dalyvavo ir pats autorius, kaip visada žaižaruodamas sąmoju, noriai dalydamasis prisiminimais.

Populiarių leidinių apie kalbas, žodžius ir kalbininkus seriją užbaigė jau ne knygelė, bet solidi knyga „Iš kur jie? Pasakojimai apie žodžių kilmę“ (1994) – grakščios ekskursijos į paprastų ir nepaprastų kasdieninės kalbos žodžių pasaulį. „*Kartais mes daugiau išmanome apie tolimiausias planetas, žemės gelmes, kompiuterių operacijas ar net horoskopų pranašystes negu apie kasdien mūsų lūpomis tariamus žodžius*“ (knygelės pratarmė, p. 5). Tai tarsi įdomus lietuvių kalbos etimologijos žodynas.

Išvardytos populiaros knygelės ir žodžių kilmei skirta knyga – neįkainojama kalbos ir kalbotyros istoriko dovana visuomenei, ypač jaunimui. Šie Algirdo Sabaliausko leidiniai ir gyvas žodis mokyklose, įvairiuose renginiuose patraukė į lituanistiką ne vieną jaunuolį. Kai per Lietuvos radiją išgirstu aiškinant kokio nors žodžio kilmę, šaltinis paprastai būna Algirdas Sabaliauskas, ko gero, idealiai atitinkantis šiuolaikinių mokslo biurokratų supratimą, kad mokslininkas turi duoti ne tik mokslinės, bet ir sklaidos „produkcijos“. Minėti leidiniai Sabaliausko mokslo populiarinamosios veiklos toli gražu neišsemia – apie baltistus ir baltistiką jis yra parašęs aibę straipsnių straipsnelių, ypač enciklopedijose. Antai „Lietuvių kalbos enciklopedijai“ (1999; ²2008) – daugiau kaip 560! Ne mažiau jų turėtų būti ir „Visuotinėje lietuvių enciklopedijoje“, sovietmečio enciklopedijose. Sklido kalbos, kad Sabaliauskas turi visų pasaulio baltistų kartoteką, kaligrafišku raštu nuolat pildomą naujais duomenimis. Tokios gražios ir aiškios smulkių raidžių rašysenos,

primenančios Kazimiero Būgos braižą, galima tik pavydėti. Nesinaudojo rašyseną gadinančiais tušinukais, rašė tik parkeriu.

Sabaliauskas turėjo ir dar vieną žavų bruožą, išreiškiantį pastovumą, prisirišimą prie tradicijos, – kiek yra tekę matyti jį oficialesnėje aplinkoje, visada būdavo pasirišęs tautinę juostelę, atstojančią kaklaraištį. O argi ne pavydėtinas pastovumas visą sąmoningą savo gyvenimą paskirti pasaulio baltistų darbams ir gyvenimams! Kažin ar kas bus susipratęs užrašyti upeliu plaukusius jo pasakojimus apie žmones, su kuriais yra bendravęs – kalbininkus, rašytojus, tautosakininkus, kitus kultūros darbininkus, jų žmonas ir vyrus. Sabaliauskas vertas būti tituluojamas gyvąja lietuvių kultūros enciklopedija, bet savo paties gyvenimą vengė plačiau praskleisti. Daugiausia pasakodavo linksmas istorijas iš jaunystės ir brandesnio amžiaus, pavyzdžiui, apie išvyką į studentų mokslinės draugijos konferenciją Rygoje, kur lydymas Martos Rudzytės, būsimos žymios dialektologės, drauge su Jonu Kazlausku apsilonkė baltistikos klasiko Janio Endzelyno bute. Arba apie vokiečių baltistikos korifėjaus Augusto Schleicherio kapo paieškas. Žinoma, ir apie studentiškas meiles... Tačiau ir tuose asmeniškuose pasakojimuose visas dėmesys tekdavo kitiems. Taigi jis apie visus žinojo labai daug, o mes apie jį, deja, mažokai.

Sabaliauskas būdavo kviečiamas į įvairias komisijas, redakcijas, konferencijas, kitokius renginius. Ir visada tarsi savaiame tapdavo visų sambūrių siela. Jam pasirodžius, kaip kamparas išgaruodavo įtampos įtampėlės, atlėgdavo trintys. Turėjo Dievo dovaną išsklaidyti šešėlius, praskaidrinti nuotaiką, sėti gerumo sėklą. Nėra tekę girdėti, kad kam nors būtų pakenkęs, ko nors pavydėjęs, ką nors nuskriaudęs, ko nors neįvertinęs. Kartą prasitarė, kaip kruopščiai svėręs kelių baltistų, nesutariančių tarpusavyje, nuopelnus – kad kuris neišsižeistų, net kiekvienam skirtas teksto eilutes skaičiavęs... Sabaliausko taikumą, diplomatiją rodo ir toks faktas – 30 metų pirmininkauta Vilniaus pedagoginio instituto, vėliau – universiteto valstybinių egzaminų komisijoms...

Amžiną atilsį / mūžigu mieru / prābutskan packan,
Tau, baltų kalbotyros Nestore! ■

AUKŠTŲJŲ MOKYKLŲ BIUROKRATIZACIJOS PINKLĖS

*Su humanitarinių mokslų profesoriumi
Christianu MORARU kalbasi
Almantas SAMALAVIČIUS*

Christianas Moraru yra Šiaurės Karolinos (JAV) universiteto humanitarinių mokslų ir anglų literatūros profesorius. Akademikams, tyrinėjantiems šiuolaikinę Vakarų literatūrą ir estetiką, gerai žinomi idėjų istoriko, kritikos teorijos ir lyginamosios literatūros specialisto veikalai „Perrašymas: postmodernus naratyvas ir kultūros kritika klonavimo amžiuje“ (2001), „Atmenantis diskursas“ (2005), „Kosmodernizmas: amerikietiškas naratyvas, vėlyvoji globalizacija ir naujoji kultūros vaizduotė“ (2011), „Skaitiniai planetai: geometodologijos link“ (2015). Jis yra sudaręs keletą kolektyvinių monografijų; „Sąryšingumas ir geoestetika XXI amžiuje“ (2015), „Postkomunizmas, postmodernizmas ir globali vaizduotė“ (2009). Šiuo metu rengia knygą apie tai, kaip šio amžiaus amerikiečių literatūra nagrinėja estetikos ir epistemologijos klausimus.

Su Rumunijoje gimusiu, Jungtinėse Valstijose gyvenančiu literatūrologu Christianu Moraru susipažinau prieš pustuzinį metų, kai buvau pakviestas parengti tekstą vienam iš jo sudaromų kolektyvinių akademinių veikalų, o dabar mudu kalbėjomės apie šiuolaikinio universiteto ypatumus ir globalizuojamos aukštojo mokslo sistemos transformacijas.

Almantas Samalavičius. *Daugelis aukštojo mokslo analitikų sutinka, kad aukštąjį mokslą pančioja globaliu masu išsikerojusi neoliberalizmo ideologija ir praktika, kurią įteisina ir vykdo skirtingų politinių pakraipų partijos. Ar tai reiškia, kad privatizacija vis labiau intensyvės, o valstybės atsakomybė mažės? Jeigu taip atsitiks, ar aukštasis mokslas nepraras savo kaip viešojo gėrio perspektyvos?*

Christian Moraru. Mus persekiojantis neoliberalizmas, sakyčiau, yra itin amorfiškas į rinką orientuotų koncepcijų ir jas įgyvendinančios politikos darinys, kuris per kelis pastaruosius dešimtmečius pakeitė kai kuriuos aukštojo mokslo sistemai įprastus dalykus, tačiau anaip tol ne visus. Vieni universiteto padaliniai atviresni tam, kas labai neapibrėžtai vadinama neoliberalizmu (kai kas sakytų, labiau pažeidžiami), o kiti

nepatiria jokie poveikio arba sugeba jo išvengti. Būtų nerealistiška siekti, kad, pavyzdžiui, verslo mokyklos elgtųsi taip, kaip humanitarinių mokslų katedros (arba atvirkščiai). Bet kuriuo atveju netikiu, kad privatizacija grėstų meno ir mokslo fakultetams, nors dauguma to baiminasi. Pavyzdžiui, Šiaurės Karolinos universitete, kuriame dėstau, per pastaruosius du dešimtmečius privatizuota ne kažin kas. Taigi, nemanau, kad dėl to derėtų nerimauti. Antra vertus, mes, akademikai, jau pagal savo veiklos pobūdį esame linkę prognozuoti ateities iššūkius, tad mums kelia nerimą ir ši tendencija. Tačiau Jungtinėse Valstijose finansavimas, fondai, grantai ir panašūs dalykai visada buvo susiję su korporatyviniais rėmėjais. Daugeliu atvejų bendradarbiavimas su privačiu sektoriumi naudingas abiem pusėms.

Aš asmeniškai labiau pritariu kolegoms, nerimaujantiems dėl visai kitų dalykų, pavyzdžiui, dėl vis labiau išsikerojančios universitetų biurokratizacijos, kurios padarinys – didėjantis popierių srautas. Dėstytojai vis labiau primena „Seinfeldo“ personažą Niumeną, kurį paštas „užbombardavo“ laiškais. Nepaisant skaitmeninės revoliucijos, popierių kalnai užgriūva mus, nesvarbu, kur tuo metu būtume, ir užverčia beprasmišku darbu. Dar didesnę nerimą kelia sparčiai besiplečiantys teisiniai aukštojo mokslo aspektai – gausėja visokių politikos metmenų, diegiama „geriausioji praktika“, išrandamos naujos taisyklės, reikia pildyti aibę anketų, kurios neva padės užbėgti už akių įvairiems interesų konfliktams, įstatymai verčia saugoti archyve elektroninius laiškus, jau nekalbant apie tai, kad reikia imtis ir su jais susijusių veiksmų, neužtenka paprasčiausiai į juos atsakyti. Dėstytojams primetama vis daugiau administracinių pareigų, tiesa, tyrimo universitetų, tokių kaip manasis, padėtis šiuo atžvilgiu kiek geresnė nei kito pobūdžio aukštųjų mokyklų.

Sakyčiau, biurokratija, kuri be kitų savo ydų yra dar ir visiškai neefektyvi, labiau slegia Europos universitetus. Palyginti su amerikietiškaisiais, šie griežtai centralizuoti tiek viduje, tiek išorėje, pernelyg priklausomi nuo švietimo ministerijų, nuo agentūrų, teikiančių paramą mokslui, kliaujasi suvienodintomis studijų programomis ir tyrimų „tematika“. Visa tai trukdo plėtoti autonomiją ir primeta, Paulo Freire's žodžiais tariant, „bankinį“ požiūrį į išsilavinimą, kai vietoj tikrų atradimų ir žinių kūrimo viskas tiesiog reprodukuojama. Tai leidžia išsaugoti sukaulėjusią hierarchinę universiteto struktūrą, verčiančią jaunos daktarus būti priklausomus nuo profesūros (o kartais jai netgi tarnauti). Biurokratiniam aparatui svarbiausia išlaikyti *status quo*. Ar tai daroma bendrojo gėrio labui? Nemanau. Jaučiamas vis didesnis tokio centralizuoto požiūrio poveikis tam, ką darome, kaip dirbame ir kaip gyvename, puoselėdami akademinę kultūrą.

Naująja politikų, vadovaujančių aukštajam mokslui, mantra tapo efektyvumas. Įvairiose pasaulio vietose iš universitetų reikalaujama, kad jų veikla būtų „efektyvi“, to paties laukiama ir iš studijų programų. Kodėl imta aukš-

tajam mokslui taip plačiai taikyti rinkodaros strategiją?

Pirmiausia norėčiau pasakyti, kad ne politikų reikalas mums „vadovauti“ ar vertinti mūsų „efektyvumą“. Tačiau tenka pripažinti, kad spaudimas iš tikrųjų didėja. Finansiniai rėmėjai, alumnai, politinės institucijos (tiek vietinių įstatymų leidėjai, tiek universiteto patikėtinių tarybos) reikalauja, kad dirbtume vis efektyviau, „gamintume“ vis daugiau „produkcijos“. Tai nekeltų didelių problemų, jei efektyvumas būtų apibrėžiamas ne vien kiekybinėmis kategorijomis (įvairia „metrika“ ir panašiai), turinčiomis mažai ką bendra su tuo, ką mes *specifiškai* veikiamo kaip dėstytojai ir tyrinėtojai. Kaip *kokybiškai* įvertinti tą didžiulį darbą, kurį įdedame, tiek auditorijoje, tiek už jos ribų rengdami doktorantą būsimam darbui, niekas nesuka sau galvos.

Greta „efektyvumo“ dažnai skamba ir kita mantra – tai „įkainojimas“, neretai tampantis tuščiu laiko švaistymu ir užkarda naujovėms. Nesakau, kad jis nereikalingas, bet esu įsitikinęs, kad mano darbe su bakalaurais, magistras, doktorantais atsispindi viskas, ką mano studentai ir aš pats *jau* įgyvendiname per visą semestrą, pradedant dėstyimo programa, baigiant egzaminais, studentų rašto darbais, galutiniais pažymiais ir grįžtamuju studentų vertinimu. Visi šie vertinimo instrumentai yra neabejotinai reikalingi ir jų visiškai pakanka. Tačiau ketinama iš išorės primesti akademiniam darbui netinkamas, perteklines, todėl žalingas „efektyvumo“, „įkainojimo“ koncepcijas ir metodiką. Šis rizikingas sumanymas vadinamas „neoliberaliu“, ypač susiklosčius situacijai, kai akademinę veiklą bandoma pasverti išorėje, ją apskaičiuojant išimtinai kiekybiškai, monetarizuojant, apibūdinant tokia kalba, kuri mažai ką bendra turi su mūsų darbo specifika ir pastangomis.

Amerikietiškas tyrimo universitetas tapo pavyzdiniu modeliu, tačiau jo imitavimas ne visada sėkmingas. To priežastys įvairios, susijusios ir su vietiniu kontekstu, nes ekonominės, finansinės šalių galimybės labai nevienodos. Kaip manote, ar dabartinis amerikietiškas modelis ir toliau liks toks patrauklus, kad juo seks kitų kontinentų aukštasis mokslas? Jei taip, tai kokia bus tokio mėgdžiojimo kaina?

Iš ankstesnių mano pastabų akivaizdu, kad JAV universitetai anaipol nevirto „griuvėsiais“. Garsiosos Billo Readingso knygos pavadinimas šiuo metu labiau primena klišę, kuri nėra tinkamai išanalizuota, nors neteigičiau, kad neįtamas joks bangavimas. Toli gražu. Daug kas deda nemenkas pastangas, kad amerikietiškoji universitetą pasuktų netinkama, galbūt „korporacine“ kryptimi, tačiau šiuo keliu nueita dar ne itin toli. Kalbant *lyginamosiomis* kategorijomis, amerikietiškas universitetas yra akademinio „efektyvumo“ modelis, tačiau čia turima omenyje ne gaunamos pajamos, kreditai, studentų ir absolventų skaičius. JAV aukštojo mokslo institucijos pagal dėstymo turinį ir tyrimus šiandien pirmuoja daugelyje sričių (jei ne visose). Apskritai paėmus, jos turi didesnę autonomiją negu kitur (net ir tuo atveju, kai priklauso konkrečios valstijos sistemai), yra geriau organizuotos, dosniau finansuojamos, toliau pažengusios skaitmeninėje srityje, jų personalas vykdo sumanesnę politiką, o bibliotekos yra geriau aprūpintos. Turiu galvoje net ne tai, kad JAV bibliotekose esama daugiau knygų, o tai, kad jomis naudotis lengviau nei bet kur kitur. Dalies Europos universitetų bibliotekų fondai išblaškyti po visą universitetinį miestelį (ar netgi visą miestą). Daug kur į skaitytoją žvelgiama kaip į įsibrovėlį ar potencialų vaigišų, esi verčiamas tarsi kokiam muziejuje parodyti savo krepšio turinį, palikti identifikacijos kortelę. Tai mažų mažiausiai erzina. Suprantama, skaitymo kaip potencialios vagystės samprata yra savaip įdomi ir verta gilesnių apmąstymų, tačiau juos palikime kitai progai ir galbūt kitam kontekstui.

Kaip manote, ar Rytų Europos aukštojo mokslo sistema pajėgtų savo aplinkoje, kuri vis dėlto yra labai specifiška, sėkmingai pritaikyti amerikietiškoji universiteto modelį?

Nereikėtų gėdytis nei dėl imitacijų, nei dėl to, kad vieni iš kitų skolinamės. Be viso to nebūtų nei modernybės, nei modernizacijos. Prisiminkime, kad amerikietiškas universitetas kadaise „kopijavo“ europinį universitetą, „sekė“, pavyzdžiui, Berlyno Humboldtų universitetu, tad imitacijų būta abipusių. Rytų Euro-

pos universitetai nori ne tik atrodyti šiuolaikiški, bet ir efektyviai konkuruoti, kad taptų patrauklūs tiek studentams, tiek dėstytojams, būtų labiau pastebimi pasaulio reitinguose, reikšmingi tiek nacionaliniu, tiek tarptautiniu mastu. Jei aukštosios mokyklos iš tikrųjų to siekia, tada JAV modeliui joms tikrai vertėtų pasidomėti. Bet kuriuo atveju Europos nacionaliniai universitetai esminės kritikos nusipelno dėl pernelyg hierarchiškos savo sąrangos: universiteto *viduje* klesti stagnatoriška hierarchija, todėl vyresnioji profesūra skina *status quo* subrandintus vaisius, o jaunesnieji kolegos ir studentai tenkinasi likučiais. Yra ir *išorinė* hierarchija, kaip minėjau, subordinuojanti aukštąsias mokyklas valstybei ir agentūroms, kurios neretai yra atvirai politizuotos. Svarstau, ar tokios šalys kaip Prancūzija neturėtų naudoti, jei rastųsi daugiau privačių aukštųjų mokyklų? Viena vertus, tai iš tikrųjų decentralizuotų studijas ir tyrimus ten, kur iki šiol gyvuoja tradicinė, gerokai senstelėjusi ir menkai finansuojama struktūra.

Europos absolventams, studentams ir alumnams, sakyčiau, stinga tarpregioninio ir tarpinstitucinio *mobilyumo*. Daugelyje Europos šalių žmonės pradinę ir vidurinę mokyklą, vėliau universitetą ir doktorantūrą baigia tame pačiame mieste, tikėdamiesi, kad ten ir įsidarbina. Toks profesinis naratyvas JAV atrodytų labai neįprastas. Man tokios elgsenos žala akivaizdi, vadintu tai „epistemologine endogamija“.

Dar vienas svarbus universiteto veiklos aspektas yra akademinė laisvė, laikoma ir idealu, ir veiklos norma. Ar šiuolaikinis universitetas, be kitų neoliberalizmo „virusų“ užsikrėtęs ir politinio korektiškumo ideologija, dar bando užtikrinti akademinę laisvę? Ar apskritai pavyks ją išsaugoti, kai intelektualinis klimatas darosi toks prieštaringas?

Akademinė laisvė yra fundamentalus universiteto principas, garantuojantis sveiką aukštojo mokslo kauptaką. Jei dėstai, pavyzdžiui, vidurinėje mokykloje, matai, kad ten reikalai klostosi kiek kitaip. Bet akademinė laisvė JAV yra tiek idealas, tiek realybė, žinoma, tai nereiškia, kad neturėtume būti budrūs, nes už ją kovoti reikia kiekvieną mielą dieną. Akademinė laisvė,

kaip ir demokratija bei kitos su ja susijusios laisvės, reikalauja nuolatinės priežiūros. Kad ir ką dirbtume, tai turėtų būti mūsų visų bendras gyvenimo projektas.

Šiuo klausimu norėčiau pabrėžti du dalykus. Pirmasis susijęs su politiniu korektiškumu. PK paprasčiausiai neegzistuoja, jei patys jo nesigriebiame. Nei tada, kai studijavau magistrantūroje ir doktorantūroje, nei kada nors vėliau niekas necenzūravo mano minčių ar pasakytų žodžių. Jungtinėse Valstijose sąvoka *politinis korektiškumas* yra kraštutinės dešinės žodyno dalis, tapusi populiaru, kai ją ėmė be saiko vartoti Donaldas Trumapas. Užsienyje tai irgi konservatyvi sąvoka, kurią plačiai ir nekritiškai vartoja tiek tie, kurie menčiau susipažinę su JAV universitetine kultūra, tiek platesni visuomenės sluoksniai, tiek asmenybės, priskirtinos Slavojaus Žižeko tipui. Jei tyrinėjame rasės, lyties, seksualumo klausimus, dar nereikia, kad laikomės PK, juo labiau nėra „politiškai korektiška“ *akinti* savo studentus, kad jie tyrinėtų istoriškai patirtas neteisybės formas, su jomis susijusias viešas ir privačias praktikas, o juk mes tą darome. Tačiau turiu pasakyti, kad kai kurie iš mūsų nelinkę pripažinti šios problematikos svarbos, o kiti peržengia ribą, kuri pedagogiškai būtina angažavimąsi skiria nuo prozelitizmo, sukeliančio visiškai priešingą efektą. Dažniausiai tuos, kurių nepavyksta „atversti“ ar įtikinti, mėginama nutildyti, bet jei mes patys kaip dėstytojai nenorime būti nutildyti, turėtume daryti viską, kad studentai nebijotų viešai sakyti to, ką iš tikrųjų galvoja.

Norėčiau pabrėžti, kad yra bambagyslė, demokratišką visuomenę siejanti su jos universitetu. Demokratiškoje visuomenėje akademinė laisvė yra realybė, ją galima laikyti ir pilietinių teisių barometru, ir etalonu, ir kanarėle šachtoje – pasirinkite, kokią norite metaforą. Tačiau kaip dėl demokratijos, taip ir dėl laisvės universiteto viduje reikia nuolatos kovoti, nors tai nereikia, kad mūsų, akademikų, laisvę kas nors kėsintųsi suvaržyti. Tačiau štai matome, kas dabar vyksta Turkijoje, ir tai pasibaisėtina. Erdoganas iš esmės stumia savo šalį atgal į erą, buvusią prieš Atatiurką. Pamindamas turkišką modernybę, jis bando užgniaužti ir akademinę laisvę. Turėtume aiškiai pasakyti, kad esame solidarūs su savo kolegomis Turkijoje.

Baigdamas pokalbį, norėčiau pasiteirauti, kokie aukštojo mokslo politikos aspektai, Jūsų nuomone, labiausiai stumia universitetus į aklavietę tokių prieštarų globalizacijos procesų fone?

Viena pastarojo meto tendencija mane, Amerikos akademiką, iš tikrųjų glumina – tai supaprastintas ir žalingas požiūris į santykį tarp universitetinio išsilavinimo ir įsidarbinimo galimybių. Kiek anksčiau minėjote, kad mūsų darbui imasi „vadovauti“ politikai. Jungtinėse Valstijose kai kurie iš jų jau ėmė reikalauti, kad kolegijos mokymo programa būtų glaudžiau siejama su darbo vietų steigimu ir pamatinėmis, tradicinėmis, pavyzdžiui, santehniko, suvirintojo ir panašiomis profesijomis, nors joms aukštasis išsilavinimas visai nebūtinas. Suprantama, šie darbai svarbūs. Nė kiek neabejotina, kad visuomenė negalėtų funkcionuoti be šių paslaugų, tačiau šiuo atveju susiduriame ir su nekritiška nostalgija rankų darbui. Bet svarbiausia, kad nemokšiška ir klaidinamai mėginama tai, ką vadiname bendruoju išsilavinimu ir humanitarika, iš esmės perorganizuoti į profesinį lavinimą. Humanitariką jau atsisakoma deramai finansuoti, klasikinių ir užsienio kalbų studijos apkarpos, antropologija daug kam atrodo neesminga arba pernelyg „egzotiška“, anglistikos katedros tampa universiteto padaliniais, teikiančiais „vidines paslaugas“, magistrantai ir doktorantai mokomi rašyti pagal bakalauro lygmens programą, aukštesnių pakopų studijas perima dėstytojai-valandininkai, nuotolinės studijos išstumia įprastinį darbą auditorijose, vis daugiau universitetų yra priversti grumtis iš paskutiniųjų, kad nebūtų paversti bendruomenės kolegijomis... Grėsmė, kad bus atsisakyta ilgalaikės dėstytojų kadencijos, o tyrimai bus vykdomi priešokiais, yra visiškai reali.

Solidus humanitarinis išsilavinimas, o platesne prasme ir tai, ką veikia humanitarai (ir ne tik jie), praranda reikšmę bendroje vertybių sistemoje, jis jau nebelaikomas socialiniu kapitalu kaip anksčiau. Manau, šiai tendencijai, besiplėtojančiai tiek Jungtinėse Valstijose, tiek užsienyje, turime sutelktai priešintis ir savo akademinį bendruomenių viduje, ir tarptautiniu mastu, nepaisydami mus skiriančių nacionalinių sienų.

Dėkoju už pokalbį. ■

Andrius MARTINKUS

EUROPOS KALTĖ

Netikėta Donaldo Trumpo, iš dalies ir Bernie'o Sanderso sėkmė per JAV prezidento rinkimų kampaniją, Didžiosios Britanijos apsisprendimas pasitraukti iš Europos Sąjungos, Nacionalinio fronto stiprėjimas Prancūzijoje, augantis euroskeptiškų partijų populiarumas kitose ES šalyse, migrantų krizė ir islamo vardu vykdomas teroras Europoje, popiežiaus Pranciškaus kryptinga neoliberalizmo kritika, po komunizmo žlugimo didžiausia Vakarų santykių su Rusija krizė, po Maskvos (1980) ir Los Andželo (1984) olimpiinių žaidynių labiausiai politizuota olimpiada Rio de Žaneire bei daugybė kitų ženklų liudija, kad nuo 1991 m. diegiama globali neoliberali pasaulio tvarka (vienas iš mažų jos fragmentų yra ir neoliberali Lietuvos politika) sparčiai eizėja.

Aišku, kaip ir visi sudėtingi istoriniai reiškiniai, šis procesas prieštaringas, daugiaplanis. Neoliberalizmas siekia revanšo Lotynų Amerikoje, JAV ir ES atkakliai stengiasi dekonstruoti „tradicinę“ šeimos sampratą, bando sudaryti transatlantinės prekybos sutartį (TTIP), įvairios šalys (tarp jų ir Lietuva) ėmėsi liberalizuoti darbo kodeksą, o su Vakaraais konfliktuojanti Rusija yra tokia pat neoliberali oligarchija kaip ir dauguma „demokratijų“. Vis dėlto neoliberalus *status quo* (kuriam šiuose JAV prezidento rinkimuose atstovauja Hillary Clinton) pirmą kartą per pastarąjį ketvirtį amžiaus pačiame neoliberalios globalizacijos lokomotyve susidūrė su tokia aršia kritika – respublikonų kandidatas Trumpas pažėrė ir toliau žeria „neordinarius“ svarstymus geopolitikos klausimais, Sandersas išskėlė

ydingus socialinius neoliberalizmo aspektus... Nereikėtų nuvertinti fakto, kad liberalizmo tėvynė ir vienas pirmųjų neoliberalaus eksperimento objektų – Didžioji Britanija – referendume nubalsavo už pasitraukimą iš ES. Atkreiptinas dėmesys ir į teroro akto Nicoje simbolizmą – liepos 14-oji, Bastilijos paėmimo diena, Didžiosios prancūzų revoliucijos pradžia. Ši revoliucija, vainikavusi prancūziškąją Apšvietos versiją, kartu su britiškosios Apšvietos versijos vaisiumi – liberaliu tikėjimu „laisvosios rinkos“ utopija¹ – ir su Amerikos revoliucija, pagimdžiusia JAV, yra šiuolaikinių Vakarų istorinės ištakos. Panašu, kad regime daug ilgesnės istorinės epochos nei ta, kuri prasidėjo 1991-aisiais, pabaigą. Leidžiasi XVIII a. gale patekėjusi Vakarų globalaus dominavimo eros saulė.

Vienas iš reiškinių, lydinčių šį saulėlydį, yra islamo vardu vykdomas teroras, tampantis Vakarų Europos realybe, panašia į Artimųjų Rytų realybę. Jis šturpina jau ne tik didmiesčius, bet ir mažus miestus. Jo griebiasi aštuoniolikmečiai ir net jaunesni – beveik vaikai. Jį vykdo vienišiai. O kai vieni šalies piliečiai, vedami politinių arba religinių motyvų, pradeda žudyti kitus tos pačios šalies piliečius, tai panašu į pilietinio karo užuomazgą.

Retai susimąstoma, kad 1945–1991 m. taikos laikotarpis Europos istorijoje yra veikiau išimtis negu taisyklė, jis lygintinas nebent su 1871–1914 m. tarpsniu, kurį Stefanus Zweigas pavadino „*saugumo aukso amžiumi*“.² Kad ir kaip paradoksalu, 1945–1991 m. taiką Europo-

je lėmė Šaltasis karas, nes tarp dviejų konkuruojančių, tačiau giminiškų (kylančių iš Apšvietos racionalizmo) modernybės projektų, liberaliojo ir komunistinio, nusistovėjo jėgų pusiausvyra. Juos įkūnijusios valstybės 1941–1945 m. buvo sudariusios sąjungą, nukreiptą prieš Vokietiją, užsikrėtusią tiek liberalizmui, tiek komunizmui genetiškai svetima nacių ideologija, kurios pagrindas – iracionali kraujo mistika.

Graudu, bet kartu ir juokinga prisiminti, kad Lietuvoje dainuojančios revoliucijos metais svajota apie Švedijos socialinį modelį. Šis modelis – kaip ir taika Europoje – buvo įmanomas tik todėl, kad abu iš esmės antikrikščioniški modernybės projektai, liberalusis ir komunistinis, ne geros valios vedami, bet nuožmios tarpusavio konkurencijos dėl žmonių sielų verčiami, turėjo aktualizuoti tai, kas juose dar buvo likę iš krikščionybės mokymo apie žmogų (antropologija) ir socialinės jos doktrinos. Šaltojo karo fronte viena pusė po Stalino mirties buvo priversta padaryti rimtų nuolaidų laisvei, kita – socialiniam teisingumui. Žlugus komunizmui, daryti nuolaidų socialiniam teisingumui nebereikėjo, o laisvė pradėjo įgauti vis makabriškesnius pavidalus. Tiesa, Didžioji Prancūzijos revoliucija šalia laisvės, lygybės skelbė dar ir brolybę. Kas jai nutiko? Pasibaigus Šaltajam karui, Europoje iškart įsiliepsnojo tikras karas. Pilietinis. Jugoslavijoje. To karo pabaigoje į jį įsitraukė ir kitų šalių – NATO bloko narių – piliečiai, iš saugaus aukščio mėtydami bombas ant vienos iš kariaujančių pusių. Daugiausia lėktuvų tam skyrė JAV ir Prancūzija, o Vokietijos karo aviacijai tai buvo pirmoji karinė operacija po Antrojo pasaulinio karo. Šiandien sprogdinama, šaudoma, traiškoma, kitaip žudoma Prancūzijos ir Vokietijos gatvėse.

Pastarieji teroro išpuoliai Prancūzijoje dvelkia niūria simbolika. Pritarčiau Gintauto Mažeikio minčiai, kad šią simboliką turėtume skaityti, atsižvelgdami į Didžiosios prancūzų revoliucijos istorinį ir vertybinį kontekstą.³ Tačiau kaip konkrečiai ji bus perskaityta, lems paties skaitytojo dvasinis santykis su Revoliucija (turiu omenyje ne vien Prancūzijos revoliuciją, bet ir jos pradėtą *revoliucijos tradiciją*, priešišką krikščioniškajai Europos tradicijai). Tie, kurie žavisi Prancūzijos

revoliucija ir markizo de Sade'o (jis buvo vienas iš Bastilijos kalinių, išlaisvintų 1789 m. liepos 14 d.) idėjomis, pritaras Mažeikio tvirtinimui, esą teroro aktas Nicoje buvo nukreiptas prieš Prancūzijos revoliucijos dvasią. Mat ji „išlaisvino laisves, taip pat ir gatvių, ir Kitokį seksualumą, kitokią biopolitiką, kurią, kaip ir 1789 metais, atakuoja Bastilijos tamsybių religiniai fanatikai. [...] Jo [de Sade'o – A. M.] ir revoliucijos laisvinta dvasia daugiau ar mažiau įsikūrė Europoje, ir būtent jos nirtulingai nekenčia įvairiausio plauko religiniai ar pusiau religiniai fundamentalistai.“

Mane, ko gero, irgi derėtų priskirti „Bastilijos tamsybių religiniams fanatikams“, nes esu linkęs akcentuoti ne tiek tai, kas šiomet liepos 26 d. nužudė žmogų Sent Etjen diu Ruvrė bažnyčioje, bet kas buvo nužudytasis. Jacques'as Hamelis nužudytas todėl, kad jis – katalikų kunigas, Kristaus mokinys, Jo mokslo skleidėjas. O kas, kur ir kada Europos istorijoje pirmąkart po imperatoriaus Konstantino 313 m. edikto ėmė masiškai persekioti krikščionis, uždarinėti jų šventoves, tremti, žudyti kunigus ir vienuolius? Gal tai darė musulmonai maurai savo viešpatavimo Ispanijoje laikais? Ne. Gal turkai? Jų užkariautuose kraštuose krikščionių padėtis buvo sunkesnė negu maurų valdomame Pirėnų pusiasalyje, tačiau net ir šie žiaurūs užkariautojai neįtūt tokios baisios neapykantos krikščionybei, kokia alsavo Prancūzijos revoliucionieriai. Bene nuožmiausiu pavidalu tai įkūnijo jakobinai, kurių revoliucinio teroro praktiką Mažeikis, regis, siūlo prikelti kovai su „įvairiausio plauko religiniais ar pusiau religiniais fundamentalistais“. Bet žudikai Sent Etjen diu Ruvrė bažnyčioje ir veikė taip, kaip jakobinai! Teroristinę jakobinų (*europinės kilmės*) tradiciją jie suderino su terorizmu, kuris vykdomas islamo vardu. Tokia iš pirmo žvilgsnio paradoksali liberalizmo ir islamo fundamentalizmo sąjunga mūsų dienomis yra visiškai reali ir puikiai veikia.

Aišku, tas „puikiai“ anaip tol nereiškia, kad šios sąjungos rezultatai yra gėris didžiajai daliai „paprastų“ žmonių, veikiau priešingai. Antai Vakarų, ypač JAV, flirtas su fundamentalistinėmis Persijos įlankos monarchijomis, o ir apskritai visa neoliberali jų politika Artimuosiuose Rytuose nei regiono krikščionių ben-

druomenėms, kurios savo istoriją skaičiuoja nuo apaštalų laikų, nei milijonams musulmonų nieko, išskyrus kančias, neatnešė. Antrajame pasauliniame kare dvi konkuruojančios modernybės versijos, kaip minėta, sudarė sąjungą, kad atremtų antimodernią nacių mitologiją, o per karą Afganistane viena modernybės versija susivienijo su antimodernybe (islamo fundamentalizmu) prieš kitą modernybės versiją. Kas šitoje sąjungoje vaidino pagrindinį, o kas pagalbinį vaidmenį? Lėktuvnešių ir branduolinio ginklo šeiminkas ar tas, kuriam pastarasis tiekė „Stingerius“? Žlugus komunizmui ir išibėgėjus neoliberaliai globalizacijai, pagrindinio ir pagalbinio vaidmenų atlikėjai liko tie patys. Daug kam Vakaruose nepatogu pripažinti, kad islamo vardu vykdomas terorizmas yra ne keturiolika amžių egzistuojančio islamo esmės pasireiškimas, bet XVIII a. pabaigoje startavusios epochos, atnešusios Vakarų, kurie vis labiau tolsta nuo krikščioniškų savo šaknų, globalų viešpatavimą, vaisius, vienas iš neoliberalios globalizacijos produktų.

Karlas Polanyi's rašė, kad fašizmas, iškilęs tarpukariu, – tai „atsakymas į aklavietę, kurią priėjo liberalusis kapitalizmas“.⁴ Tiems, kurie su islamu siejamo smurto kontekste kalba apie „islamofašizmą“, derėtų prisiminti šį liberalizmo (šiuo atveju neoliberalizmo) ir fašizmo (šiuo atveju islamo vardu vykdomo terorizmo) – priešasties ir pasekmės – ryšį. Nejaugi tai, kad neoliberalizmo epochoje pagrindinėmis Vakarų karinės intervencijos aukomis tapo būtent islamo šalys, yra visiškai menkniekis, svarstant, kas skatina terorizmą, vykdomą islamo vardu?

Reikėtų padėkoti Mažeikiui už tai, kad atskleidė revoliucinę ir utopinę Europos Sąjungos projekto prigimtį: „ES kaip *tolimas aidas* kartoja Didžiosios Prancūzijos revoliucijos idealus. ES nuo pradžių yra liberalusis, o ne socialinis, ne socialistinis projektas. Tai tik dabar šiai liberalizmo vizijai bandoma suteikti socialinių ir gerovės bruožų, užmirštant visą jacobinų ideologiją ir jėgą, su kuria ši revoliucija buvo įtvirtinama ir ginama.“ O ypač kad paaiškino: „šiandien jacobinai tapo kairiaisiais libertarais“, kurie kaip ir jų pirmtakai, be kita ko, siekia „kitokio seksualumo, kitokios šeimos, tolimos nuo fundamentalistinių bažnyčių vertybių“. Islamo vardu veikiančių teroristų, „kurie kviečiasi negailestingo jacobiniško atsako“, atžvilgiu,

regis, siūloma taikyti jacobiniškus, t. y. valstybinio teroro, metodus. Tokius, kokių jacobinai griežėsi „fundamentalistinės“ Bažnyčios atžvilgiu? Bet ar yra garantija, kad šitas valstybinis teroras apsiribos teroristais, veikiančiais islamo vardu? Revoliucijos šėlsmo pagautas, tikėtina, jis išplis, apimdamas ir, pavyzdžiui, tuos, kurie vis dar priešinasi „kitokio seksualumo, kitokios šeimos, tolimos nuo fundamentalistinių bažnyčių vertybių“ įtvirtinimui? Į tai atkreipė dėmesį Vytautas Rubavičius straipsnyje „Kas po Nicos? Nauji sukrėtimai“.⁵

85 metų kunigo, aukojusio Šv. Mišias, nužudymas Sent Etjen diu Ruvrė bažnyčioje liudija tą pačią dvasią, kuri per Didžiąją Prancūzijos revoliuciją lemtinškai prasiveržė jacobinų teroru, nukreiptu prieš Kristaus Bažnyčią. Islamo vardu vykdomas terorizmas yra simptomas ligos, kuri vadinasi *neoliberali globalizacija*, diegiama JAV, ES, NATO, globalių finansinių institucijų, transnacionalinių korporacijų (jas dažniausiai kontroliuoja Vakarų kapitalas). Neoliberalią globalizaciją ypač remia naujieji jacobinai, t. y. „kairieji libertarai“, išlaisvinantys „kitokį seksualumą“. O juk klasikinio liberalizmo laikais kairiesiems pirmiausia rūpėjo socialinis teisingumas! Taigi, istorinio kelio į dabartinę neoliberalią ES pradžioje matome Didžiąją Prancūzijos revoliuciją. Tačiau tiems, kuriems Jeanne'os d'Arc Prancūzija mielesnė už Maximilieno Robespierre'o Prancūziją, ši revoliucija susijusi su sunkios ligos, apėmusios Europą, pradžia. Aišku, ši liga nėra beasmenė lemtis, užgriuvusi iš išorės, ji nėra ir „natūralus“ (t. y. gamtinis) procesas, panašus į Oswaldo Spenglerio aprašytąjį kultūros virtimą civilizacija ir *Vakarų saulėlydį* – organizmo senėjimą ir neišvengiamą tos civilizacijos mirtį.⁶ Tai valingo apsisprendimo, t. y. nuodėmės, pasekmė, lygiai kaip nuo sifilio pūvantis kūnas yra sielos apsisprendimo ištvirkauti padarinys.

Europa serga ta pačia liga, dėl kurios Jėzus, cituodamas pranašą Izaiją, priekaištavo išrinktajai tautai: „Girdėti girdėsite, bet nesuprasite, žiūrėti žiūrėsite, bet nematysite. Šitos tautos širdis aptuko. Jie prastai girdėjo ausimis ir užmerkė akis, kad kartais nepamatytų akimis, neišgirstų ausimis, nesuprastų širdimi ir neatsiverstų ir aš jų nepagydyčiau“ (Mt 13, 14–15). Ankstesni revo-

liuciniai Europos judėjimai (Reformacija, Nyderlandų, Anglijos revoliucijos, beje, vienas iš pastarosios padarinių – egzodas į Šiaurės Ameriką) dėjo pastangas (ar jos buvo nuoširdžios, tai jau kitas klausimas), kad atnaujintų krikščioniško gyvenimo praktiką. Bet įvykus Didžiajai Prancūzijos revoliucijai, Europa kuo toliau, tuo prasčiau girdėjo žodžius, kurių klausydama ir kuriuos skaitydama ji augo, brendo, džiaugėsi ir liūdėjo, klestėjo ir kentėjo, kurie jos džiaugsmui ir liūdesiui, klestėjimui ir kentėjimui suteikdavo prasmę. Vis rečiau prisiliesdama prie tauraus Evangelijos vyno, Europa įniko svaigintis bjauriais ideologiniais surogatais, nuodydama jais ne tik save, bet ir visą pasaulį, kuris XIX ir XX a. tapo Vakarų civilizacijos, sparčiai tostančios nuo krikščioniškų savo šaknų, įkaitu. Krikščioniški Vakarai niekada neturėjo tokios galios visam pasauliui, kokią įgavo (ir iš dalies tebeturi) Vakarai, nusigręžę nuo Kristaus. Vakarų krikščioniui, į istoriją žvelgiančiam *sub specie aeternitatis*, šis faktas neturėtų atrodyti itin malonus.

„Tada velnias, pavėdėjęs jį aukščiau, viena akimirka parodė jam visas pasaulio karalystes ir tarė: „Duosiu tau visą jų valdžią ir didybę; jos man atiduotos, ir kam noriu, tam jas dovanuoju. Taigi, jei parpuolęs ant žemės pagarbinsi mane, visa bus tavo.“ O Jėzus jam atsakė: „Parašyta: Viešpatį, savo Dievą, tegarbink ir jam vienam tetarnauk!“ (Lk 4, 5–8). Jeigu globalus Vakarų viešpatavimas, trunkantis jau daugiau kaip du šimtmečius, yra dykumos gundytojo dovana už tai, kad ši civilizacija jam atsakė visai kitaip negu Jėzus, gal tai reiškia, kad per pastarąjį ketvirtį amžiaus įsitvirtinusi neoliberali globali tvarka yra chronologiškai paskutinė tos dovanos atkarpa? Gal gyvename pačioje Vakarų istorijos pabaigoje?

Migrantų krizės ir islamo vardu vykdomo terorizmo akivaizdoje dėl Vakarų likimo bėgštaujuojantys Europos dešinieji, konservatoriai, tautininkai viskuo kaltina kultūrinius marksistus ir multikultūralizmą, pasiėpdami liguistą kairiųjų atgailavimą už nusikaltimus, padarytus kolonializmo epochoje. Tačiau tiems, kurie istoriją interpretuoja kaip Biblijos Dievo ir žmogaus bendradarbiavimo lauką, akivaizdžios tiek Vakarų kairiųjų, tiek jų kritikų klaidos. Kairiųjų klaida yra ne pats kaltės jausmas. Atvirkščiai – klaida būtų neigti Vakarų kaltę

dėl skriaudų, kurias padarė kolonizatoriai. Kairiųjų (o ir daugumos jų kritikų) klaida yra nenoras pripažinti, kad didžiausi kolonializmo nusikaltimai (marksistų, užgrobusių valdžią Rusijoje, Kinijoje ir kitur, teroras prieš tų kraštų gyventojus ir kultūrą, be abejo, irgi priskirtinas tokiems nusikaltimams) buvo daromi, Vakarams jau sparčiai tostant nuo Biblijos Dievo.

Kolonializmo istorija, žinoma, daug senesnė. Antai „Trumpame indėnų naikavimo aprašyme“,⁷ išleistame jau 1552 m., dominikonas ir pirmasis Čiapaso (Meksika) vyskupas Bartolomėjus de las Kasas (1484–1566) papasakojo, vietomis gal sąmoningai sutirštindamas spalvas, kokie neteisingi ir žiaurūs buvo konkistadorai, kurie „ėjo su kryžiumi rankoje ir su nepasotinamu aukso troškimu širdyje“. Beje, Ispanijos karūnos garbei reikia pasakyti, kad į kritiką – o kritikų buvo ne vienas ir ne du, didžioji jų dauguma priklausė dvasininkų luomui – ji atsižvelgė ir buvo priimti įstatymai, lengvinantys vietinių Naujojo pasaulio gyventojų padėtį. (Šiaurės Amerikos indėnai, kuriuos kolonizavo jau reformuotos krikščionybės atstovai, tokių užtarėjų nebeturėjo, todėl JAV ir Kanados etnografinis veidas, jei kalbėsime apie skriaudą, padarytą žemyno autochtonams ir daromą jų palikuonims, labai skiriasi nuo daugelio Lotynų Amerikos kraštų veido.) Politinis Lotynų Amerikos išsivadavimas nuo priklausomybės Ispanijai ir Portugalijai (XIX a. pradžioje abi imperijos jau buvo nusilpusios) nepanaikino finansinės ir ideologinės šio žemyno šalių priklausomybės (vienas iš jos aspektų – elito sekuliarėjimas, kai kur, pavyzdžiui, Meksikoje praėjusio amžiaus 3-iajame dešimtmetyje viręs atviru Bažnyčios persekiojimu). Vakarai, pirmiausia Didžioji Britanija ir JAV su savąja Monroe doktrina, nepakitusia beveik du šimtmečius, įgavo globalią galią.

Kadangi patys dabartiniai kairieji brendo Vakarų atsimitimo nuo Biblijos Dievo žaizdre, jų elgesys stubinamai nenuoseklus, nors jie (vieni, ko gero, sąmoningai, kiti gal net nuoširdžiai nieko neįtardami) atkakliai stengiasi to nepastebėti. Viena vertus, juos graužia sąžinė dėl skriaudų, kolonializmo epochoje padarytų užjūrio kraštams, antra vertus, į tuos pačius kraštus eksportuodami genderizmo ideologiją ir „netradicines“ (Biblijos Dievo mokymui priešingas) šeimos sampra-

tas, jie elgiasi kaip tikrų tikriausi kultūriniai kolonizatoriai ir imperialistai.

Europa iš tikrųjų kalta. Tačiau metafizinis jos kaltės gylis pranoksta skriaudas, padarytas kolonializmo epochoje. Didžioji Europos kaltė ta, kad ji, viena didžiųjų pasaulio kultūrų, liovėsi liudijusi Kristų. Aišku, per pastaruosius daugiau kaip du šimtus metų Europos istorijoje buvo Lurdas ir Fatima, daugybė europiečių tapo šventaisiais ir misionieriais, liudijusiais Kristų ten, kur jų tėvynainiai darė tai, už ką šiandien „atgailauja“ Vakarų kairieji. Kadaisė Dievas pažadėjo Abraomui, kad nesunaikins Sodomos dėl dešimties teisiųjų (Pr 18, 32). Europa XIX ir XX a. negandų verpetuose nežuvo, vadinasi, tokių teisiųjų ji vis dar turėjo pakankamai. Tačiau bendra pasaulio raidos pastaraisiais amžiais tendencija akivaizdi – Vakarų (kurių galios centras po Antrojo pasaulinio karo iš Europos persikėlė į JAV) išorinė galia „pasaulio karalystėms“ auga kartu su Kūrėjo atvaizdo jų sieloje nykimu. Panašu, kad dabar ši tendencija jau pasiekė ribą. Ar dar pakankamas skaičius teisiųjų, sulaikančių Dievo rūstybę? O gal Fausto laikas eina į pabaigą, ir tuoj reikės vykdyti sutarties su Mefistofeliu sąlygas? Bet kokių atveju nedėkime vilčių, kad ligonis, apsinuodijęs ideologiniais surogatais, pagis nuo kitų ideologinių surogatų. Europos istorijoje visa tai jau buvo. Kristaus šviesos neapšviesto pagoniško „nacionalizmo“ priešprieša „islamizacijai“ vargu ar duos geresnių rezultatų negu sifilio gydymas gyvsidabriu. ■

¹ Karl Polanyi. Didžioji transformacija. *Politinės ir ekonominės mūsų laikų ištakos*. Iš anglų kalbos vertė Jūratė Musteikytė ir Rimantas Griekienis. Vilnius. *Algarvė*. 2002, p. 143.

² Stefan Zweig. Vakarykštis pasaulis. *Europiečio prisiminimai*. Iš vokiečių kalbos vertė Giedrė Sodeikienė. Vilnius. *Tyto alba*. 2005, p. 26.

³ Gintautas Mažeikis. Girdžiu veidmainiavimą: užuojauta aukoms su Bastiljos šturmo ir revoliucijos idealų ignoravimu (www.delfi.lt).

⁴ Karl Polanyi. Op. cit., p. 246.

⁵ Vytautas Rubavičius. Kas po Nicos? Nauji sukrėtimai (www.tiesos.lt).

⁶ Oswald Spengler. Der Untergang des Abendlandes: Umriss einer Morphologie der Weltgeschichte. München. C. H. Beck. 1921–1922, 2 t.

⁷ *Brevísima relación de la destrucción de las Indias*.

Brangi redakcija,

esu nauja Jūsų žurnalo skaitytoja ir nors dauguma straipsnių iš tikrųjų yra be galo įdomūs, svarbūs, informatyvūs ir gerai parašyti, norėčiau pakomentuoti patį pirmą (!) naujausio numerio (2016, nr. 7 / 8) straipsnį – tai Tomo Kavaliausko „Žmogaus teisių tragedija po Nicos palmių šakelėmis“.

Suprantu, kad redakcija užtikrina žodžio laisvę ir nebūtinai sutinka su visomis nuomonėmis, išreikštomis jai atsiųstuose straipsniuose. Tačiau T. Kavaliausko straipsnio tonas, netikslumai, analitinio mąstymo stoka labai nustebino ir papiktino. Rašant tokiomis svarbiomis temomis kaip žmogaus teisės ir religija, išreiškiant tokias nesantaiką kurstančias nuomones, manau, yra būtinas stropus faktų tikrinimas, gili analizė, kuri leistų pateikti įvairius požiūrius, o ne spėliones ir nelogiškas išvadas. Štai keletas straipsnio vietų, sukėlusių ypač daug klausimų:

1. Islamas yra taikos religija taip pat kaip ir kitos religijos turėtų būti. T. Kavaliauskas pamiršo budistų smurtą Birmoje, nesantaikos kurstymą Šri Lankoje – tai tikrai nesiliaujantys, nors ir maži karo žygiai, o juos atlieka tam tikros budistų sektos, kurioms politinė jėga yra labai svarbi. Autorius pamiršo paminėti ir taikiąją krikščionybę, kuri savo smurto „aukso amžių“ jau lyg ir atgyveno praeitame tūkstantmetyje. Tačiau pasiklausius kai kurių, vadinančių save krikščionimis, ekstremalių organizuotų veikėjų ir netgi politikų Vakaruose, pavyzdžiui, Amerikoje, labai lengva suvokti, kad bet kokia religija yra puikus instrumentas kurstyti pykčiui ir neapykantai. Aišku, islamas turi savas taisykles ir gali būti susijęs su politine sistema, bet įvairios šalys / tautos tą daro skirtingai, todėl sunku viską su bendrinti, nors po vakariečių išpuolių praeitame šimtmetyje Artimuosiuose Rytuose daug kas pasikeitė.

AFP/„Scanpix“ nuotr. / Kobanės miestas Sirijoje

2. Kodėl musulmonai po teroristų atakų turėtų išsižadėti savo tikėjimo, nusimesti čadras? Gal mane jau visiškai supainiojo sarkastiškas autoriaus tonas, giliai įsiskverbęs į kiekvieną šio straipsnio žodį, net kablelį... Nemanau, kad Lietuvos ir visos Europos krikščionys staiga būtų ėmę ir išsižadėję tikėjimo po nežmoniškų pedofilijos skandalų arba per istorijos pamokas sužinoję, kaip sistemiškai, kaip žiauriai krikščionys naikino pagonių tikėjimą ir juos pačius. Čia, aišku, tik keli „maži“ pavyzdžiai. Atrodo, straipsnio autorius tiesiog labai nemėgsta islamo religijos, ir tiek.

3. T. Kavaliauskas apskritai vengia suteikti žmogišką veidą pabėgėliams, ypač musulmonams. Suprantu, kad šio straipsnio tikslas yra visai kitoks, todėl tą daryti būtų neparanku, be to, reikalautų žymiai didesnės apimties. Bet, kai to nesama, atrodo, kad autorius tiesiog išlieja savo pyktį. Iš pradžių pamini „įtartina“ musulmonę autobuse, vėliau sarkastiškai aprašo pirmąją musulmonę, tapusią Vokietijos teisėja... Norėčiau priminti elementarų dalyką – pabėgėliai nėra nusikaltėliai. Musulmonai irgi savaime netampa nusikaltėliais teroristais. Galėčiau spėti, kad autorius artimai nepažįsta nė vieno musulmo-

no, bet sunku spręsti iš vieno mažo straipsnio. Todėl jo raginimas, kad galų gale atsikvošėtume, kol dar vienas radikalizuotas paauglys nepradėjo švaistytis kirviu traukiny, yra labai opus, bet iš visai kitos perspektyvos. Metas suvokti, ką Vakarų ir kitos valstybės padarė / daro šitų pabėgėlių šalyse, nuo ko jie bėga ir kodėl apskritai vyksta karas. Kad vakarieitišką demokratiją atneštume rytiečiams? Manau, autorius ir pats žino, kad viskas gerokai sudėtingiau... Kultūros skirtingos, bet paprasti žmonės visur vienodi – jie nori

taikos, saugumo, maisto ant stalo, stogo virš galvos. Ne jie yra mūsų priešai.

4. Tačiau labiausiai pritrėnkė T. Kavaliausko straipsnio išvada – politiškai korektiškos kalbos standartus reikėtų revizuoti taip, kad žmogaus teisės būtų užtikrinamos tik kai kuriems, esą jų *vertiems* žmonėms! Gal autorius tiesiog nesuvokia, kas yra fundamentalios žmogaus teisės? Arba visi turi tas teises, arba niekas, nes pasirinkimo čia negali būti. T. Kavaliauskui atrodo, kad pasirinkimas galimas, bet kas darys tų *vertųjų* atranką? Kas turi tokį autoritetą? Manau, džihadistai tikrai tiki, kad jį turi, taigi... Taigi, logikos stoka akivaizdi.

Dar kartą pabrėžiu – atskleisti nuomonių įvairovę labai svarbu, bet paprasčiausiai noriu atkreipti dėmesį į T. Kavaliausko straipsnio trūkumus, kurių tokiame profesionaliame leidinyje, manau, neturėtų būti. Nors autorius siekė savo nuomonę pagrįsti tam tikrais pavyzdžiais ir argumentais, tiek jų pasirinkimas, tiek pateikimas šį kartą nebuvo pakankamai geras ir tikslus.

Nuoširdžiai,

Ieva B. ■

VIEŠŪJŲ ERDVĪŲ GYNYBA IR JOS INSCENIZACIJA, PRITVINKUSI KEISTOS NOSTALGIJOS

Per visą istoriją urbanistinės viešosios erdvės atliko esminį vaidmenį socialiniame miestų gyvenime. Tačiau jos jau prarado savo reikšmę ir nebėra pagrindiniai socialinio tinklo mazgai. Technologinė kaita, didėjantis gyventojų skaičius ir veiklos specializacija nulėmė funkcinę viešosios erdvės fragmentaciją. Požiūris į erdvę kaip vartojimo prekę ir visuomenės susisluokniavimas lėmė socioerdvinę atskirtį, paskatino erdvių privatizaciją.

Ali Madanipour

Neprabėgus nė metams po to, kai sostinės valdžia, spaudžiama dalies visuomenės, ryžosi nuo Žaliojo tilto nukelti socrealistines skulptūras, šlovinančias sovietinės ideologijos pergalę esmingiausiose kolonizuotos šalies gyvenimo srityse, ant vieno iš keturių tuščių akmeninių postamentų nutūpė naujutėlaitis ryškiai geltonas *Audi* markės automobilis. Atvirai komercinis atributas, skirtas reklamai, gundė miestiečius pirkti, pirkti ir vartoti, vartoti. Nors ši viešosios erdvės suprekinimo akcija vyko vidurvasarį, užplūdus karščio bangai, ore tvyrant džiugaus atsipalaidavimo nuotaikoms, o nemaža sostinės gyventojų dalis jau atstogavo, vis dėlto kilo didžiulis (ir pagrįstas) nepasitenkinimas tokia reklamos akcija. Kad į blizgantį automobilį, prabangos prekę ir globalaus kapitalizmo epochos ideologinį simbolį, niekas nepasikėsintų, dieną naktį budėjo privačios saugos tarnybos ekipažas. Ši paslauga reklamos užsakovams veikiausiai kainavo gerokai daugiau negu menka (tai daugelį apstulbino) vos vieno tūkstančio eurų suma, sumokėta į savivaldybės kasą... Viešąją er-

dvę užtvindė pasipiktinusių vilniečių komentarai. Atvirai reiškiamą sutartinai kritišką visuomenės nuomonę miesto valdžią, iki tol, regis, nesukusią sau galvos dėl dviprasmybių, susijusių su šia vieša „ekspozicija“, privertė skubiai įvertinti susiklosčiusią padėtį ir kaip nors užglaistyti skandalą. Paminklas keturiems ratams, viešojoje urbanistinėje erdvėje išbuvęs, atrodo, ne daugiau negu parą, buvo nukeltas.

Didžiausia tos dienos „nacionalinė“ naujiena, kad Žaliąjį tiltą „okupavo“ automobilis, paverstas paminklu vartojimo aistrai, manęs nenustebino. Veikiau sustipri- no seniai kirbėjusią nuojautą, kad su tokio pobūdžio akibrokštais susidursime vis dažniau, – privatus kapitalas, „pinigų kartos“ brendimo laikais suvokęs savo galią, agresyvesnis, įžūlesnis darosi ne dienom, o valandom. Pastaruoju metu tiek Lietuvos, tiek kai kurių užsienio šalių miestuose netrūksta mėginimų viešąsias erdves panaudoti išimtinai komerciniais tikslais, neatsižvelgiant į jų reikšmę ir svarbą miesto kultūrai. Tendencija suprekinti viešąją sferą ir viešąsias erdves,

Paminklas keturiems ratams ant Žaliojo tilto

primesti joms nebūdingas funkcijas yra vienas iš daugelio atgrasių šiuolaikinio globalizuoto kapitalizmo raidos urbanistinių ypatumų. Todėl maloniai nustebino faktas, kad šiais rinkos fundamentalizmo, vertybinio reliatyvizmo ir chaoso laikais sostinėje atsirado tiek daug žmonių, nepraradusių sveikos nuovokos, subtilios estetinės pajautos, o juo labiau vertybinio požiūrio į miesto aplinką. Juk tokį, neva atgyvenusį požiūrį stengiamasi išjuokti, marginalizuoti, beje, neretai pasitelkiant žiniasklaidą.

Įdomus faktas: eiliniai miestiečiai, reikalaudami, kad komercinis objektas, užrioglintas ant tilto, būtų nukeltas, urbanistinės kultūros esmę ir viešojo intereso svarbą suvokė nepalyginamai geriau negu Vilniaus politikos ir paminklosaugos atstovai, radijo laidoje tuo klausimu pasisakę kartu su šių eilučių autoriumi. Vienas iš jų painiai aiškino, esą „politinė“ miesto valdžia čia niekuo dėta, sprendimą leisti, kad ant tilto reklamuotųsi privatus automobilių pardavėjas, priėmusi „nepolitinė“ savivaldybės komisija, kurioje esama ir paminklosaugininkų. Taigi, „karšta bulvė“ buvo mėtoma iš rankų į rankas, kratantis politinės atsakomybės.

Vilniaus vicemeras Gintautas Paluckas, užuot stojęs viešojo intereso pusėn, apgailestavo dėl ažiotažo, kurį

sukėlė labai „nebrandi“, jo supratimu, visuomenės dalis. Šis nelemtas šurmulyš (taip sostinės politikas pavadino miestiečių pastangas apginti viešąjį interesą) neleido vilniečiams patirti gundymų įvairiomis prekėmis malonumo, tokios akcijos pas mus „kol kas“ nesulaukia pritarimo... Kitas laidos dalyvis – paminklosaugos atstovas – nepridūrė nieko esmingesnio, tik antrino politikui, tvirtindamas, kad šioje istorijoje neižvelgia jokio paminklosauginio, juo labiau teisinio pažeidimo. Iš dalies galima sutikti – paminklosauginis aspektas čia tikrai nėra esminis.

Svarbesnis klausimas, koks interesas – privatus ar viešasis – labiau rūpi miesto valdžiai? Kurį iš jų turėtų ginti savivaldybė? Abiejų radijo laidos dalyvių, atstovavusių valdžios institucijoms, retorika, be skrupulų, nors ir netiesiogiai ginanti privatų interesą, kilus jo kolizijai su viešuoju interesu, akivaizdžiai pademonstravo, kad jie arba nesuvokia savo atsakomybės prieš visuomenę, arba paprasčiausiai ignoruoja tiesioginę savo pareigą ginti viešąsias erdves.

„Iš visų menų mums svarbiausias kinas“, arba iš didelio debesio mažas lietus

Prieš gerą dešimtmetį sostinėje itin nuskambėjo (tiksliau tariant, sumaniai pasitelkus viešuosius ryšius ir interneto technologijas buvo plačiai pagarsinta) viešoji akcija, skirta, pasak jos rengėjų, apginti buvusiam (tuo metu jau neveikusiam) „Lietuvos“ kino teatrui, kurį ketinta nugriauti. Sovietmečiu pastatytas pagal visoje SSRS tiražuoją „tipinį“ projektą, keletą dešimtmečių veikęs kino teatras 2002 m. buvo privatizuotas. Iš pradžių jį nupirko *VP Market*, bet vėliau perleido su ja susijusiai įmonei *M2 Invest*. Naujieji savininkai planavo

vietoj šio ne itin funkcionalaus, niekuo neišsiskiriančio pastato statyti privačius apartamentus. Kai grupė menininkų su savo rėmėjais pradėjo daryti viešą spaudimą, buvo pažadėta, kad būsimame komplekse atsiras vietos ir nekomercinio kino salei. Į šį pageidavimą atsižvelgė ir projekto architektai. Regis, čia jau galėjo būti padėtas taškas, tačiau „gynybinis“ vėjus įgavo tik dar didesnę pagreitį.

Pažadas, kad bus išsaugota erdvė nekomerciniam kinui, entuziastų, įsijautusių į viešojo intereso sargų vaidmenį, nesudomino. 2005 m. prasidėjo visuomeninės akcijos, kuriomis siekta išsaugoti tiek architektūriniu požiūriu menkavertį „Lietuvos“ kino teatro pastatą, tiek ankstesnę jo funkciją. Gynėjų gretas, pasitelkdami šiuolaikines masinio informavimo priemones, mikliai subūrė žinomi medijų menininkai Gediminas ir Nomeda Urbonai, įsteigę „Pro-testo laboratoriją“. Netrukus jos veiklą parėmė ir pratęsė tų pačių asmenų su bendraminčiais įkurtas judėjimas „Už Lietuvą be kabučių“.

Retorikos požiūriu akcija buvo nepriekaištinga. Ją inicijavo, slopstančias aistras nuolat kurstė menininkai, sutelkę kelis šimtus entuziastų, tarp jų buvo nemažai studentų. Neįgudusiam žvilgsniui visa tai atrodė panašu į „revoliuciją iš apačios“, ginančią viešąjį interesą. Judėjimo režisieriai buvo gerai žinomi ir stengėsi kuo aktyviau reikštis viešumoje. 2006 m. buvo paskelbtas Kreipimasis dėl buvusio „Lietuvos“ kino teatro likimo ir su juo susijusios sostinės kultūros politikos, jį pasirašė kelios dešimtys menininkų, mokslininkų humanitarų, visuomenės veikėjų. Jame, be kita ko, pabrėžta, esą vyksta žūtbūtinis mūsų

ne tiek dėl vieno kino teatro, kiek dėl visų postsovietinių viešųjų miesto erdvių, ant kortos pastatyta viešosios pilietiškumo raiškos ateitis. Kreipimosi autoriai teigė: „Iškilo grėsmė, kad Vilniaus savivaldybei per menkai atstovaujant viešajam interesui, privačiam investuotojui bus suteikta teisė galutinai sunaikinti vieną iš svarbiausių sostinės viešųjų kultūros erdvių, kurią subrandino buvęs „Lietuvos“ kino teatras. Taip būtų paneigta joje sukurta europinė kino kultūros tradicija, nuskurdintas sostinės kultūros gyvenimas ir atimta visuomenei svarbi perspektyva ateityje plėtoti šios kultūros erdvės potencialą.“

Pasak pro-testuotojų, „Lietuvos“ kino teatro likimas liudija visoje šalyje išsigalėjusią tendenciją naikinti nekomercines viešąsias kultūros erdves ir verčia susirūpinti, kur link krypsta mūsų miestų kultūros politika. Kokie jos prioritetai – komerciniai investuotojų poreikiai ar platesnis viešasis interesas? Kodėl, sprendžiant svarbiausius klausimus, nėra garantuojamas demokratinis piliečių dalyvavimas? Kodėl valstybė neužtikrina, kad būtų išlaikytos svarbiausios nekomercinės kultūros erdvės? „Manome, kad daugeliu požiūrių išskirtinio „Lietuvos“ kino teatro sugrąžinimas visuomenei taptų

Buvęs kino teatras „Lietuva“, specialiai paverstas vaiduokliu

vienu iš simbolinių ženklų, kad valstybė turi valios ir yra pajėgi šią tendenciją reguliuoti.“

Atkablūs menininkų ir kitų entuziastų protestai, raginimas išsaugoti „Lietuvos“ kino teatrą neįtikino valdžios institucijų, kad sostinei verkiant reikia dar vienos „nekomercinio“ kino erdvės. Po įnirtingų akcijų ir teisminių ginčų maratono nusistovėjo gana keistas iki šiol tebesitęsiantis *status quo*. Investuotojai ilgainiui atsisakė užmačių šioje vietoje statyti apartamentus. Per dešimtmetį keliskart pasikeitė ir šio beviltiškai apleisto objekto savininkai. Buvęs kino teatras virto vaiduokliu, niekieno teritorija, kurią drąsiai pasisavino grafičių terliotojai, be gailesčio sudarę net oficialaus šio žanro atstovo piešinį, kuris papuošė fasadą savivaldybės rūpesčiu. Pamažu ištirpo ir šios „viešosios erdvės“ gynėjų gretos. Gedinas ir Nomeda Urbonai 2007 m. buvo apdovanoti Lietuvos Nacionaline kultūros ir meno premija, pasak spaudos, „*už reikšmingą indėlį į medių meną ir ilgiau nei metus veikusią pro-testo laboratoriją*“. Tai gi, akcijinių protestų, įgavusių meninio projekto formą, virtinė baigėsi postmoderniu ir gana pelningu *happy-end*. Abu iniciatoriai išvyko *pro-testo* patirtimi dalytis su garsių užsienio akademijų studentais, o kiti grįžo prie kasdieninių darbų. Ilgainiui išsivadėjo ir teisminių ginčų įkarštis.

Neseniai pranešta, kad vietoj buvusio „Lietuvos“ kino teatro iškils naujas įspūdingas Modernaus meno centro (MMC) pastatas, kurį projektuos Vilniuje jau spėjęs pasireikšti tarptautinio masto architektas-žvaigždūnas (*starchitect*) Danielis Libeskindas, ne per seniausiai palikęs savo signatūrą kaimyninėje Varšuvoje. Nors kol kas nėra aišku, ar MMC kūrėjai (privataus kapitalo atstovai) įstengs sukaupti nemenką lėšų kiekį, reikalingų tokioms ambicingoms statyboms, netikėtas užsitęsęs „protesto“ finalas, atrodo, tenkina ir valdžios institucijas, ir tuos, kurie prieš dešimtmetį mūru stėjo ginti *daugeliu požiūrių išskirtinio „Lietuvos“ kino teatro „nekomercinės erdvės“*. Kaip privatus meno centras gebės komercines funkcijas suderinti su nekomercinėmis, kaip atstovaus viešajam interesui (juk ar ne dėl šių priežasčių protesto akcijų

rengėjai rėmė į kampa būvusius pastato savininkus?), bent man yra mįslė. Tačiau akivaizdu, kad įvyko vienas iš dviejų: arba pro-testuotojų entuziazmas galutinai išsikvėpė, arba jie pakeitė ankstesnę „tikėjimą“, nes pastaruoju metu negirdėti nė menkiausių protesto balsų. Kur dingio šimtai asmenų, kurie kadaise gyva grandine apjuosdavo „pasmerktą“ kino teatrą ir kurių pastangomis šis pastatas virto vaiduokliu? Kodėl burtis prie apleistos „Lietuvos“ neberagina paslaptingoji „*Vilma kviečia*“? Kodėl iš užjūrių negirdėti rūstaus *pro-testo* iniciatorių perspėjimo?

Šioje ilgai užsitęsusioje ir visiškai nerezultatyviai pasibaigusioje protesto istorijoje, žvelgiant iš šiandieninės perspektyvos, akis bado keistos prieštaros, neišspręsti kazusai ir kolizijos. Pirmiausia, vertėtų atkreipti dėmesį į tą aplinkybę, kad sovietmečiu „Lietuvos“ kino teatras tikrai nebuvo išimtinai nekomercinė erdvė. Veikiau priešingai – čia rodyti patys populiariausi, daugiausia žiūrovų pritraukiantys kino filmai, tad šią instituciją galėtume laikyti masinės kultūros propaguotoja, diegusia lenininės ideologijos šūki „*Iš visų menų mums svarbiausias kinas*“. Šiokių tokių, nors ir abejotinų nekomercinės erdvės bruožų jis trumpam įgavo tik nepriklausomybės laikais. Kita vertus, skeptikai galėtų suabejoti, ar „nekomerciniu“ įvykiu laikytinas, pavyzdžiui, čia kadaise vykęs susitikimas su režisieriumi Nikita Michalkovu, kuris atvyko su prabangiu eskortu ir elgėsi lyg kokia „popžvaigždė“, o dabar ištikimai tarnauja imperinei Kremliaus ideologijai. Ar panašūs masiniai spektakliai „Lietuvoje“ nebuvo režisuojami, atvirai sekant komercinio Holivudo pavyzdžiu? Jei ir atmestume ironiją, vis tiek tektų konstatuoti, kad „nekomercinis“ arba „elitinis“ kinas buvo demonstruojamas tik mažojoje „Lietuvos“ salėje. Be to, vargu ar kino festivaliai, kurie keletą metų vyko šiame kino teatre, laikytini nekomerciniais...

Kuklus nerezultatyvių meno akcijų žavesys

Kad ir kaip vertintume trumpą ir prieštaringą „Lietuvos“ kino teatro veiklą nepriklausomybės laikais,

akivaizdu, kad jį uždarius, nekomercinio kino erdvė Vilniuje neišnyko. Tą funkciją atlieka nedideli, beje, gerokai, bent jau mano akimis žiūrint, jaukesni kino teatrai – „Skalvija“ ir „Pasaka“. Ar Vilniui reikia daugiau ir didesnių nekomercinio kino erdvių? Vargu, nes mažytės abiejų minėtų kino teatrų salės tikrai nelūžta nuo lankytojų antplūdžio net ir tomis ilgomis savaitėmis, kai demonstruojama tarptautinių festivalių programa. Kita vertus, abu šie kino teatrai, besirūpinantys nekomercinio kino propagavimu, jau yra sukūrę savo traukos lauką, subūrę tam tikrą daugumą nuolatinę, tik nežymiai kintančią auditoriją. Įdomumo dėlei Vilnių palyginkime su kelis milijonus gyventojų turinčia Čikaga, kur veikia vos vienas plačiau žinomas ir, beje, ne itin gausiai lankomas nekomercinio kino centras Čikagos meno institute. Jei šiandien vaiduoklį primenantis, apleistas, nušiuuręs „Lietuvos“ kino teatras per stebuklą būtų „prikeltas“, ar jis gebėtų „prižvejoti“ tiek nekomercinio kino žiūrovų, kad užpildytų abi savo sales? Regis, čia grynai retorinis klausimas.

Tačiau yra ir dar mįslingesnių dalykų. Pavyzdžiui, kodėl jokio pozityvaus rezultato nepasiekusios protesto akcijos iki šiol hipnotizuoja kritikų, nagrinėjančių miesto kultūros temas, vaizduotę? Gal juos taip žavi vien ilga tų bruzdesių trukmė? Juk beveik metus plūktasi, kad miesto centre atsirastų dar viena niekieno teritorija! O gal per pastarąjį dešimtmetį, net per ketvirtį amžiaus nebuvo jokių kitų viešų protestų, akcijų ir kampanijų, kuriomis siekta apginti viešąjį interesą ir kultūrai skirtas nekomercines miesto erdves? Galimą atsakymą paliksiu straipsnio pabaigai, o kol kas pasižvalgykime po kritikų diskurso plotus. Straipsnyje „Apie vieną Vilniaus piktžaidę: viešoji kultūrinė erdvė ir laukimo dešimtmetis“ menotyryninkė Skaidra Trilupaitytė, savo rašiniuose nuolatos grįžtanti prie viešųjų akcijų, susijusių su „Lietuvos“ kino teatro likimu, ne tik primena menininkų grupelės inicijuoto (pridurčiau, inscenuoto) protesto „vertingąją“ patirtį, bet ir mėgina išpešti šiokią tokį moralą. Apibendrinama savo svarstymus apie šios istorijos išryškintus požiūrius į viešąjį interesą, jo gy-

nimo formas ir valdžios institucijų vaidmenį, kritikė rašo: „*Anuometinis politinis judėjimas gal ir nepakeitė įprasto „reikalų tvarkymo“ didžiojoje politikoje, tačiau provokavo jaunus vilniečius susirūpinti gyvenamąją aplinką ir padėjo susitelkti „kritinei masei“. Teisinėje praktikoje buvo aktualizuotas viešojo intereso gynimo klausimas, ginčai žiniasklaidoje išjudino žinomus filosofus ir teisininkus. Galų gale „piktžaide“ tapusi apleista vieta vis dar yra svarbus derybų dėl miesto kultūrinės erdvės objektas. Atrodo, jog būtent tos laikinosios „kabutės“ tapo prasmingu iššūkiu netgi nekilnojamojo turto vystytojams, nes vietoj dar vieno miesto centre išdygsiančio komercinio biurų ar daugiabučio statinio Lietuvos sostinė galės didžiulis kai kuo daugiau.“¹*

Ir ši miesto kultūros temoms atidi kritikė, ir kiti gausūs autoriai, įvairiais rakursais narstę „Pro-testo laboratorijos“ ir judėjimo „Už Lietuvą be kabučių“ veiksmus, labiau primenančius tuščią oro drebinimą, kažkodėl nutyli kitas, gerokai sėkmingesnes ir, beje, ne mažiau visuomenės remtas akcijas, kuriomis siekta apginti viešąsias sostinės erdves. Pavyzdžiui, Odminių skveras yra realus, o ne virtualus tikrų, o ne inscenuotų grumtynių dėl viešojo intereso rezultatas... Šių svarstymų kontekste trumpai priminsiu protesto prieš požeminių garažų statybas sostinės senamiestyje istoriją. 1999 m. buvo parengtas „Vilniaus miesto automobilių statymo planas“, sutartis statyti požemines parkavimo aikšteles pasirašyta su privačia įmone. Projekto autoriai nusitaikė į tokias jautrias ir istoriškai svarbias vietas kaip Šventaragio (arba Odminių) skveras, Rotušės aikštė, Sereikiškių parko teritorija prie Bernardinų bažnyčios... Šios užmačios sukėlė vilniečių pasipriešinimą: į protestus įsitraukė septyniolika (!) visuomeninių organizacijų, kultūros paveldui neabejingi pavieniai asmenys. Piliečių chartijos iniciatyva buvo surinkta 400 parašų – žinomi mokslo, kultūros veikėjai ir menininkai ragino savi-valdybę, kad projekto vykdymas kai kuriose teritorijose būtų sustabdytas. Lietuvos mokslo akademijos didžiojoje salėje buvo surengtas senamiesčio gynėjų forumas. Visuomenės spaudžiama, Vilniaus valdža galiausiai atsisakė sumanymo įrengti požeminius ga-

ražus tiek Odminių skvero teritorijoje, tiek kai kuriuose kitose senamiesčio vietose. Įdomu, kad Vilniaus miesto Architektūros taryba aktyviai palaikė požeminių garažų Odminių skvere projektą, nepaisydama net užuominos, kad „bus palikta galimybė užstatyti skverą“. Laimė, viešojo intereso gynība anuomet pasirodė tvirtesnė už agresyvių privataus kapitalo skverbimąsi ir jį palaikančių institucijų korupciją.

Tačiau grįžkime prie liaupsių „pro-testo laboratorijai“. Lina Michelkevičė, vertindama „pro-testuotojų“ veiksmus, žengė dar toliau negu Trilupaitytė. Pasak jos, metus trukęs, vėliau tų pačių asmenų tik su kitomis kepurėmis vykdytas „projektas buvo kuriamas kaip daugialypis judėjimas už Vilniaus miesto viešųjų erdvių išsaugojimą, kvestionuojant mieste ir apskrityje pokomunistinėse valstybėse vykstančius greitos ir aršios privatizacijos modelius, pagal kuriuos daugelis valstybei priklausiusių objektų ir erdvių ne tik buvo perimti privačion nuosavybėn, bet ir pakeitė funkcijas. Vilniaus mieste privatizacijos akiratyje atsidūrė daug prastai administruojamų kultūros ir laisvalaikio įstaigų, tapusių našta jas valdančiai savivaldybei, – tarp jų „Žalgirio“ baseinas miesto centre, Kultūros ir sporto rūmai ir keliolika tarybiniais laikais įkurtų kino teatrų – daugelis pastarųjų labai greitai buvo pertvarkyti į parduotuves, prekybos centrus, pramogų industrijos įstaigas.“³

Čia vertėtų atkreipti dėmesį, esą vadinamoji „pro-testo laboratorija“ siekusi ne tik to vieno lyg ir aiškaus tikslo – išsaugoti buvusį „Lietuvos“ kino teatrą kaip statinį su ankstesne jo funkcija, – bet ir kvestionuoti „mieste ir apskrityje pokomunistinėse valstybėse vykstančius [gal taikomus? – A. S.] greitos ir aršios privatizacijos modelius“. Matyt, tai ir paaiškina, kodėl taip įnirtingai, neatsižvelgiant į jokias aplinkybes (pavyzdžiui, į pažadą, kad numatytų statyti apartamentų komplekse atsiras salės, skirtos nekomerciniam kinui), stengtasi išlaikyti šį architektūros estetikos požiūriu menkavertį objektą, – jis buvo paverstas keistos nostalgijos simboliu.

Tačiau „herojiškais“ pro-testuotojų siekais apginti viešąjį interesą, regis, patikėjo ne visi. Antai filosofas Žibartas Jackūnas šią kontroversišką, atvirai politi-

zuotą menininkų iniciatyvą vertino gerokai skeptiškiau: „Lietuvos“ kino teatro atveju viešajam interesui pakišo koją iš sovietinio mentaliteto perimtas vis dar gajus nepasitikėjimas privačia iniciatyva, esą verslas iš principo negali būti geranoriškai nusiteikęs padėti visuomenei įgyvendinti svarbius kultūros ir kitokius projektus. Žinoma, daug lėmė ir visuomenės įprotis visą atsakomybę suversti valstybei. Todėl vietoj architektų Algimanto Nasvyčio ir Gedimino Paslaičio suprojektuoto patrauklaus komplekso su numatytomis salėmis elitiniam kinui, su gražiai sutvarkyta aplinka tebestūkso senasis kino teatras, virtęs atgrasiu vaiduokliu, – apgailėtina auka jį pavertė neadekvatus viešojo intereso suvokimas ir agresyvus jo gynimas.“³

Sunku pasakyti, ar šią gana absurdišką viešojo intereso gynimo akciją iš tikrųjų nulėmė mąstymo ir veikimo įpročiai, pasak Jackūno, perimti iš sovietmečio. Tačiau akivaizdu, kad nepaisant viešai deklaruotų šios kampanijos tikslų ir siekio užkirsti kelią viešosios urbanistinės erdvės privatizacijai, kuri vyko ir tebevyksta postkomunistinėje erdvėje, realūs inscenizuoto pro-testo padariniai apgailėtini – pačiame sostinės centre iki šiol stūkso niūrus, apleistas, atgrasus, niekam nereikalingas statinys, specialiai paverstas vaiduokliu. Ši erdvė neabejotinai įgavo nekomercinį pobūdį, tačiau vargu ar tai ką nors džiugina. Manychiau, gavome brangiai kainavusią pamoką, kad derėtų skirti, kada viešosios erdvės yra iš tikrųjų ginamos, o kada savanaudiškai tuo spekuliuojama ir tiesiog rengiami medijų meno performansai. ■

¹ Skaidra Trilupaitytė. Apie vieną Vilniaus piktžaidę: viešoji kultūrinė erdvė ir laukimo dešimtmetis. *7 meno dienos*. 2015, nr.12. Prieiga per internetą www.7md.lt (paskelbta 2015-03-27).

² Šios daugiau kaip metus trukusios viešosios akcijos aprašymą jos dalyvio akimis žr. Almantas Samalavičius. Garažai, pinigai ir Le Corbusier ideologijos atgarsiai. *Kultūros barai*. 2001, nr. 3, p. 14.

³ Lina Michelkevičė. Pro-testo laboratorija: bendradarbiavimo strategija kaip viešosios erdvės steigtis. *Logos*. 2013, nr. 74, p. 199–212.

⁴ Žibartas Jackūnas. Viešojo intereso gynimas ar profanacija? *Kultūros barai*. 2013, nr. 12, p. 4–5.

Lina BUIVIDAVIČIŪTĖ

Obuolys

Aš esu jūsų duktė. Aš esu obuolys.
 O jūs – tėvai, o jūs obelys, jau seniai
 nužydėjusios. Riedu riedu ir niekaip
 negaliu išsiveržt, lyg kažkas laužytų
 visus dėsnius, rausvus šonus apskaldytų,
 kai mėginu įgauti pagreitį, kaip Kafkos pasakoj,
 kur herojus – amžinai be pilies – be vilties
 ir be perspektyvos. Ar reikia klausti,
 kieno egzistenciją pildau, nes aš kaip ir
 jūs, ar reikia aiškinti, kodėl taip traukia
 miegoti su svetimais, pabusti už grotų,
 kodėl taip magą daužyti savo gyvenimą
 lyg maiše užrištus aklius kačiukus,
 tai aš – obuolys – *ksanaksą* užgeriu viskiu,
 neskambinu mamai, pamirštu tėvo dieną,
 prarandu n-tąjį darbą, šįkart statybose,
 darau trečią valymą – aniems dviems
 nepadarytiems niekaip nerandu
 septynių minučių per dieną, taip,
 aš obuolys – aš – septynydis –
 svetimauju, garbinu Mamoną, laižau aukso veršį,
 apkalbu kaimynus, paleistuvauju –
 nes aš, kaip ir jūs, obelys, niekaip
 negaliu pradėti gyvenimo, niekaip nesiseka toliau
 nuriedėt.

Neįstengiu išvengti istorijos nuodo.
 Nežinau, koks kvailys išgalvojo autentišką būtį.

Erosas

Apie jį rašė žymieji filosofai, jį keikė ir garbino,
 laikė Dievu, aukso veršiu, o jis laidė strėles,
 nuodijo, apsimetęs putniu angelaičiu,
 atimdavo syvus, skaitydavau apie gražias
 mergeles viduramžių bokštuos – užgesdavo
 jų akys, skaistūs veidai, įdubdavo krūtys,
 lūždavo balsas – ir prunkšdavau netikėdama –
 juk tokia logiška, tokia protinga, tokia
 ambicinga – aš – tai jau mokėčiau pasigaminti
 veiksmingiausių priešnuodžių, jau aš tai žinočiau,
 kaip atsiginti Eroso kirčių, kol ištekėjus, aišku,
 laimingai, srūvant amžina grandine mokslams,
 darbams, virtuvei, vaikams, pradėjo sapnuotis visokios
belzebubystės – štai aš raita atvirksčiai, iš šono, ant
 šono
 ir trise, gėlyte, grandine, su perlo karoliais ant kaklo –
 su dėstytojais, su pienininku, su duonininku, su
 duoneliautoju, su viršininku, su senamiesčio
 Rože – po tokių naktinėjimų jau neskaičiau
 apie gražias mergeles viduramžių bokštuos –
 nubluko skaistus mano veidas, įdubo krūtinė,
 netekau savo balso. Saldus Eroso kerštas.

Išprotautas eilėraštis

Galvoju, jeigu pasauly sukurta tiek lygčių, tiek aksiomų visokių ir tiek apibrėžimų – galėčiau ir aš išprotauti eilėraščių, – sukurčiau gal net algoritmą, kurį įrašius darbalaukio langelyje, susumavus visus ingredientus, išeitų padorus tekstas. Pavyzdžiui, ištraukiame buitinę kubinę šaknį, pakeliam niekį kvadratu, suskaičiuojam nebūties sinusus, paskui – jau konkrečiau – nelaimingos meilės kontangentą, viską sudedam su amžinuoju sielvartu, padauginam iš o(do)ntologinio nerimo, padalijam iš vėmimo, seilėjimosi, verkimo ar panašaus veiksmo – ir sugriaunama teorija, kad poezijai reikia kokio nors apkvaišimo, perdėto jausmingumo ar bent jau svaiginimosi, štai rikiuojasi atleista etatinių veltėdžių poetų armija, renkasi savo butelaičius, suktinių nuosukas – postmoderniam pasaulyje madingi išprotauti eilėraščiai.

Tai mano pirmasis.

Diagnozė

Sunkiausia, kad po viso šito ir su visu šituo dar reikės gyventi.

Aišku, visada galima kilpą ant kaklo ar akmenį pakaklėj. Tačiau tas žiaurus nenugalimas instinktas verčia mane keltis, rengtis, valgyti, nors kartu keliasi šimtas nykštukų su rudomis kepurytėmis, raudonomis barzdytėmis, sėdasi prie stalo, siurbia alų, užsigeria pienu. Su manim gatvėje šnekasi gėlės – prašo, kad jas nutapyčiau, ir fėjos, kurios kiekvieną ketvirtadienio vakarą reguliariai beldžias į langą ir nesileidžia išprašomos, kažkokiu, matyt, slėpiningu būdu vidun patekusios.

Trečiadieniais

ant lempos iš lempos siūbuojasi maumas, atrodo, iš Vainilaičio „Bruknelės“, pirmadieniais girdžiu

visų žvėrių ir paukščių kalbą kaip koks trečias brolis iš pasakos apie gyvenimą. Antradieniais matau minioje paskenduolę, išmirkęs jūržolėse pilvas skleidžia salsvą kvapą, penktadieniais po namus vaikština televizorius, šeštadieniais matau, kaip Judas šoka menuetą, tik sekmadienį velnias ilsėjosi.

Dabar, kai rašau, kikena ir vaipos mažiausias nykštukas. O dar sako, kad aš išprotėjęs.

Veiksnūs poetai

Tu sakai, dabar tiek daug neveiksnių eilėraščių, tiek daug netikrumo ir neapibrėžtumo, tu sakai, poezijai reikia autentiško išgyvenimo, reikia kraujo, ugnies, kuri nesudegina rankraščių, poezijai reikia aukos, nuolatinių gardėsių privilioti trims mūzoms, nukramtytų nagų, paišinių panagių, pamirštų artimųjų, alkoholiko kepenų, vėžininko plaučių, poezijai reikia, kad taptum vagim, įsilaužtum į kitų gyvenimus ir išgrobstytum viską, kas turi vilties pavirsti metafora, paliktum tuščius net labiausiai mylėtų aruodus, poezijai reikia neteisingo gyvenimo būdo, daugiadienių, naktinių pamainų, poeto skvernus vėjai košia, kišenėse veisiasi pelės, tik pačios vargiausios, išguitos iš po altoriaus, poetas nemato, kaip užauga vaikai, kaip žmonos ir vyrai įsitaiso meilužius, kaip miršta motinų iščios. Neįsivaizduoju, kad sveiko proto žmogus norėtų būti veiksnųjų eilėraščių autorius.

Aldonos ŠALTENIENĖS „Keliauninkai žvėžmogiai“. Kitoje įklijos pusėje – „Puota“ (1994–1995). Fragmentas

Vidmanto Ilčiuko nuotraukos

50 MOTERŲ IR JŲ INDĖLIS Į KERAMIKOS MENĄ

Amerikos nacionalinės švietimo ir keramikos meno dėstymo tarybos (NCECA) kasmetinė konferencija, įvykusi šiemet kovo 16–19 d., buvo jubiliejinė – 50-oji. Ta proga Kanzase, Amerikos džiaz muziejuje, pristatyta paroda „50 moterų ir jų indėlis į keramikos meną“ (kuratoriai Alexandra Kraft ir Anthony's Merino, organizatorė – Arzie Umali, Misurio-Kanzaso universiteto moterų centro direktorė).

1966 m. NCECA įkūrė būrys keramikų, siekdami keistis idėjomis, dalytis patirtimi. Šio susibūrimo ilgalaikis tikslas – skatinti keramikos meno pažangą. Asociacijai priklauso daugiau kaip 6000 narių. NCECA konferencija – didžiausias pasaulyje renginys, skirtas keramikos menui. Renginio programoje ne tik paskaitos, diskusijos, bet ir parodos – jų, individualių ir grupinių, surengta daugiau kaip 100.

50 moterų atrinkta iš 13 šalių. Méret Oppenheim, Beatrice Wood, Toshiko Takaezu, daugelis kitų šiuolaikinių menininkių padarė didžiulę įtaką keramikos raidai. Kuratoriai, rengdami šią tarptautinę parodą, norėjo patyrinėti kūrybines tendencijas, aptarti keramikos dabartį ir ateities prognozes. Parodoje supažindinama su menininkėmis, kurios ieško naujų šiuolaikinės keramikos išraiškos formų, naujai interpretuoja keramikos tradiciją. Komisijos atrinktų dailininkių patirtis skirtinga, kiekviena turi individualų braižą, taiko autorinę techniką. Taigi, paroda įvairiausiai pjūviais pristato šiuolaikinę keramiką – eksponuojamos skulptūrinės instaliacijos, funkcionali keramika iš įvairių medžiagų. Daugelis parodos autorių yra pelniusios tarptautinį pripažinimą (Beatrice Wood, Richard Notkin, Don

Reitz, Elaine Henry, Judith Schwartz), bet pakviesta ir karta tik mokslus baigusių absolvenčių. Kitose parodose buvo rodomi Jun Kaneko, Chriso Gustino, Paulo Donnelly'o, Raino Harrisio, Gerito Grimmo, Skeffingtono Thomaso (Toshiko Takaezu mokinio) kūriniai.

Šiais metais dalyvauti parodoje buvo pakviesta ir conceptualiosios keramikos pradininkė Lietuvoje Aldona Jonuškaitė-Šaltenienė, beje, vienintelė iš Baltijos šalių. Keramikė 1998 m. gavo Nacionalinę kultūros ir meno premiją, yra pelniusi Lietuvos Kultūros ministerijos premijas 1984, 1988, 1991, apdovanojimus Baltijos šalių taikomosios dailės trienalėse Taline 1983, 1985. Nuo 1973 m. kviečiama į parodas ir simpoziumus Airijoje, Austrijoje, Estijoje, Italijoje, JAV, Latvijoje, Lenkijoje, Lietuvoje, Olandijoje, Suomijoje, Švedijoje, Turkijoje, Vengrijoje, Vokietijoje. Surengė personalinių parodų. 1995 ir 2002 m. dalyvavo Panevėžio keramikos simpoziumuose, yra pelniusi Kečkemeto (Vengrija) keramikos studijos stipendiją, dirbusi Merilando universiteto Dailės kolegijoje (Baltimorė, JAV). Jos darbai saugomi Lietuvos, Turkijos, JAV muziejuose ir galerijose.

Šių metų parodos kuratorius Anthony's Merino įsidėmėjo Aldoną Jonuškaitę-Šaltenienę 1997 m. NCECA konferencijoje Las Vegase, Pietų Nevados Bendruomenės kolegijos Horn menų centre, kur buvo surengta paroda „Slapti malonumai“ (kuratorė – Panevėžio dailės galerijos direktorė Jolanta Lebednykienė). Ten eksponuotas Šaltenienės kūrinio „Puota“ (1994–1995) fragmentas kartu su Hilberto Jatkevičiaus, Ryto Jakimavičiaus ir Jolantos Kvašytės kūriniais. Paroda buvo labai

Parodos kuratoriai Alex Kraft ir Tony Merino su Aldona Šalteniene

sėkminga, NCECA žurnale Anthony's Merino apie ją paskelbė analitinį straipsnį.¹ Šiomet „Terre di Kaunas e Vilnius“ Pjemonto regiono Kastelamontės miesto keramikos šventėje „Puotos“ instaliacija sudomino meno kritiką Lorenzo Barberį. Jo teigimu, „Puota“ yra tarsi atvirkštinė biblinės Paskutinės vakarienės vizija. Kontrastingų dydžių figūros primena, kaip viduramžiais alegorijomis būdavo išreiškiama gėrio ir blogio priešprieša, ir yra lyg preliudija keturioms didžiulių gabaritų skulptūroms. Pasak italų meno kritiko, lietuvių keramikai geba intelektu ir vaizduote koreguoti archetipinius simbolius. Lietuviai yra išlaikę stiprų ryšį su gamta, tą rodo tiek medžiagos, tiek formos ir spalvų gama.²

Parodai Amerikos džiazo muziejuje dėl ribotos erdvės kuratorius parinko tik dvi Aldonos Jonuškaitės-Šaltenienės keramines figūras „Keliauninkai“ (2009). 50 moterų kūriniai atskleidžia bendriausias keramikos meno tendencijas. Būdingos kryptys – naujasis realizmas ir figūratyvumo raiška, ypač reprezentuojant kūną (pavyzdžiui, Bernadette Esperanza Torres raganomiško fėjos). Vyrauja superrealistiški veidai, visafigūrės kompozicijos. Perdėtai ironiškai akcentuojamos emocinės būsenos, keliami socialiniai klausimai.

Kiti kūriniai daugiau gamtinių formų, abstraktūs, pabrėžiantys medžiagiškumo efektus, kuriuos sukuria skirtingos, įmantrios glazūros, technologiniai triukai. Taikomoji keramika indą interpretuoja kaip conceptualų objektą, radikaliai keičia šiuolaikinių indų dizainą (amerikietės Evos Kwong modernios formos indai, 2014), atskleidžia utilitariją keramikos pusę. Vis dėlto parodai akivaizdžiai trūksta conceptualios ašies. Daugeliui darbų stinga gilumos, pernelyg akcentuojamas blizgus paviršius,

o žaismingi naratyvai atrodo tinkamesni dizainui, madai. Meniniu požiūriu neįtikina superrealistinė gija, dvelkianti avangardu (pavyzdžiui, Arios Finch mimikrinės lėlės). Paroda žybsi ryškiomis spalvomis, šventės nuotaikomis, rokokiniais raudonais. Būtų taiklu, jei amerikietė Christine Antemann ironiškai interpretuotų porcelianinės lėlytės su kokarda ant galvos ir užrašu „Sveikinimai 50 metų NCECA“ (2016) imitaciją. Rebekah's Bogard „Memento mori“ (2016) – daug mielų gyvuliukų, žaislinė giltinės figūrėlė, bet stinga tekstualaus svarumo, ironijos prieskonio.

Šaltenienės „Keliauninkai“ ekspozicijoje atrodė kaip senųjų civilizacijų gyventojai, „čia ir dabar“ prisikėlę iš sarkofagų, žvelgiantys į šiuolaikinio pasaulio chaosą pirmąsio žmogaus akimis. Toks išpūdis neatsitiktinis – autorė žavisi senovės Egipto menu, senųjų kultūrų simbolinėmis, alegorinėmis formomis, dualistinėmis gėrio ir blogio, grožio ir bjaurumo priešpriešomis. Ją įkvepia ir Jurgio Baltrušaičio „Fantastiškieji viduramžiai“. Menininkė domisi Juozo Mikėno, prancūzų moderniąja skulptūra, o ypač šveicaro Alberto Giacometti'o darbai, gal todėl jos darbai tokie monolitiški, skulptūriški.

Parodoje eksponuojami „žvėržmogiai“ yra išskirtiniai jos kūrybos motyvai, paliečiantys archajiškus pašąmoninius žmogiškumo ir gyvuliškumo, kultūros ir natūros

klodus. Jos kūrybinis braižas autentiškas, individualus, gilus. Iš savo „žvėržmogių“ ji kuria instaliacijas, juos multiplikuoja. Tada tų objektų akistata su tikrove dar įtikinamesnė. Pavyzdžiui, kompozicijoje „Šokis“ I–IV keturi suakmenėję „žvėržmogiai“ vaizduojami ritualinio šokio akimirka. Atskleidžiamas archajinis kultūrinio kosmoso visetas. Tokių žvėrių nerasi nei miškuose, nei enciklopedijose. Menininkė pabrėžia jų antropomorfiškumą. Kurdamą gyvius, teigia nuolat galvojanti apie žmones – nedėkingus, linksmus, bjaurius, išsargintus kasdienybės. Stengiasi įsiskverbti į jų sąmonę. Jie tokie gyvi ir savi, kad norisi jiems sukurti namus arba juos paleisti, kad pasiganytų po pievas.

Įdomiausia, kad žvelgdami į „žvėržmogių“ esame hipnotiškai svaiginami, pasiduodame jų valiai. Pirmiausia užkeri jų žvilgsniai, išdidintos giliamintiškos akys. Jie yra mąstantys objektai, paklūstantys vidiniams įstatymams ir ginantys savo erdvę. „Žvėržmogiai“ atrodo psichologiškai stiprūs, net grėsmingi. Jų kūnai nerangūs, raukšlėti, kiek atgrasūs – pasitelkdama bjaurumo estetiką, menininkė atveria tai, ką kiti slepia. Grublėtas, šiurkštus, žvynuotas „žvėržmogių“ paviršius atrodo suklijuotas iš mozaikos gabalėlių, kūnai tarsi sudėlioti iš naujo, primenantys ne iki galo restauruotas archeologines relikvijas. Pasak menininkės, šukių motyvas jos kūryboje labai svarbus, nes keramika – dūžtantis menas. Taip išreiškiamas meno trapumas, laikinumas. Tačiau iš tų šukių galima ir vėl suklijuoti objektą. Žiojėjančios ertmės gyvių kūnuose, išpampusios „siulės“ kuria siurrealistišką vaizdą. Nudažyti natūraliomis spalvomis – raudona, žemės ochra, turkio glazūra, – kūnai atrodo raupsuoti. Svarbi kompozicinė detalė – juodos įreminančios linijos. Išraiškingas agresyvus stotas, kandūs žvilgsniai, agresyviai praverti nasrai gąsdina, kelia įtampą, o formos ir tekstūros sužadina vaizduotę.

Visi „žvėržmogiai“ yra vienodo kanono, tarsi su pirmąjais toteminiais kaukėmis. Vieninga pirmąjais bendruomenės kuopa. Toteminis gyvūnų kultas būdingas daugeliui ankstyvųjų civilizacijų, tikėtina, kad susitaipinimas su gyvūnu sustiprina žmogų. Būta sąryšio ir su žvaigždynais, ne veltui jie vadinami gyvūnų vardais. Šaltenienės toteminiai gyviai nekinta lyg priešistoriniai akmenys, praeities laiko saugotojai, viską stebintys ir

kaupiantys istorinę energiją. Pro žiojėjančias ertmes prasišviečia tuščiaviduris kūnas. Susidūrę su „žvėržmogių“ žvilgsniu, apimti hipnotinės būsenos, tarsi susitinkame su pačiais savimi, įvyksta savęs atpažinimas – prisiminime Lacano aprašytąją veidrodžio fazę. Dėl šio efekto užsimezga glaudus psichologinis sąsamoninis ryšys.

Menininkė kuria lėtai, kartais ir porą metų. Jai labiausiai patinka dirbti tėvynėje, sava aplinka sukuria patogią aurą, kai gali atsipalaiduoti ir nejauti papildomo krūvio, kad esi čia svetimas. Kūrybinių impulsų suteikia Panevėžio keramikos simpoziumai, ilgus metus organizuojami Jolantos Lebednykienės. Ypač įsiminė bendravimas su rytiečių keramikais (1995), dalijimasis skirtinga patirtimi tarsi prikėlė naujam gyvenimui. Japonas Mitsuo Shoji ryte pasimelsdavo, viską pedantiškai susitvarkydavo, kad tinkamai pasirengtų sakraliam keramikos darbui. Taivaniečiai Yih-Wen Kuo irgi meditatyviai žvelgia į keramiką.

Kinijos pasauliniame keramikos centre Fuping, tarptautiniame keramikos dailės muziejuje FLICAM (*Fu Le International Ceramic Art Museum*), 2010 m. buvo pastatytas Rytų Europos keramikos paviljonas. Tada su Aldona Jonuškaite-Šalteniene dalyvavo Remigijus Sederevičius, Rūta Šipalytė, Jolanta Kvašytė, Rytas Jakimavičius. Kinijoje keramika turi prestižinį statusą, negailima lėšų jos plėtrai. Gyventojų požiūris irgi tausojantis. Miestuose galima išvysti brangių porcelianinių, celadono vazų, lauko šviestuvų, bet niekas jų nevagia, neniokoja. Apskritai užsienyje keramikos menas nestokoja rėmėjų, tai užtikrina sėkmingą šios dailės šakos raidą. Galėtume iš jų pasimokyti pagarbos keramikos menui. Lietuvoje seniai uždaryta keramikos ekspozicija, buvusi Vilniaus Taikomosios dailės ir dizaino skyriuje, uždarytas ir Keramikos muziejus Kaune. Be to, kur kas didesnio dėmesio turėtų sulaukti unikali šiuolaikinės keramikos kolekcija, suformuota per Panevėžio tarptautinius keramikos simpoziumus ir atspindinti viso pasaulio šiuolaikinės keramikos tendencijas. ■

¹ Tony Dubis Merino, "Hidden Pleasures. A look into the Conscious and Unconscious Minds and Their Interaction", NCECA Journal, 1997, April 2nd, 5th.

² Rūta Marija Purvinaitė, *Lietuvių keramika Italijoje*, Dailė'art, 2016/1, p. 120

METŲ MUZIKOS KŪRINIO AUTORIUS APDOVANOJAMAS UŽ...

P*iano.lt* salėje 2016 m. gegužės 19 d. Lietuvos kompozitorių sąjunga apdovanojo geriausių muzikos kūrinių, parašytų 2015 m., autorius. Buvo išskirti penki ryškiausiais pripažinti profesionaliosios muzikos opusai. Pagrindinis prizas *Metų muzikos vinis* įteiktas Rūtai Vitkauskaitei, trys nominacijos *Už stiliaus grynumą* – Vidmantui Bartuliui, *Už ambicingą idėją* – Egidijai Medekšaitėi, *Už orkestro vaizdingumą* – Mykolui Natalevičiui, o *Jaunojo kompozitoriaus prizas* atiteko Elenai Šataitei.

Iš pasiūlytų 72 kūrinių komisija atrinko penkiolika, publika galėjo dalyvauti antrojo etapo rinkimuose, bal-suodama internetu. Gaila, anonimiškai, nes susidarė įspūdis, kad balsavo kompiuteriai, planšetės, mobilieji telefonai, bet visai neaišku, kiek gyvų sielų slėpėsi už šių technologijų stebuklų.

Akivaizdu, kad keturių premijuotų kūrinių nominacijos buvo suformuluotos *a posteriori*, t. y. kūrinius jau išrinkus. Esant tokiai stilistinei ir instrumentinei įvairovei, kiekvienas iš jų galėjo būti išskirtas kaip savarankiška kategorija. Tuo norima pasakyti, kad kūrinių akordeonui autorius negalėjo tikėtis gauti premiją „už orkestro vaizdingumą“. Čia susiduriame ne tik su įvardijimo keblumais, bet ir su tuo, kad šiuolaikinei, ypač lietuvių, labai individualizuotai muzikos praktikai sunkiai pritaikomas grupinis / kategorinis klasifikavimas. Bent jau tokia konkurse, kur kompozitoriams suteikiama visiška laisvė. Jei tam tikrą nominaciją gali atitikti tik vienas ar vos keli kūriniai, ir jei kiekvienas

kūrinys tam tikru atžvilgiu pats pasiūlo nominacijos įvardijimą, bendra sistema lyg ir praranda prasmę. Kūrinių vertė nuo to, žinoma, nepakinta, konkurso reikšmė irgi. Todėl 2015 m. kūrinius pabandėme įvertinti būtent per asmeninių kategorijų prizmę. Savas versijas siūlome ir keturiems premijuotiems opusams.

...už kompozicines paieškas ritmo srity – Osvaldo Balakausko *Mozaika* akordeonui

Ritmas instrumentiniuose kūriniuose yra vienas sudėtingiausių parametrų, todėl įdomesni techniniai sprendimai visuomet žavi. Šiuo atžvilgiu *Mozaika*, kurią laikytume beveik ritmo etudu, yra ir įdomi, ir svarbi. Garso ekspresija čia apribojama būtent tam, kad išryškėtų ritmo kompleksiskumas. Iki maksimumo panaikinus natūralią pulsaciją, susmulkintas, šokinėjantis, suskaidytas ritmas trukdo garsams suskambėti. Sukuriama tarytum greito, užsikertančio, dūstančio kalbėjimo imitacija. Akordeoną – vieną mylimiausių pastaruoju laikotarpiu kompozitoriaus instrumentų – čia girdime visai kitu aspektu, nes nei šis ritmas, nei pasirinkta harmonija nėra būdingi jo mechanikai.

Soliniai kūriniai visuomet yra gana sudėtingas uždavinys kompozitoriui, nes reikia išryškinti instrumento specifiką, žinomas ir nežinomas jo galimybes. *Mozaikoje* manipuluojama ir vienomis, ir kitomis. Sustiprintas pneumatinis aspektas leidžia išgirsti ne tiek garsinį audinį, kiek paties instrumento „kūniškumą“. Šalia to kuria-

ma dvigubo antropomorfizmo iliuzija – akordeonas yra vienas iš retų „kvėpuojančių“ (dumplėmis) instrumentų, o specifinė, „greitakalbė“ ritmika šią jo savybę ne tik sa-vaip pratęsia (imituodama užsikertantį kalbėjimą), bet ir griaua (neleisdama suskambėti susidarantioms harmo-nijoms). Šiuo požiūriu kūrinys iš tikrųjų labai įdomus, todėl galėtume jį nominuoti dar ir „už antropomorfizmo idėjų sklaidą instrumentinėje muzikoje“.

...už mito dekonstrukciją – Ritos Mačiliūnaitės *Sentempa Oginski* obojui ir styginių orkestrui

Kunigaikščio Mykolo Kleopo Oginskio polonezas! Mitiškesnio saloninio kūrinių, įvairiausiomis inter-pretacijomis pasiekusio mus iš šlovingųjų Abiejų Tau-tų Respublikų laikų, turbūt nerastume. Vakarų Europa pokariu griovė stabus ir kūrė pasaulį iš naujo. Lietu-viškame kontekste (juk mums pokaris pasibaigė visai neseniai) Mačiliūnaitės opusas irgi primena susidoroji-mą su kandžių sukaptą stilistiką. O galbūt tai didingo senosios Lietuvos laikotarpio perskaitymas iš naujo? Keičiasi laikai, kertamos galvos, ateina naujos mados: liaudies muzika su būgnais, švilpynėmis ir gitaromis, sutartinės roko džiazos stiliumi... Oginskio polonezas dekonstruojamas pasitelkus repetityvinį ritmą, pade-dantį sukurti gryną muzikinės medžiagos intensyvu-mą be jokios apčiuopiamos gelmės. Kūrinys praranda ir istorinį, ir muzikinį laiką, nes teoriškai galėtų būti tęsiamas be galo. Lietuviškasis *Bolero*, bet ne visai tos pačios dimensijos.

...už ketvirto laipsnio ironiją, kurią daugelis pri-ima kaip gryną pinigą – Vidmanto Bartulio *Voyage du Silence* baritonui, violončelei ir fortepijonui (tekstas Paulio Eluard'o)

Komisija šį kūrinį apdovanojo „už stiliaus grynumą“. Ar tokia nominacija reiškia, kad žiuri nariams patiko autoriaus nusiteikimas ir toliau rašyti stilistika, pradėta dar 1981 metais, kultiniu kūriniu „Palydžiu iškeliau-jantį draugą“? O gal tai reiškia, kad Arvo Pārto muzi-kos atgarsiai čia padeda sukurti neišvengiamą „grynu-

mo“ – bet veikiau tekstūros, o ne stiliaus – išpūdį? Jei Paulio Eluard'o eilės nebūtų apie meilę, sakytumėme, kad komunistinių pažiūrų poeto teksto, pirmųjų Arvo Pārto kūrinių *musica povera* ir paties kompozitoriaus romantinių jaunystės inspiracijų kompiliacija tarnauja vien tam, kad sukeltų 10-ojo dešimtmečio nostalgiją. Bet gal vertėtų perklausyti šį kūrinį Eriko Satie ausimis, nes jo muzikos atgarsiai šios *Tylos kelionės* pakelėse la-bai akivaizdūs. Tikras ar netikras naivumas?

...už muzikinės medžiagos vientisumą – Justinos Repečkaitės *Tapiserie* instrumentiniam ansamblui

Puikiai techniškai surestas opusas, turintis tur-būt viską, ko reikia šiuolaikinei muzikai – apmąstyta visuma, suvaldyta struktūra, nepriekaištinga logika, kaip laikrodys suderinta mechanika, sukabinanti visus elementus, bendras garsinės medžiagos, ypač ritmo ir tembro, homogeniškumas. Kūrinio idėja – veikiausiai audimas, kaip galima spręsti iš pavadinimo, bet turi kažką panašaus ir į užstrigusios vinilinės plokštelės ri-tmiką. Programiškumas čia ne tiesioginis, paraidinis, o gestinis, beveik juslinis. Šis užstrigimas ir kuria augan-čią įtampą, kol ji pasiekia kulminaciją, tada išskysta ir laipsniškai subliūkšta. Toks vieno judesio modelis ku-ria organišką vientisumą, kuriame visi elementai randa savo vietą ir paaiškinimą. O harmonija, be kita ko, ke-lia dar ir estetinį pasitenkinimą. Kompozicinė technika įvaldyta iš tikrųjų fantastiškai.

...už prarasto nuoširdumo atradimą – Ramūno Motiekaičio *Sonatina* fortepijonui

...lento, dolcissimo, quasi rubato, una corda... Hom-mage à Debussy? Ko ieško kompozitorius, ranka suliniuotos partitūros penklinėse beveik neoimpresionis-tiniu stiliumi piešdamas Mortono Feldmano muzikos neintensyvumą, tylą, dviejų balsų vedimą, tekstūros tą-sumą? Tai dvasios piligrimystė ar primygtinai antimo-dernus mąstymas? Nuoširdumas iš tikrųjų autentiškas, tad kokia vis dėlto atgaiva sielai, braidančiai epochų reminiscencijos takeliais!

...už muzikinį amorfiškumą – Mariaus Baranausko *Palaiminimai* simfoniniam orkestrui

Tekstas Šv. Mato, muzika Mariaus Baranausko. Tačiau tarp jų – milžiniška praraja, net jei tekstas ir nėra ištiriamas. Statiška muzika, net įtampa statiška, nėra judėjimo, nėra ritmo. Galbūt norėta perteikti nebuvimo laike jausmą, sukeltą šimtmečius iki mūsųėjusių šventosios Evangelijos žodžių? Kompozitorius dėlioja muzikinius elementus vieną šalia kito – kaip Kutavičius, – bet jie pernelyg panašūs tarpusavyje, todėl visuma skamba amorfiškai. Kūrinio medžiagos vystymas sukonzentruojamas ties viena garsine ašimi, kuri apipinama pagalbiniais garsais, pajvairinama intensyvumo protrūkiiais ir meditatyviniais atoslūgiais. Galbūt čia ir slypi neįveikiama praraja tarp vienos muzikinės linijos atodusių ir teksto prasmių begalybės.

...už dramatinės įtampos suvaldymą – Mykolo Natalevičiaus *Karačiajus* simfoniniam orkestrui ir elektronikai

Šis ekologinis programinis kūrinys, demaskuojantis rusų atominius bandymus sovietmečiu, buvo nominuotas „už orkestro vaizdingumą“. Bet orkestras čia ne tik vaizdingas. Natalevičiaus mąstymas kažkuo primena Giacinto Scelsi, kai aiškiai suformuojama pagrindinė ašis, kai sukamasi apie tą patį garsą, kai akivaizdžiai ir sąmoningai manipuluojama garso jėga. Tokį patį modelį girdime ir Mariaus Baranausko *Palaiminimuose*, bet *Karačiajus* nėra statiškas – stipri dramatinė įtampa ir intensyvumas išlaikomi nuo kūrinio pradžios iki pabaigos. Gyvybės (nonsensas, kai kalbama apie radiaciją, skleidžiančią mirtį) šiam muzikiniam judėjimui įpučia subtilios tembro variacijos, lėta, bet intensyvi visos tekstūros modifikacija. *Crescendo-diminuendo*, augimas-entropija. Gyvybė ir yra tai, už ką verta kovoti net ir tokia nekovinga medžiaga kaip muzikos opusas.

...už kantrybę muzikoje – Justės Janulytės *Švytėjimas* dvylikai balsų ir elektronikai

Irgi „radiacinis“ programinis kūrinys, skirtas atominės bombos sukūrimo metinėms. Sukonstruotas visiškai kitaip negu Mykolo Natalevičiaus *Karačiajus* – tai ilgo laukimo muzika, reikalaujanti klausytojų kantrybės, tai progresinis publikos išbandymas įtampa, pasiekusia ribinę stadiją. Kančia, beveik fizinė, yra šio opuso klausymosi akto dalis, nes iš šios garsinės apsuptyies neįmanoma išsivaduoti. Kančia dalyvauja ir muzikinėje dramaturgijoje – dirbtinis, elektroninis garsas laipsniškai užgožia akustinį ir nuveda iki percepčinės finalinio sproginimo ribos.

...už meditacinę muziką – Justės Janulytės *Plonge* violončelei ir 12 balsų

Nuo pat kūrinio pradžios įtvirtinama lėta garsinės medžiagos slinktis, jau tapusi kompozitorės braižu, ir absoliučiai be jokios įtampos meditatyvinė atmosfera. Sunkiai sekasi išvengti György'o Ligeti'o garsinio audinio reminiscencijų, nors kūrybinis braižas ir stilistika yra pagrįsti visai kitokiu mąstymu. Čia girdime nesukuriama evoliucionuojančią muzikinę formą kaip spiralinę konstrukciją, labai lėtai besisukančią aplink savo ašį, lėtėjančią, prisisdinančią tembrų ir sustingstančią.

...už nekomponavimą smuikui – Žibuoklės Martinaitytės *Ramybės diptikai* smuikui, elektronikai ir fiksuotiems vaizdams

Programinis kūrinys, atsiradęs iš vaizdo ir paramstytytas vaizdais. Kokia drąsa: *arpeggio* laisvomis smuiko stygomis! Įrašas su įsivaizduojamais balsais. Naivumo apologija. Arvo Pärtas (ir vėl?). Turbūt jo *Fratres* atgarsiai. Tiesa, estų kompozitorius laisvų stygų tokiu mastu nenaudojo. Negelbsti čia net sonatinis – priešybių vienybė – principas, nes vienybės taip ir nepasiekiami.

...už tonalinę ekspresiją – Anatolijaus Šenderovo *Styginių kvartetas nr. 3*

Neoklasicizmas išgyveno visą XX amžių. Jis kaip nostalgija atsispyrė visai šiuolaikinei muzikos kalbai

tarytum net ir nekonkuruodamas su ja, egzistuojamas paraleliai arba tiesiog tapdamas fonu visoms kitoms stilistikoms. Tonalumo pavyzdžių neišvengė nė vienas praeito amžiaus dešimtmetis. Turbūt todėl dabar šio stiliaus muzika, priklausanti muzikinei tradicijai, yra persmelkta ne tiek klasicizmo, kiek paties XX amžiaus nostalgijos. Vis dėlto suprasti ją šių laikų kontekste sunku. Ji turėjo pasiteisinimą XX amžiuje, nes tapo atsvara kai kurioms radikalioms muzikinės kalbos formoms. XXI a. muzika, absorbavusi ir postmodernizmą, ir naująjį tonumą, ieško jau ne šokiruojančios garsinės išraiškos, o priešingai – hedonizmo. Taigi, šis *Styginių kvartetas nr. 3* skamba tarsi pernelyg ilgas praeito šimtmečio užsibuvimas ne savo terpėje, ne savo laike, ne savo kontekste.

...už tembrines iliuzijas – Egidijos Medekšaitės *Ākasha* styginių orkestrui

Šis kūrinys žiuri premiją gavo „už ambicingą idėją“. Autorės ambicingumo veikiausiai reikėtų ieškoti tembro srityje. Styginių instrumentų tembras čia toks dematerializuotas ir neatpažįstamas, kad atsiranda elektroninės muzikos iliuzija. Garsinė apgaulė. Nuolatinio judėjimo išpūdį kuria smulčiausių tekstūros elementų, išsisluoksniuojančių ir vėl sugrįžtančių atgal, kaita. Tai irgi nuo Ligeti'o atsišakojusios stilstikos tąsa, kurios pagrindas yra darbas su daugiasluoksniais tembriniais pluoštais, varijuojamais nepertraukiamoje tėkmėje.

...už originalų repertuarą pučiamųjų orkestrui – Jono Jurkūno *Aukso luitas* pučiamųjų instrumentų orkestrui

Apie šią muziką sunku ką nors pasakyti. Kai rašoma pučiamųjų orkestrui, atmintyje norom nenorom iškyla ribotos šių instrumentų galimybės ir ilgalaikio repertuaro tradicija. Taigi, *Aukso luitas* suteikia puikią progą išgirsti orkestrą kitaip negu kokioje miesto šventėje. Kompozitorius išveda pučiamuosius ne iš tradicinių harmonijų, bet iš tradicinės, dažniausiai kiek supaprastintos, marširuojančios ritmikos. Girdime karinį pučiamųjų orkestrą,

bet jis groja visai ką kita. Netikėtas sugretinimas. Nuolat sugrįžtantys motyvai čia yra ir dedikacija Phillipui Glasui, ir visos medžiagos variklis.

...už piešimą muzikos garsais – Elenos Šataitės *Ere-mos* (Mažoji simfonija) pučiamiesiems, griauštinui, fortepijonui ir styginių orkestrui

Jaunojo kompozitoriaus prizą gavusi 29 metų autorė pristatė programinį kūrinį, kurio programiškumas yra vienintelė šios muzikos varomoji jėga. Ekspresyvus paprastumas. Kristaus kančios tragizmą bandoma atvaizduoti per intensyvų muzikinių formulių kartojimą. Muzikos figūras diktuoja tik programa. Norėdami apie kažką papasakoti garsais, visuomet apribojame muzikos išraišką. Bandydami muzikinėmis priemonėmis nupiešti kokias nors scenas, rizikuojame prarasti pačią muzikinę kalbą. Paviršutinė ekspresija užmuša giluminę ekspresiją. Nuoroda į neišmatuojamą Kristaus pasiją niekaip negali absorbuoti pernelyg akivaizdžios ir primityvios nuorodos į amerikiečių minimalistus, konkrečiai – į Johno Adamso stilstiką. Muzikinių formulių primityvumas lemia totalų neišraiškingumą. Harmoninės melodinės formulės tokios naivios, tarsi Kristaus istorija būtų pasakojama vaikams per katekizmo pamoką. Nėra ne tik jokios gelmės, nebelieka net ir garsinės substancijos, nes ją neutralizuoja tušti akordai. Prieš šimtą metų Erikas Satie irgi kartojo oktavas, bet absoliučiai kitais – ironijos – tikslais.

...už šiuolaikinės muzikos klausymo malonumą – Jenso Hedmano ir Rūtos Vitkauskaitės erdvinė mono-opera *Confessions*

Galynėtis su operos žanru kitiems šio konkurso kūriniais nebuvo beveik jokių šansų. Ir dar su tokia akusmatine opera, sukompiliavusia tuos percepinius dirgiklius, kuriuos gali pasiūlyti tik šiuolaikinė, ir ne tik lietuvių, muzika. Tuos, kurie pritraukia į koncertų sales profesionalus, suvilioja mėgėjus ir apžavi praeivius. Tuos, kurių didžiausias priešas – laiko trukmė. ■

APIE PSALMIŲ KNYGĄ IŠ GELEŽIES IR MOLIO

Šiuolaikinės lietuvių tapybos ir fotografijos paroda „Zakhor“ po pasaulį išsisklaidžiusioms žydų bendruomenėms primena vizualinį žydiškojo Vilniaus naratyvą.

Hebrajų kalbos žodis *Zakhor* reiškia „Atsimink“. Atsiminkime Vilniaus istoriją, žydiškąją jo praeitį ir pagalvokime, ką ji mums reiškia šiandien. Miestas, kurio savastis supinta iš skirtingų tautybių, etnosų ir religijų, kadaise asocijavosi ne tik su Pietų Europos baroku, bet ir su 100 sinagogų. Šalia jėzuitų įsteigto universiteto atsiverdavo ješivų durys. Minios talmudo ir toros tyrinėtojų atvykdavo klausytis garsiojo mąstytojo Vilniaus Gaono. Šalia dešimčių kitų įsisteigė ir brolių Rommų leidykla, manuskriptus saugojo Mato Strašūno biblioteka, o čia įsteigtas YIVO tapo vienu svarbiausių pasaulyje žydų mokslo centrų. Poetas Davidas Einhornas rašė: „Į Vilnių, skirtingai negu į Varšuvą, Odesą ar Kijevą, atvykstama ne prasigyventi, bet studijuoti.“ Amerikiečių rašytojas ir istorikas Israelis Cohenas savo 1943 m. monografijoje „Vilna“ pavadino šį miestą judaizmo ir žydiškumo bastionu. Jis vadintas ir Lietuvos Jeruzale, kurią garsino literatai ir vertėjai: Avramas Karpinovičius, Moišė Kulbakas, Zalmanas Schneuras, Isaacas Bashevic Singeris, Vilniaus dailės mokyklos mokiniai: Chaimas Soutine'as, Pinchus Kremegne'is, Michaelis Kikoine'as, Jacques'as Lipchitzas ir kiti.

Prisiminti šį miestą, jo gyventojų istorijas padeda lietuvių menininkų tapybos ir fotografijos paroda „Zakhor! – Vizualinė žydiškojo Vilniaus topografija“, keliaujanti po miestus, kuriuose gyvena gausios litvakų bendruomenės, – Tel Avivą, Kapstadtą, Johannesburgą, Berlyną, Buenos Aires, Niujorką...

Moses Mendelssohno Europos žydų studijų centras, esantis Potsdame, kartu su LR kultūros atašatu Vokietijoje pakvietė lietuvių kūrėjus konstruoti dvasinį Vilniaus žemėlapi, praturtintą asmeniniais sąlyčiais su miesto kasdienybe, atskleidžiantį subjektyviai suvokiamus žydiškosios jo istorijos bruožus. Strašūno bibliotekos svečių knygoje literatas, visuomenės veikėjas Wolfas Lackis-Bertoldis 1929 m. rašė: „*Žydiškasis Vilnius – tai ne tiek miestas, kiek idėja.*“ Menininkus kviečiant, kad savo refleksijas, mintis, patirtį paverstų vizualiniu miesto topografijos naratyvu, tikėtasi, kad toji idėja bus prisiminta ir priminta, atgis jų darbuose.

Šioje vizualinėje kelionėje, pasakojančioje apie daugiatautį miestą, dalyvauja 14 lietuvių menininkų: Kunigunda Dineikaitė, Audrius Gražys, Jolanta Kyzikaitė, Adomas Jacovskis, Vilmantas Marcinkevičius, Algis Griškevičius, Aleksandra Jacovskytė, Raimondas Savickas, Eva Pohlke, Alonas Štelmanas, Linas Liandzbergis, Adasa Skliutauskaitė ir Bronius Gražys. Ekspoziciją papildė Mečio Brazaičio (1903–1952) Vilniaus nuotraukos, darytos 1940-aisiais, savaitę prieš Lietuvos okupaciją.

Didžioji tapybos kūrinių dalis buvo sukurta specialiai šiai parodai. Svarbi projekto dalis yra katalogas, išleistas keliomis kalbomis. Lietuvių menininkai, verbalizuodami asmeninį santykį su Vilniaus istorija ir nūdienu, atskleidė ir kūrybines savo aspiracijas. „*Skaičiau Abraomo Sutzkeverio knygą „Vilniaus getas“*, – rašo tapytojas Audrius Gražys, – *tai sukrečiantis pasakojimas, atskleidžiantis tragiškiausias istorines žydų patirtis. Supratau, kad ši tema mano kūrybos daugiau niekuomet nebepaliks.*“ Specialiai šiai parodai Gražys nutapė triptiką „Nuo-

jauta“ pagal Sutzkeverio romaną. Drobės perteikia jauną, kylančią galbūt iš nežinios, galbūt iš netikrumo, galbūt iš neįmanomybės nuspėti ateitį, slypinčią subtiliame šešėlių ir šviesos žaisme.

„Mums tai buvo tarsi pažintinė kelionė į praeitį, – sako vienas iš parodos kuratorių, tapytojas Linas Liandzbergis. – Kadangi dirbu su architektūra, išsiaiškinau, kur stovėjo dabar jau sunaikinti pastatai ir kaip tas sunaikinimas pakeitė miestą.“ Jis eksponuoja tris miesto peizažus, iš kurių du sukūrė specialiai šiai parodai. Kompozicijose „Senos fotografijos išpažintis“, „Aš tau švelniai pakuždėsiu“ ir „Tymo turgelio patrulis“ (visi 2015) tuščias istorines scenografiškai komponuojamas Vilniaus geto erdves tapytojas tik kur ne kur papildė žmonių figūromis, akcentuodamas ne istorinį, bet abstraktų laiką. Tuščios architektūrinės erdvės, dvelkiančios siurrealizmu, priemonė metafizinę Giorgio de Chirico aikščių vienatvę.

Bronius Gražys paveiksluose „Namas nr. 70“ (2014), „Maldos namai“, „Pasmerktas namas“, „Atviros durys“ (visi 2015) istoriją supina su dabartimi. Liūdnuos prisiminimus saugančios namų sienos, atvertos, bet užėiti nekviečiančios durys – aliuzija į praradimus, apmąstant praeities dabartį. Didžioji Vilniaus sinagoga barokiniame Gražio Vilniuje atrodo tarsi pakibusi laike, lyg prisiminimas, lyg ateities vizija.

Vilniaus rotušėje praeitų metų kovo mėnesį atidaryta paroda pradėjo ilgą kelionę. „Šio projekto idėja yra pasidalyti atminties vaisiais su kitais žmonėmis. Pirmiausia su tais, kurie istoriškai susiję su buvusiu žydiškuoju Vilniumi, nesvarbu, ar jie patys ten gimė, ar iš ten kilę jų protėviai“, – sakė vienas iš parodos iniciatorių, Mendelsohno centro steigėjas Julius Schoepsas.

Palikusi Vilnių, „Zakhor“ su ją lydintiu saksofonininko Kęstučio Vaiginio duetu pasiekė Berlyną, kuriaame praeito amžiaus pirmojoje pusėje klestėjo turtinga, itin apsišvietusi žydų bendruomenė, garsėjusi daugiasluoksniu rafinuotu kultūriniu gyvenimu.

Paroda buvo eksponuojama Konrado Adenauerio fondo akademijoje. Vienas iš pagrindinių šio fondo tikslų – skatinti taikų laisvos Europos žmonių sambūvį. Fondo pirmininkas, buvęs Europos parlamento prezidentas Hansas-Gertas Potteringas tapo parodos globėju.

Žymus vokiečių politikas pabrėžė: „Prisiminti Vilniuje ir įvairiuose kituose Europos miestuose vokiečių įvykdytus žiaurius nusikaltimus, kurie nusinešė milijonus gyvybių, ypač daug žydų tautybės žmonių, yra mūsų – gimusių po karo ir gyvenančių dabar – pareiga. Tačiau mintys apie žydiškąjį Vilnių neturi apsiriboti vien prievartos ir neapykantos vaizdiniais. Tuos, kurie tapo šių baisių žudynių aukomis, pagerbiame prisimindami jų gyvenimą, istoriją ir kultūrą, prisiminimus pažadindami naujam gyvenimui.“

Namo, kuriame pati gyveno, prisiminimus pažadino Kunigunda Dineikaitė savo itin jautriomis kompozicijomis „Asociacijos. Subačiaus g. 49“. Kai buvo likviduotas Vilniaus getas, šiame senamiesčio name vokiečių majoras Karlas Plagge įsteigė žydams darbo lagerį. Spėjama, kad jis taip pasiėlgė bandydamas išgelbėti jame įdarbintus žydus. 1944 m. kovą iš šio lagerio į Panerius buvo deportuoti keli šimtai vaikų ir moterų. Vis dėlto dalis čia dirbusių liko gyvi. Vėliau daugelis iš jų ši vermachto karininką vadino gelbėtoju. Taigi, prieštaringa namo, kuriame dailininkė gyveno, istorija sukėlė jai įvairių jausmų, minčių, asociacijų... Tokia buvo jos projekto „Subačiaus gatvė 49“ pradžia.

Apie Vilnių, skendintį prisiminimų migloje, pasakoja ir Jolanta Kyzikaitė. Jos paveiksle „Mergaitė nueina“ (2013) žmonių figūros, užrašai ant pastatų tirpsta laike. Atrodo, čia nėra nieko stabilaus, pastovaus. Kartu su miesto architektūra nyksta ir praeitis, kurios šešėlius pasiglemžia blunkančios erdvės.

„Kartais prisiminti yra laimė. Aš noriu prisiminti tai, kas gražu, gera. Noriu prisiminti gerus žmones, jaukias erdves... Bet kartais prisiminimai yra prakeiksmas, juos lydi kančia. Ar turime pasirinkimą? Ar galime (NE)prisiminti? Neprisiminti paliktų namų ir geltonų knygų, šaukiančių PRISIMINK!“ – kataloge rašo Eva Pohlke, Lietuvoje gyvenanti lenkų tapytoja. Jos „užmarštys“ (parodoje eksponuojamas darbų ciklas „Pažadėtoji žemė. Užmarštis“. I–III) – tai monochrominės kompozicijos su hebrajiškais rašmenimis, neįkyriai primenančios mistinius laiko glūdumose paskendusius manuskriptus, kuriuose galbūt surašyti visų mūsų likimai.

Alono Štelmano poetiškos abstrahuotos kompozicijos „Po lietaus“ I–III (2014) irgi išmargintos hebrajiš-

Zakhor!

Imaginations of the former Jewish Vilne
in modern Lithuanian Art

kais rašmenimis, koduojančiais dvasinio ir žemiškojo pasaulių sąsajas. Pridurtas ir ketureilis: „*Mylimos sielos / Atspindžiu lūžta / Dangui pravirkus / Tądien, kai daug kartų mirė Dievas.*“

„Zakhor! – Vizualioji žydiškojo Vilniaus topografija“ tapo pirmąją grupine lietuvių autorių paroda Berlyne, skirta tapybinėms multikultūrinio Vilniaus praeities vizijoms. Galbūt todėl per jos atidarymą salėje netilpo visi norintys. Lietuvos Jeruzalė vokiečiams iki šiol asocijuojasi su litvakų mokslingumo centru, su miestu, kurio *raison d'être* apdainavo Moišė Kulbakas, poemoje „Vilne“ rašydamas: „*Kiekvienas akmuo – tai Šventa knyga, kiekviena siena – tai pergamentas.*“

„Lietuvos istorija negali būti suprasta be žydiškosios jos dalies, – berlyniečiams, susirinkusiems į parodos atidarymą, sakė Lietuvos ambasadorius Vokietijoje Deividas Matulionis. – *Vilnius ilgas metus buvo svarbus dvasinis žydų kultūros centras, kuris švietė visai Europai. Deja, visa tai liko praeityje. Todėl taip svarbu, kad nepamirštumėme žydiškojo Lietuvos aspekto ir mokytumėmės iš praeityje padarytų klaidų.*“

Raimondo Savicko drobėse Vilnius, atrodytų, niekuo nesiskiria nuo kitų pasaulio miestų, bet kartu yra vienas vienintelis. Jo gatvelėmis smagu pasivaikščioti, upių pa-

krantėse susitinka įsimylėjęliai, čia švenčiama, džiaugiamasi ir liūdima. Scenografiškai pastatų siluetai horizonte suslieja su dangumi, kuriuo, atrodo, amžinai plauks debesys, su savimi plukdydami laiką. „*Čia nėra nei tikslaus laiko, nei vietovių,* – komentuoja autorius. – *Tai romantizuotas, idealizuotas miestas, kuris, tikiuosi, brangus ne tik man.*“

„Vilniui būdingas nuostabus bruožas, kurį labai sunku paaiškinti, – tai tam tikra magija, dėl kurios žmonės įsimyli šį miestą tarsi gyvą būtybę, – rašė Czesławas Miłoszas. Aleksandra Jacovskytė priduria: „*Tikriausiai*

panašiai – gal ne visai sąmoningai – jaučiausi ir jaučiuosi, vaikščiodama senosiomis Vilniaus gatvėmis. O fotografavimas tapo tam tikru ryšiu tarp manęs, miesto ir jo žmonių – pažįstamų ar nepažįstamų.“ Parodoje eksponuojamas pluoštas nespaltotų jos fotografijų iš serijos „Vilnius. Veidai“, kuriamos nuo 1963-ųjų.

Trys Adomo Jacovskio drobės – „Galva ir rankos baltame fone“ (2014), „Juodas kvadratas“ (1995), „Mėlyna galva“ (2009) – susimąščiusius, sfinkso bruožų įgavusius veidus pateikia tarsi nebylius laiko liudytojus, kurie viską žino, bet nieko nepasakoja, tiesiog keliauja meditacijų erdvėmis, taip liudydami istoriją.

„XIX–XX a. sandūroje dėl įvairiausių priežasčių, bet dažniausiai dėl persekiojimų emigravo maždaug 25 proc. Rytų Europos žydų, – teigė Pietų Afrikos žydų muziejaus direktorius Gavinus Morrisas per parodos atidarymą Keiptaune. – *Į Pietų Afriką tarp 1880-ųjų ir 1930-ųjų atvyko tarp 40 000–60 000 žydų. Atvykėliai litvakai sudarė didžiąją žydų bendruomenės Pietų Afrikoje dalį, todėl ir šiandien beveik visi mūsų bendruomenės nariai turi litvakiškų šaknų.*“ Vieno garsiausių ir prestižiškiausių Pietų Afrikos muziejų direktorius sakė, kad lietuvių „*paroda įtaigi, nes turi daug reikšminių sluoksnių, o kūriniai sukurti puikiai ir provokuojančia maniera*“. Dau-

giau kaip šimtas į vernisazą susirinkusių meno mylėtojų patvirtino jo teiginį, kad „ši paroda liudija istorijos pažinimo ir jos pamokų svarbą“.

Pietų Afrikos Respublikoje „Zakhor“ tapo ne tik paroda, bet erdve, kurioje buvo dalijamasi asmeninėmis istorijomis, patirtimi, atsiminimais. Išgirdome daug nostalgiskų pasakojimų, susijusių su Lietuva. Vieni prisiminė prieš pat Antrąjį pasaulinį karą paliktus savo namus Vilniuje, tame vaikystės mieste, kurį iki šiol regi sapnuose. Kiti pasakojo apie savo senelius, palikusius Lietuvos štetlą, dar kiti – apie grįžimą į prosenelių žemę, kurioje apsilankė pirmą kartą. Keiptauno žydų muziejuje, kurio pastovios ekspozicijos didelė dalis skirta Lietuvos žydų istorijai (čia yra Kėdainių ir Panevėžio sinagogų maketai, Lietuvos štetlo gyvenamojo namo kopija), tai nė kiek neatrodė keista. „Mintimis apie Lietuvą gyvenu kiekvieną dieną“, – sakė keiptaunietis fotomenininkas.

Arūnė Tornau, eksponavusi tris savo darbus: „Geltoni dūmai“, „Žmogus iš geto“ ir „Prievarta“ (visi 2012–2014), pasakoja, kad jos kompozicijas inspiravo prisiminimai apie vaikystėje Vilniuje sutiktus žydus: „Jie nepakliuvo į koncentracijos stovyklas, jų nenužudė, jie išvažiavo, išnyko, koks jų likimas, nežinau. Tačiau miestas neteko kažko labai svarbaus, artimo, Vilnius tapo nebe toks spalvingas. [...] Gaila, kad tu ir dar daugybės kitų Vilniaus gyventojų čia nebėra. Jie gyvena kažkur kitur, kituose kraštuose, kituose miestuose, gal irgi taip pat nostalgiskai prisimindami savo gimtąjį Vilnių“, – svarsto menininkė. Abstrakčiose kompozicijose jautriai klodama spalvų sluoksnius, ji kuria tarsi meditacijos, tarsi neverbalizuojamo prisiminimo ar nepapasakojamos istorijos naratyvą. Tai tarsi užuomina ar inspiracija, kad yra daugiau klausimų negu atsakymų, daugiau paieškų negu atradimų, daugiau tylos negu žodžių.

„Kitoje pasaulio pusėje menininkai savo kūriniais primena mums, kur slypi daugelio Pietų Afrikoje gyvenančių žydų šaknys“, – aptardama parodą rašė Keiptauno *People's Post* žurnalistė Nicole Mccain.

„Vilniaus žydų kultūra po Antrojo pasaulinio karo persikėlė į žydų diasporą, taip pat ir Pietų Afrikoje, ku-

rioje naujus namus rado didelė litvakų bendruomenės dalis. Todėl nesvarbu, kad buvęs žydiškasis Vilnius nebeturė savo matomos realybės. Jis yra daugelio po visą pasaulį pasklidusių išeivių iš Litvakijos mintyse“, – teigė viena iš projekto kuratorių, Moses Mendelssohno centro darbuotoja dr. Elke-Vera Kotowski.

Šiuo metu vizualioji žydiškojo Vilniaus topografija eksponuojama Johanesburgo Holokausto muziejuje, kuris atvėrė duris po keletą metų trukusio remonto. Šiame mieste litvakų bendruomenė dar didesnė negu Keiptaune, nekeista, kad parodos erdvė ir vėl tapo prisiminimų, priminimų, pokalbių ir pasakojimų erdve. Ne tik vizualine, bet ir emocine, intelektualine. Prieš savo tolesnes keliones į Tel Avivą, Buenos Aires ir Niujorką tikras ir imaginacines miesto, vadinto Lietuvos Jeruzale, istorijas „Zahor!“ pasakoja Johanesburge.

Vienomis iš jų paveiksle „Miegantis Vilmantas“ (1992) dalijasi tapytojas Vilmantas Marcinkevičius, kitos, susijusios su žydų tautos istorijos pasakojimais iš Senojo Testamento, tapo inspiracijos šaltiniu, dailininkui tapant drobę „Abraomas, aukojantis sūnų“ (1992).

„Mane įkvėpė buvusio Vilniaus geto pastatai, rasti objektai, – teigia tapytojas Algis Griškevičius. – Jų naratyvas kupinas tragikomiškų motyvų, kurie žydams tokie būdingi.“ Siurrealistiniai peizažai „Įelektrintas miestas“, „Prieštaringas rytas“, „Šilti namai“ (visi 2014), „Povandeninis Vilnius“ (2013) ir glumina, ir žavi savo nenuspėjamumu. Čia tarsi išnyksta visi įprastiniai dėsniai, miestas virsta mikrokosmosu, o kosmosas – miestu. Čia, paslaptimi dvelkiančio Vilniaus peizažo fone, kuriami ir vėl išsklaidomi mitai.

Kilus idėjai pasikalbėti apie gerokai primirštą žydiškąjį Vilnių, nusprendėme, kad būtų įdomiau eksponuoti dabar kuriančių menininkų darbus, nei apie miestą pasakoti vien istoriniais dokumentais ir tekstais, nes mūsų dailininkų kūrinuose atmintis, pasakojimai, imaginacija ir kūrybinė fantazija organiškai susipina, kurdama šiandienos žydiškojo Vilniaus paveikslą, kuris be istorijos neegzistuos. Taip ir prisimenama, ir papasakojama, ir pasidalijama, ir vėl atrandamas miestas, apie kurį Kulbakas rašė: „Esi psalmių knyga, padaryta iš geležies ir molio...“ ■

AR PASTOVUMAS DAR VERTYBĖ?

Nijolės Šaltenytės rebusai

Tiesą sakant, klausukas antraštėje neatsitiktinis, ypač pabrėžiant žodelį *dar*. Net suabejojau ar jis, tas pastovumas, kada nors buvo vertybė? Ši beveik betikslė mintis neduoda man ramybės šiandien, kai būtent nuolatinis kismas tampa pastovumo raiška, iš jautresnio žmogaus atimdama paskutinius saugiklius.

Tokių iliuzinių saugumo salelių nūdienos buityje beveik nebeliko. Apsidairiusi prisimenu tik maisto parduotuvėlę „Aibė“ Pilies gatvėje, kur nuo Gorkio gatvės laikų iki praeitų metų dar krebždėjo dvi tos pačios storulės pardavėjos, arba iki šiol gyvuojantį *Kultūros barų* redakcijos kambarėlį, kuriame itin ryškų (tiesiog nuožmų) pastovumą demonstruoja Tuleikio, Petruolio paveikslai ant vis tų pačių sienų ir redaktorės Laimos K. galva, palinkusi ties rankraščių krūva vienodu 60° kampu. Pastovumo ilgesys vis nukreipia mane čion, juolab kad šalia įsikūrusioje Grafikos centro galerijoje *Kairė-dešinė* dažnai randu kokį nors kamerinį grafikos siurprizą, nuosekliai bylojantį: gal tapyba ir mirė, bet grafika vis dar alsuoja. Tas pats ilgesys atvedė mane ir prie Nijolės Šaltenytės. Jaukus parodos pavadinimas „Viskas yra arti“ jau savaime žada apmąstymų ar jausmų intymumą, būdingą medituojantiems arba garbingo amžiaus būtybėms.

Stabteliu šnektelėti su kolege dar išvakarėse, parodos nemačiusi, atmintyje bandydama išsiryškinti jos ankstesnio periodo darbus, kuriuose ilgą laiką dominavo literatūriškai mistifikuotas siužetas, „apvilktas“ tobulai įvaldyto kaprizingojo oforto drabužiais. Mano kartai atpažinti savus nesudėtinga. Šaltenytė, sakyčiau, enci-

klopediškai iliustruoja būdingiausias 8–9 dešimtmečių grafikos bruožus – pastangas užkariauti plokštumą itin precizišku technizmu, kurį arogantiškai nusiteikę tapytojai modernistai anuomet vadino ne menu, o amatu. (Būtų jie pabandę!!!) Bet mane kuo toliau, tuo labiau domina ne tai, kokiuose stalčiuokuose buvome arba esame „suguldyti“ kritikų, visuomenės nuomonės ir viešųjų ryšių, o tai, kaip save matyti ir pateikti norėtume patys. Todėl atsiverčiau Alfonso Andriuškevičiaus sudarytą rinkinį „72 lietuvių dailininkai – apie dailę“. Nijolė Šaltenytė, atsakydama į jo klausimus, teigia: „*Paveikslas man gimsta (tiesiog gimsta) kažkaip staiga ir netgi, atrodytu, nelauktai... Deja, darbą užbaigus, dažnai pasirodo, kad iš tikrųjų kažką reikėjo stumti į kairę ar į dešinę, kažką visai išimti. Būna jausmas, kad va, visai šalia, sklando paslapties įminimas.*“ Atrodytu, kas gi čia originalaus? Taip paporintų kiekvienas kūrėjas, kuris dar pasitiki savo vaizduote ir tebėra sąžiningas kūrybos ir gyvenimo žaidėjas. Tačiau būtent šios paprastos ištarmės banalybėje koduotas nuolatinio nerimo nervas, laiduojantis niekad nesibaigiantį *tiesos* ilgesį, visais laikais liudijantį neišgydomą „meno ligos“ sindromą. Kaip šią savo „negalią“ gydo mano kolegė, aktyviai besigrumianti su paslapties slibinais, ieškanti atsakymų kaprizingose cinko plokštėse?

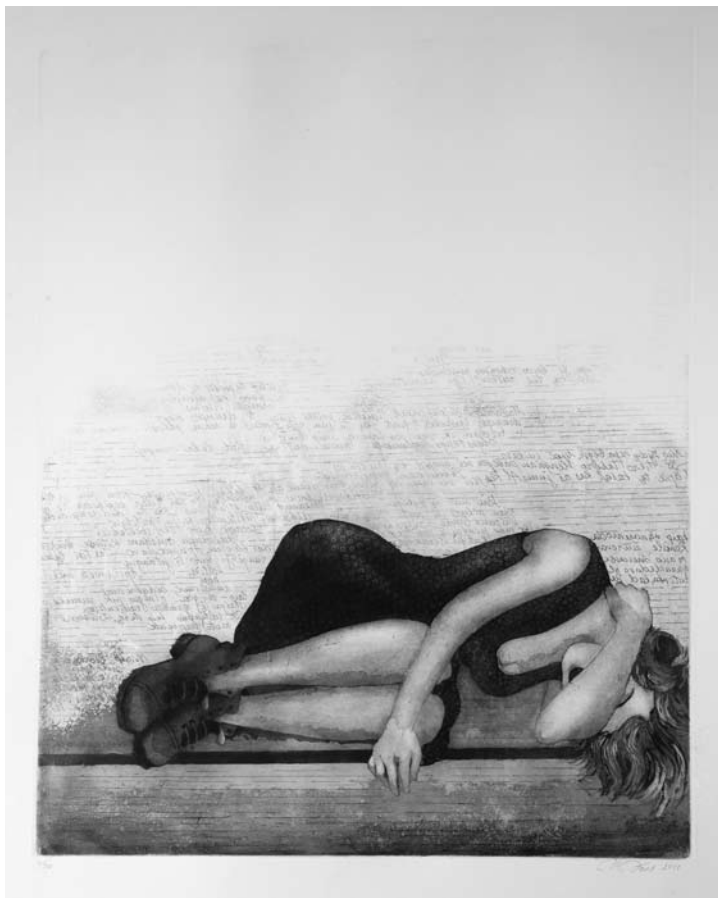
Pradinio įkvėpimo atspirties taškais, įlaipinusiais į kūrybos traukinį, ji įvardija Petrą Repšį, Mikalojų Vilotį ir... Ričardą Vaitiekūną... Būtent pastarojo paminėjimas įduoda man šiokių tokių raktelių jos kūrybos

durelėms atrakinti. Vėliau ji suklūsta, žvelgdama ir į Algimanto Švėgždos kūrybą, – sako išgirdusi, kaip *angelas mosteli sparnais*. Bandau suprasti, kur čia šuo pakastas. Švėgžda su Vaitiekūnu „sparnuotoje“ erdvėje išties sklando beveik tobulai, nors naudoja diametriškai priešingus metodus „angelams“ prisijaukinti. Man tatai įrodo, kad Šaltenytei tikrai nesvetimas „trečiosios akies“ išvalgumas – Švėgždos obuolį ji aiškiai skiria nuo obuolio gamtos vadovėlyje, o neišraiškingas Vaitiekūno „psichuškės“ sienas jaučia kaip viso pasaulio sunkį... Bet prisiminkime Stasį Eidrigevičių arba slovākų grafiką Albiną Brunovsky – topines 8-ojo dešimtmečio grafikos figūras, kurių jaukus (*sic!*) siurrealizmas akivaizdžiai „lipo“ Šaltenytei prie širdies. To laikotarpio jos kūriniai, ypač mažoji grafika, ekslibrisai, svariai ir savitai papildę šios itin patrauklios plastikos aruodus, buvo pastebėti, įvertinti tiek vietiniu, tiek tarptautiniu lygiu.

„Niekada nekėliau sau grynai plastinių uždavinių“, – toliau dėsto grafikė Andriuškevičiaus knygoje. Reikėtų suprasti, kad čia turimas omenyje racionalus abstrakcionizmas ar formalizmas. O ar įmanoma, klausiu savęs, be dailės specifikai neišvengiamų plastikos ypatybių (t. y. formos) profesionaliai išreikšti mintį, nepaverčiant jos tik literatūrine iliustracija? Išdavikiškas žodelis *niekada* irgi verčia suklusti.

Bet Nijolė žingsniuoja toliau. Praeity palikusi mielus didžianosius ir ilgasnapius personažus, atsigręžia į tai, ką mano esant arčiausia, – į moteriškus apatinius marškinėlius, beveik tiesiogine šio žodžio prasme „tatuiruodama“ popsinių gražuolių kūnus nėriniais, prasiskverbiantiais (manau) pro jų neįautrią odą iki jaudrumo geluonies. Etapas naujas ir plastika, beje, nauja. Kurį laiką nėrinuotas „pupyčių“ paradas žingsniuoja iš parodos į parodą, jau beveik prarasdamas kryptį. Akivaizdžiai pridusęs, ieško naujų durelių orui įkvėpti... Taigi, smalsiai ir itin geranoriškai pravėrusi tas naujasis duris, nekantriai laukiu savo pačios išvedžiojimų tęsinio – ir ką gi... Vos įeinu į parodos erdvę, dideli cinko plokštės lakštai elegantiškai trinkteli per įkaitusią galvą, nublōkš-

dami į pasaulį, kupiną užmojo. Dviejose galerijos salėse atsiveria ilgą kūrybos kelią nuėjęs žmogus – moteris, savajai tiesai nedaranti jokių nuolaidų ir, atrodo, nutarusi nieku gyvu nesitraukti nuo užsibrėžto neįmanomo tikslo – įveikti medžiagą širdimi. Numanomo jaukumo nelieka nė pėdsako, kai pradedi gilintis į siužetus. Tai nostalgija dvelkiantys „paslaptukai“ – aštuonių mažų dalių ciklas, Françoise'os Sagan stiliaus liūdesys („Liūdnas sekmadienis“) ar kiek iliustratyvus „iki skausmo“ pažįstamas apmaudas dėl amžinosios lyčių nelygybės („Ji išėjo, jis negrįžo“, „Jis ir ji“). Pastaroji kompozicija gal labiausiai iškelia vidinio pasaulio, sklidino nerimo vėjų, klausimus ir čia pat į juos atsako. Siužetas akivaizdžiai supaprastintas, gal net iki plakato ar satyros žanro. Užtektų, atrodo, *apie tai* pasakyti žodžiais (gal net keikiantis „visi vyrai kiaulės“ stiliumi). Bet! Šiurpą kelia

Nijolė ŠALTENYTĖ. Po to. Akvatinta. 2011

Nijolė ŠALTENYTĖ. Slaptas moters pasaulis. Akvatinta. 2011

akvatintos, sunkiai įveikiamos oforto technikos, gelmė „Jos“ aukštakulniuose, o „Jo“ pėdų anatomicinė studija tiesiog verčia iš koto (ir iš pavydo). Tai jau savaime kečia mistifikuotą pagarbą amatui, gesina bet kokį norą „kabinėtis“. Todėl nutylu.

dos atradimas – Nijolės pastangos formalizmą nugaltinti formalizmu. Lakštuose įtalpinusi didelius (beveik tuščius) plotus, ji, atrodo, suabejoja juodo ir balto, mažo ir didelio (ne)susikalbėjimu, todėl darniai, itin preciziškai juose įmontuoja mažų kruopščiai atliktų

kvadratėlių žymeklius (primenančius kompiuterinį variantą), kurie, mano galva, stipriai dvelkia formalia estetika, nukreipdami dėmesį nuo siužeto esmės, kurią pabrėžti, žinau, kaip tik ir siekiama (ciklas „XXI amžius“).

Ši apmąstymą adresuojau jį įkvėpusiai pačios autorės minčiai: „Oforto atlikimo, techninio įvykdymo procesas yra ilgas. Matyt, jautimas pasidarė ne toks aštrus, idėja nublanksta, tampa man nebeaktuali ir neįdomi. Užvaldo nauji dalykai, patraukia paskui save, bet lieka kartėlis, kad nė karto taip ir nepavyko išsiskirti, išreikšti tai, kas nedavė ramybės.“

Nijolė ŠALTENYTĖ. Liūdnas sekmadienis. Akvatinta. 2011

Kita vertus, gal ši turinio ir formos (technikos) priešprieša ir yra parodos „vinis“, autorės siekiamos tiesos pavidalas, kurį priimti, kaip ir kiekvieną naujovę, nėra lengva. O tai jau intriga.

Ir dar: ant atskiros sienos tvarkingai išdėliota atskirų (akvatinta nujuodintų) kvadratėlių kompozicija „Délionė“. Galima spėti, kad autorė čia tvirtai trepteli koja sušukdama: ieškote formos – tai šekit! Kvadratėlių siena išties išpūdinga, paveiki, bet autorės valia kažkodėl pabyranti...

Beje, akvatinta šioje parodoje išstobulinta iki savaiminės nebekvestionuojamos vertybės ir tuos žiūrovus, kurie žino tos tobulybės kainą, kiek nutolina nuo pasakojimo esmės, nors būtent dėl jo, to pasakojimo, esu tikra, Šaltenytė ir ėmėsi šio titaniško darbo. Bet čia ne pamoka ir ne užsakytas kritikos straipsnis. Čia kalbuosi su savimi kolegės kūrinų kontekste, smalsiai lukštendama daugiasluoksnį svogūną, subrandintą jubiliejinio priežastingumo.

Paroda jau vien todėl išpūdinga, kad kelia daug klausimų su šauktukais ir šūksniais. Dėl to nesiginčiju.

Apibendrinamoji įžvalga – Nijolė ypač ryškiai, tiesiog stojiškai atstovauja tai mūsų, 8-ojo dešimtmečio grafikų, kolonijai, kuriai buvo (ir tebėra) būdingas žūtbūtinis troškimas ne tik įrodyti savo galias antifeministinės apsupties sąlygomis, bet ir išsikrovoti elementarią teisę būti savimi. Mano galva, tai nesunaikinamas reiškinys, dovanojantis pastovumo jausmą jeigu ne jai, tai mums, tą kovą stebintiems. Nemažai mūsų balsų jau nutilo. Kitos pastovumą ir ištikimybę sau pakeitė pasikartojimais arba narcisizmu (pavyzdžiui, aš). Nijolė atkakliai keliauja toliau, ieškodama savųjų „angelo sparnų“. Nes, pasak išminties, gyvenimas yra kelias. Ir ačiū Dievui!

P. S. Jei degtų Šaltenytės studija ir man reikėtų skubiai pagriebti vieną iš jos paveikslų, pulčiau gelbėti ankstyvąjį miniatiūrinį kūrinėlį „Dviese valtyje“, kuriame žmogus ir paukštis bando susikalbėti vienas kitam tarp jūros ir dangaus. Tiesą sakant, radau tokį perlą ir šioje parodoje. Tas paveikslėlis taip ir vadinasi – „Perlai“. Šitą padovanočiau jums. ■

Kęstutis ŠAPOKA

CHARKOVO AVANGARDINĖS FOTOGRAFIJOS DESANTAS LIETUVOJE

Romano Pyatkovkos paroda

Vienas iš įdomesnių rudens pradžios projektų – Klaidos fotografijos galerijoje atidaryta Romano Pyatkovkos, ukrainiečių konceptualiosios fotografijos vieno iš grandų, paroda (kuratorius Darius Vaičekauskas).¹

Beje, Vito Luckaus fotografijos muziejus žada į Šiaulius atvežti Boriso Michailovo, kuris yra Pyatkovkos vyresnysis kolega, kūrybos retrospektyvą.

Sovietmečiu Ukrainoje, Kijeve, Donecke, būrėsi menininkų grupės, virė vienoks ar kitoks neformalus meninis gyvenimas, tačiau tik Charkove „užrūgo“ tokia terpė, kurią vėliau pradėta vadinti konceptualiosios fotografijos mokykla.

Maždaug 7-ojo dešimtmečio pabaiga ir 8-asis dešimtmetis Sovietų Sąjungoje laikomas lūžiniu, nes įvyko vizualiojo meno „konceptualus posūkis“. Labai svarbiu pagrindinio konceptualizmo elementu tapo fotografija, daugeliui prieinama, palyginti pigi priemonė dokumentuoti tam tikrus, dažniausiai vienkartinis įvykius, susibūrimus, akcijas... Taigi, tas posūkis buvo ne tik „konceptualus“, bet ir performatyvus.

Sovietmečio avangardistai fotografiją pasitelkė ir kaip alternatyvą oficiozinei, propagandinei fotožurnalistikai, ir ieškodami išeičių iš aklavietės, kurioje atsidūrė sovietinė oficialioji dailė.

XX a. 8-uoju ir 9-uoju dešimtmečiais Charkovas buvo vienas iš svarbesnių avangardinio meno arba „konceptu-

alaus posūkio“ židinių. Susibūrė fotografų grupė „Laikas“, kuriai priklausė Borisas Michailovas, Olegas Maliovanas, Jurijus Rupinas (nuo 10-ojo dešimtmečio pradžios gyvenęs Lietuvoje, prie Vilniaus), Jevgenijus Pavlovas, Aleksandras Suprunas, Aleksandras Sitničenko, Genadijus Tubolvevas, vėliau – Anatolijus Makienko ir kiti.

Šios grupės nariai nekūrė kolektyvinių kūrinių ar akcijų, kaip tą darė Maskvos „romantinio konceptualizmo“ atstovai, tačiau estetiškos jų pažiūros buvo panašios. „Vizitine kortele“ tapo nuogas kūnas – moterų ir vyrų aktai sovietinio realizmo ir propagandos fone pateikiami tiesiog „nepriimtinais“. Kūnas traktuojamas ne kaip propagandinė klišė ar poetinis simbolis, o kaip „natūra“ specifinės sovietmečio tikrovės fone. Esminiai bruožai – tariamai būtinė, „prastos kokybės“, kičinė fotografija, retušavimas, reprodukcijų naudojimas, ypač dažnai du kadrai užklojami vienas ant kito („sumuštinio“ principas), suardant tradicinę vaizdinės reprezentacijos schemą.

Romano Pyatkovkos kūrybai irgi būdingas retušavimas, dviguba ar keliaguba ekspozicija, postprodukcija, nuotraukų spalvinimas, kartais scenografija su „anarchistiniais“ elementais.

Nuogumą fotografijoje Pyatkovka pasitelkė, mesdamas iššūkį oficiozinei sovietinei kultūrai, kuri nuogo kūno, ypač traktuojamo „nereprezentatyviai“, tiesiog nepripažino. Tiesa, oficialiai turėjo teisę egzistuoti švelni, poetizuota, abstrahuota, o kartu banaloka, pavadinime... dichavičiška erotika. Charkovo mokyklos atstovai nuogą (dažniausiai moters) kūną rodė nepagražintoje, nepoetizuotoje (nors ir kiek izoliuotoje, stilizuotoje) *buitinėje* aplinkoje.

Pyatkovka, klausiamas, kodėl fotografavo moteris taip „nepagarbiai“, atsako, kad tai tikrovės atspindys be propagandos šydo. Sutikdavusios pozuoti moterys (pažįstamos, kaimynės, žmonos, meilužės) dirbdavo sunkius darbus, stovėdavo kilometrines eilėse. Prislėgtos nykios buities, jos neturėdavo nei laiko, nei lėšų rūpintis „tobula išvaizda“. Tad iš jų daryti hollywoodines gražuoles būtų pernelyg ciniška. Pasak konceptualiosios fotografijos atstovų, nors maištinguoju jų kūrybos periodu dominavo nuogas (moters) kūnas, jie niekada nekūrė seksistinės „erotinės fotografijos“.²

Pyatkovkos aktuose nėra tyčinio sudvasinimo ar nudailinimo, bet lazda neperlenkiama ir į kitą pusę – nesi-stengiama visko pavaizduoti kuo bjauriau. Ciklas, skirtas Charkovo pankams, savo dvasia, sakyčiau, primena Wolfgango Tillmanso fotografijas, kuriose 10-ojo dešimtmečio jaunimo subkultūra atskleidžiama iš vidaus, užuot tyrinėjus ją atsiribojusio stebėtojo žvilgsniu.

Pyatkovka lygiai taip pat „nepagarbiai“ elgiasi ir su vyro nuogu kūnu. Cikle „Charkovo pankai“ groteskiškai sutirštinama „studentiškų barakų“, ankštų palėpių, pri-rūkytų virtuvių antiestetika, kurios dalimi tampa (ne) nuogi vyrų ir moterų kūnai. Ant nuotraukų cituojami 9-ojo dešimtmečio ukrainiečių, rusų maištingų roko, pankų grupių tekstai.

Galėtume palyginti: Jevgenijus Pavlovas yra sukūręs vyrų aktų gamtoje seriją, griuanančią „erotikos“ tabu sovietmečiu. Bet jis į nuogus kūnus žvelgė per kiek romantizuotą hipių kultūrą, o Pyatkovka nedviprasmiškai apeliuoja į vėlesnę ir kur kas radikalesnę, labiau proletarinę jaunimo subkultūros tradiciją – pankus.

Klaipėdoje pristatyti trys jo ciklai – „Atminties sumuštiniai“, „Schemos“ ir „Libido žaidimai“, kuriuose dominuoja tiek nuogas kūnas, tiek maksimaliai radikali-zuota „buitinės fotografijos“, „prastos kokybės“ estetika.

„Atminties sumuštinė“ cikle vaizdai, užkloti vienas ant kito, kuria ambivalentišką naratyvą. Cikle „Schemos“ ne tik ypač „nepagarbiai“ pavaizduotos moterys, bet ir ant jų kūnų (t. y. fotografijų) nupieštos, užrašytos įvairiausios mokslinės schemas, balansuojant ties cinizmo riba. Vis dėlto Pyatkovka neatsiriboja nuo savo modelių, pasitelk-damas melagingą „grožio dėl grožio“, „žiedų tarp žiedų“ filtrą, o išryškina natūralią, ne itin patrauklią aplinką, į kurią pats yra įaugęs, todėl (nuogos) moterys čia ne tiek pozuoja, kiek yra veikėjos kaip ir pats fotografas.

„Libido žaidimuose“ dominuoja pankiška „pasida-ryk pats“ estetika – fotografiją papildo grafika, pavir-šiniai užpaišymai, mechaniniai pažeidimai, rūgštis, chemikalų, klijų daroma žala (negatyvai palaipsniui nyksta tiesiogine šio žodžio prasme), todėl atspaudai dažnai yra vienetiniai (netiražuojami) ir primena au-torines (fotografines) monotipijas. Esama sąsajų ir su Sankt-Peterburgo „Nekrorealistų“ estetika. Tai ypač

Roman PYATKOVKA
Sluoksnuota atmintis

РЕЖИССЕР: АЛЕКСАНДР АНОМАЛИНО
ВЫПУСКНОЕ ТОВАРИЩЕСТВО: «Семилетка в действии»

Григорий ДУБНИНСКИЙ

СЕМИЛЕТКА В ДЕЙСТВИИ

Roman
PYATKOVKA
Sovietinè
fotografija

Roman PYATKOVKA. *Libido Žaidimai*. 2009

jaučiama Pyatkovkos cikle „Holodomoras“ (Klaipėdoje jis nerodomas). Vis dėlto, nepaisant formalių sąsajų, akivaizdu, kad prasmės, slypinčios šiame Pyatkovkos cikle, gana tolimos nekrorealistų (post)sovietinės estetikos pastišui ir cinizmui apskritai.

Sovietmečiu Charkovo fotografai dažnai lankydavosi Lietuvoje, dalyvaudavo įvairiuose fotokonkursuose. Ir, anot jų pačių, labai gerbė mūsų fotografijos tradiciją, netgi „mokėsi“ iš mūsų... Lietuviai savo ruožtu Charkovo fotografijos mokyklą laikė ypač įdomia, net progresyvesne, radikalesne (tai savaime aišku).

Tačiau kalbama, ko gero, apie pagarbą „klasikinei konjunktūrinei“, t. y. sutiksiškai, lietuvių fotografijos sovietmečiu „tradicijai“, o ji, drįsčiau teigti, visiškai svetima Charkovo konceptualizmui. Apie Lietuvos foto-

grafijos konceptualų posūkį, kuris įvyko XX a. 9-ajame dešimtmetyje ir iš tikrųjų yra artimas ukrainiečių avangardo dvasiai, Charkovo fotografai, ko gero, nežino beveik nieko... Jiems mūsų avangardas baigiasi maždaug ties Luckumi. Nekeista, juk mums konceptuali jų fotografija apsiriboja vien Borisu Michailovu... Tiesa, dabar žinosime ir Romaną Pyatkovką. Ką gi, yra erdvės tolesniam bendradarbiavimui, bendriems projektams ir artimesnei pažinčiai. ■

¹ Parodos organizatorius – Lietuvos fotomenininkų sąjungos Klaipėdos skyrius. Parodą iš dalies rėmė Klaipėdos miesto savivaldybė.

² Роман Пятковка: «Я не беру коммерческих заказов, чтобы меня не побилу» <https://birdinflight.com/ru/vdohnovenie/opyt/roman-pyatkovka-ya-ne-beru-kommercheskih-zakazov-chtoby-menya-ne-pobili.html>

PIRMASIS KVANTINIS *FLUXFUTBOLLUM* LYGIADIENIO FESTIVALIS LONDONE*

Atsitiktinis urbanistikos pokeris

Ar jums kada nors teko atsitiktinai pastebėti gatvėje pamestą kortą? O gal tai, kad jos atsiranda konkrečiose vietose, priklauso nuo galios geolinių? Gal jų atsiradimo vietas reikėtų laikyti chaoso teorijos elementais? Bet kuriuo atveju atsitiktinai gatvėje rastas kortas (ypač kai sąmoningai jų ieškoma) galėtume priskirti tradicijai, kilusiai iš siurrealizmo *objektyvaus atsitiktinumo* teorijos. Lygiai tokia pat atsitiktinė ir aplinkybė, kad pokerio žaidimas kortomis, kurios buvo rastos gatvėje per pastaruosius 3 metus, gal ir nėra tiesiogiai susijęs su trišaliu futbolu ir jo festivaliu Londone.

Iš pradžių šiek tiek istorijos. Žaidimą, pavadintą „Atsitiktiniu urbanistikos pokeriu“, pirmą kartą aprašė autoriai, susibūrę Nelinijinės architektūros dirbtuvėse, visiškai neatsitiktinai dalyvavę ir pirmajame istorijoje trišalio futbolo žaidime Glazge 1994 m.¹

Atsitiktinio urbanistikos pokerio visi žaidėjai prisipažino neradę nė vienos kortos, kol neperskaitė minėto teksto, bet vos pradėjo sąmoningai jų ieškoti, tūzai ir devynakės ėmė vis dažniau mėtytis po kojomis gatvėse. Tiesiog pačios kojos nevalingai pasukdavo ir atveddavo ten, kur lyg išmesta į krantą žuvelė žlibino akis kokia nors pikų dama... Tarsi kažkas pilte papildavo kortas ant kelio, kuriuo atsitiktinai tekdavo eiti. Ar tai vis dar atsitiktinumo sritis? Greičiau tam tikra pažinimo forma, artima psichogeografijai. Tokiu būdu atsitiktinio

urbanistikos pokerio žaidimas tampa aibės atsitiktinumo teorijų, pradedant nuo reakcingiausių, spekuliuojančių kvazimistinėmis sąsajomis su „lemtimi“, kritika. Reikėtų paminėti ir biologo Paulo Kammererio *prasingų atsitiktinumų* studijas – miestą jis apibrėžė kaip algoritminę duomenų kasyklą, kurią, deja, kiek demonizavo, priskirdamas ne pažinimo, bet chaoso teorijai ir paskęsdamas begaliniuose buržuazinės metafizikos dualizmuose. Panašiai Carlas Gustavas Jungas sužlugdė sinchronizmo (arba nepriežastinių reiškinių) teoriją, įsiveldamas į sąmonės ir pasąmonės binariškumą.

André Bretonas, bandydamas išsivaduoti iš metafizinių ir dualistinių atsitiktinumo interpretacijų, pasiūlė dialektiškai susieti akivaizdžiai nesusijusius reiškinius, kaip atsitinka sapne arba vaizduotėje (vadinamoji *objektyvaus atsitiktinumo* teorija). Galbūt kortos, kurias psichodarbininkai atsitiktinai rado gatvėje, subjektyvius jų troškimus dialektiškai susieja su objektyvia realybe... Kodėl gi ne... Bet atsitiktinį urbanistikos pokerį suprasti vien kaip siurrealistų *Objet-Trouvé* (rasto objekto) koncepciją su visais sąmonės ir pasąmonės, davėjo ir gavėjo dvilypumais nėra pakankama, net pavojinga, nes gramzdina į metafiziką. Čia reikėtų ypač pabrėžti triolektinę urbanistikos pokerio vertę, t. y. situacijos konstravimą. Svarbus visas kontekstas, kuriame tos kortos atsirado, – tai ir yra žaidimo esmė.

Į trišalio futbolo festivalį įtraukti urbanistikos pokerį pasiūlė Njukroso trikampio psichogeografijos asociacija, kurios laikraštyje, išleistame 2016 m. kovo mėnesį, buvo paskelbta išsami studija, kritikuojanti bretoniško-

* Tęsinys iš nr. 7/8. Pabaiga

jo *objektyvaus atsitiktinumo* nuostatas. Psichogeografai prilygino jas hegeliškajam idealizmui, kuris, kad ir kaip ironiškai tas skambėtų, būdingas tiek lenininiam bolševikų materializmui, tiek deboriškajam Prancūzijos politinės scenos leftizmui, – ir vieniems, ir kitiems reliatyvumas yra vienas iš absoliuto aspektų. Kitaip tariant, jie nesugeba peržengti niutoniškosios absoliutaus laiko ir erdvės sampratos, dekartiškojo *psychès* ir geografijos dualizmo, euklidinio požiūrio į abstrahuotą geolinijinę erdvę ir begalinę jos plėtrą. Antonas Pannekoekas griežtai sukritikavo erdvės sampratą, Lenino išdėstytą 1908 m. tekste „Materializmas ir empiriokriticizmas“. Olandijos tarybų komunizmui priskiriamas teoretikas pareiškė, kad tai paskutinė buržuazinio materializmo priebėga. Jeigu pokerį rastomis kortomis žaistume pagal bretoniškąjį-lenininį-deboriškąjį idealizmą, bet koks tų kortų radimo aplinkybių žavesys būtų atmetas kaip perteklinis, tektų traktuoti kortas tiesiog kaip informacinį vienetą ir paprasčiausiai žaisti pokerį. Jei taip darytume, visiškai prarastume klasines pozicijas, nes klasinis objektyvumas kyla iš kovos santykių reliatyvumo, o ne iš kažkokio platoniškojo idealo. Dėl tos pačios priežasties bolševikinės komunistų partijos biurokratija ilgainiui buvo prilyginta universaliai būtinybei, kuriai paklusti privalo visi elementai.

Asgeris Jornas, nepritariantis nei lenininei, nei Bretono nuostatai knaisiotis atsitiktinumo ir determinizmo dvilypume, pasiūlė įtraukti trečią elementą – sėkmę. Šią triolektinę situaciją Jornas pavadino *subjektyviu atsitiktinumu*.² Taigi, vietoj dialektinio dalelių „sugyvenimo“ universumo ribose, pasiūlė patafizinį universalizmą arba tai, ką jis pavadino transformacine unikalumo morfologija, – situlogiją. Visos dalelės lygios savo išskirtinumu. Tai susiję su didele energija ir maža tikimybe. Ar didžiulę energiją sukonzentravusios kortos, kurias atsitiktinai rasti gatvėse yra visai maža tikimybė, galėtų perteikti kasdieninį miesto kaip gyvybinės sistemos pulsą? Galbūt taip, o gal ir ne... Nei patvirtinti, nei paneigti to negalėsime, jei liksime įstrigę buržuazinio avangardo ir lenininės geometrijos metafizikoje, jei teoriškai konstruosime pasipriešinimo strategijas ir / ar rengsime parodas galerijose, spektaklius – teatruose, koncertus – koncertų salėse.

Jei orientuosimės į centrus, kaupiančius vien kapitalą. Šalin avangardą ir leninizmą!

Galvažudžių-gorilų vidurnakčio rungtynės prie Depfordo upelio

Kad geriau suvoktume agresijos ir terorizmo Vakarų pasaulyje po Antrojo pasaulinio karo genezę, pateiksiu keletą (ne)atsitiktinių faktų, pagal kuriuos greičiausiai (ne)galima daryti jokių toli siekiančių išvadų, bet psichodarbininkiškai sąmonei jos pasirodė svarbios.

1958 m. pabaigoje situacionistas Abdelhafidas Khatibas kelis kartus patyrė policijos agresiją ir buvo areštuotas vien todėl, kad jis, atvykęs iš Šiaurės Afrikos, įtartinais atrodė, naktį be tikslo klaidžiodamas po Paryžių (praktikavo psichogeografiją).³

1975 m. lapkričio 8 d. Niujorke *mafijos galvažudžiai* (taip juos įvardijo Jurgis Mačiūnas savo atsišaukimuose ir laiškuose) sumušė (ne visiškai be priežasties) *Fluxus* krikštątevi. Šio išpuolio padariniai: 4 sulaužyti šonkauliai, prakiurdytas plautis, 36 randai kaukolės srityje ir kvietimas organizuoti rungtynes galvažudžiams, mėgstantiems spardyti žmonių galvas.⁴

2015 m. pabaigoje Depfordo-Grinvičo sandūroje Londone du kaukėti galvažudžiai sumušė psichodarbininką Martiną Zetą. Išpuolio padariniai: keliose vietose perskelta galva, sutrupinti dilbio kaulai ir noras iš kruvino įvykio padaryti kuo daugiau meno kūrinų. Mes, psichodarbininkai, atsitiktinumą neredukuojame į dėsningus sutapimus – laikome juos laiko kilpomis. Šiuo konkrečiu atveju 20 ir 40 metų laiko kilpos mirusius, suluošintus ir dar sveikus darbininkus iš *Fluxus*, situacionizmo, *psychès* ir destrukcijos aplinkos susieja ne nacionalistiniu (apibrėžtos geografijos, kalbos, bendros idėjos ir / ar žanro), bet greičiau animistiniu (gyvybinės energijos dalijimosi tarpusavyje) pagrindu. Tai ir tapo pretekstu toje pačioje vietoje, kurioje vos prieš kelis mėnesius brutaliai susidorota su Martinu Zetu, surengti šiai superpozicijai skirtą balaklavomis prisidengusių *galvažudžių-gorilų* naktinį žmogaus galvos paspardymą (nukentėjusysis irgi atvyko žaisti). Ilgai įkalbinėtas alytiškis Mantas Kazakevičius vis dėlto sutiko

šiam tikslui paaukoti iš silikono nulietą hiperrealistinę žmogaus galvą. Skulptorius iškėlė tik vieną sąlygą – kad ta galva koku nors būdu atsidurtų *Tate Modern* galerijoje, nes buvo girdėjęs apie planuojamą psichodarbininkų diversiją šioje įstaigoje.

Moderni visuomenė – tai policininkų (destrukcijos darbininkų) visuomenė. Proletariato kaip klasės buržuazėjimas prasideda nuo policinio prievartos mentaliteto diegimo darbininkams į galvas. Tai skatina tarpusavio santykius grįsti agresija. Be abejo, institucionalizuotas futbolas ir kiti dualistiniai žaidimai yra integrali šio proceso dalis. Bet mes, psichodarbininkai, nesame cinikai – niekam nesuteikiame galios. Trišalis futbolas mums – tai galimybė nukreipti galios vektorius atgal tiems, kurie jį išspinduliavo.

Psichogeografija kaip reprodukcinis darbas negali būti abstrakti, nes tada virstų tiesiog kapitalo akumuliumu, gaminant ir skleidžiant agresiją. Psichogeografija visada yra gynybinis veiksmas, susidūrus su destrukcijos (ar destrukcija užkrėstais) darbininkais. Psichogeografija realizuoja destrukciją tik autodestrukciniais tikslais. Žvelgiant iš materialistinių pozicijų, jokio prieštaravimo čia nėra. Pavyzdžiui, suluošintas Martinas Zetas, vos atvyko policija, paprašė jos vaizdo kamerų įrašo, kad galėtų paversti jį meno kūriniumi, o nuvežtas į ligoninę susitarė su rentgenologais, ir šie padarė nuotrauką, kaip sutrupintų kaulų ranka jis demonstruoja V ženklą.

Nemalonu pripažinti, tačiau dauguma tų, kurie yra privilegijuoti šnekėti apie realias problemas (menininkai, akademikai, žurnalistai), užuot pristatę jas tokias, kokios iš tikrųjų yra, pritaiko prie vyraujančių buržuazinių madų. Gal jie kažko bijo? Be abejo, taip ir yra, nes vaikščiojimas plačiai atmerktomis akimis po teritoriją, kurioje neįmanoma nuklysti anapus sąryšingumų tarp šiandienos žmogaus ir kapitalo, – tai prisitaikėliška pozicija. Ji dažnai vadinama „kultūringo žmogaus“ laikysena, nors turėtume ją priskirti destrukcijos ideologijai. Daug apie tai pasako grandininė reakcija į tai, kas įvyko prie Depfordo upelio, – po išpuolio 2015 m. gruodį toje vietoje atsirado stebėjimo kameros, o iškart po 2016 m. kovo 21 d. surengto *galvažudžių-gorilų* futbolo mačo išdygo dar ir užrašas *No ball games allowed*. Psichodarbi-

ninkai į galvažudžių ir policininkų teritorijas dažniausiai žengia užsimerkę ir ten užmezga triolektinius tarpusavio santykius tarp žmonių, nežmonių ir tų, kurie yra daugiau negu žmonės. Nederėtų psichodarbininkų painioti su buržuaziniais menininkais, kurie iliuzionistinius ryšius plėtoja išimtinai su kapitalu (finansiniu, kultūriniu ir simboliniu).

Destrukcijos darbininkų dominavimas reprodukcijos darbininkų sąskaita yra pagrindinė priežastis, kodėl labiausiai pažeidžiamų žmonių tarpusavio santykiuose išsiskiria ksenofobija, rasizmas ir seksizmas. Nuo tos akimirkos, kai darbininkų klasė pradeda terorizuoti pati save, jos reprodukcinės galios ima silpnėti, o valdančiųjų klasė nuolatos laimi. Ji tai daro, pasitelkdama kapitalą, nesvarbu, koks jis būtų, – pinigai, kultūra, menas, sportas, autoritetas ar pan.

Prieš keletą metų George'as W. Bushas pareiškė: „*Jokie banditai ir žmogžudžiai niekuomet neįbaugins JAV. Žudikai pralaimės, o irakiečiai galės gyventi laisvėje.*“⁵ Tiesa, jis paminėjo žodžius *thugs* ir *assasins*, kurių kilmė toli gražu ne anglosaksiška: Hindu / Nepalas (*thagī*); urdu; sanskritas (*sthaga*); arabų kalba (*Asasiyun*).

Mes, reprodukcijos darbininkai, anaipol nesiekiamo ir neturėtume siekti, kad destrukcijos darbininkai būtų sunaikinti – pasodinti į kalėjimą ar kitaip eliminuoti, greičiau stengiamės solidarizuotis su jais bendrai kovai prieš valdančiąją klasę. Ypač svarbu įsiklausyti į mirusių darbininkų patarimus, nes jie yra pačiame epicentre to, ką vadiname gamyba, reprodukcija ir destrukcija. Net Marxas yra plačiai aprašęs, kaip prekė sunaikinama ją vartojant. Šiuo pagrindu realizuojama bet kuri vertės apraiška – taip atsitiko ir su Manto Kazakevičiaus paskolinta silikonine galva: menas buvo sunaikintas, jį realizuojant... ir jokios *Tate Modern* galerijos... Panašiai reikėtų telkti destrukcijos darbininkus – šitai psichodarbininkai galėtų realizuoti istorinę savo misiją.

Vestferio cirkas

Anksčiau ši vieta Londone (Šunų saloje) vadinosi Vestferio kyšuliu arba trim žodžiais: Vakarai, keltas, kyšulys (*West Ferry Gore*). Taip kažkada buvo įvardytas trišalio

futbolo laukas – toks, kokie atsiranda, susijęs trims keliams. Viduramžiais mokyklose buvo aiški skirtis tarp *triviumo* ir *kvadriviumo* sampratų. Triviumas paprastai siejamas su logika, gramatika ir retorika. To buvo mokoma, žaidžiant trišalį futbolą, kur susitikdavo trys komandos ir žaisdavo pagal savo pačių susigalvotas taisykles. Žaidimas labai išpopuliarėjo. Net pasidarė sunku mokyti kur kas rimtesnio kvadriviumo, kurį sudaro aritmetika, geometrija, muzika ir astronomija. Todėl trišalis futbolas buvo uždraustas, o triviumo imta mokyti taip, tarsi jis būtų kvadriviumas, – šiandien tai daroma visame pasaulyje.

1942 m. Marshallas McLuhanas savo daktarinėje disertacijoje „Klasikinis triviumas: Thomas Nashe’as ir mokymasis jo laikais“ nustatė, kad vieta, kurią Nashe’as aprašė pjesėje „Šunų sala“, yra būtent Vestferio kyšulys. Šis kūrinytis buvo uždraustas, nes jame bandoma trišalio futbolo idėją atgaivinti karalienės Elžbietos laikų Londone, sabotuojant Johno Dee geometrijos mokymo programą, ambicingai siekusią sukurti britų imperiją. Galios struktūrų jautrumą sužadino ir atviras Nashe’o akiplėšiškumas – Vestferio kyšulys yra pačioje *Linea Regium* geolinijoje, o joje gali atsirasti vien galios objektai. Šiandien šioje privatizuotoje teritorijoje telkiasi finansinis kapitalas, todėl viešosios erdvės įvaizdis, simuliuojamas išoriškai, tėra kamufliažas. Šiandieniniame Vestferio cirke, atrodytų, padaryta viskas,

Fluxus kojūku futbolo įkvėpti judantys trišalio futbolo vartai. Vestferio cirkas. Londonas. 2016

kad triviumo neliktų nė pėdsako – parkas suformuotas oktagono pagrindu, trys transporto srautai, esantys vienas virš kito, nukreipti pagal laikrodžio rodyklę, – du iš jų yra požeminio parkingo įvažiavimas / išvažiavimas. Būtent automobilių aikštelė ir atskleidžia kapitalistinio kvadriviumo diktatūrą, kurią kiek prislopina oktagoninis kontūras, antžeminėje dalyje simuliuojantis apskritimą.

Norint realizuoti situologinį eksperimentą ir „pervynioti“ stipriai suvytą prasminę imperinio kapitalizmo sandarą, reikia įsisamoninginti, kad kritinio (akademinio) požiūrio iš šalies čia neužteks – būtina sąmoningai pasirinkti įvykių seką *toje* konkrečioje vietoje su *tais* konkrečiais objektais. Tiesa, ne kiekvieną sugalvotą įvykių seką įmanoma realizuoti – vadinamoji „viešojo erdvė“ toli gražu nėra vieša, nes ji vieša ne visiems vienodai. Tai buržuazijos erdvė, joje neveikia posakis, kurį psichodarbininkams, atėjusiems žaisti trišalio futbolo, išdėstė *toje* vietoje dirbęs samdytas sodininkas: „*Mes gerbiame jus, todėl prašome gerbti ir mus.*“ Bet kurioje į bendrabūvį orientuotoje erdvėje svarbiausia yra galimybė priimti kolektyvinį (t. y. organizuotą) sprendimą, pasirenkant atliekamų veiksmų grandinę, ir fiziškai tą įgyvendinti. Taigi, eksperimentas buržuazinėje „viešojoje“ erdvėje tolygus psichokinezei.

Sodo darbininkai neslėpė susierzinimo – Vestferio cirko aikštelėje ant šviežiai supurentos žemės jie ką tik buvo pasodinę vejos žolytę, kai atsigrūdo psichodarbininkai. Mes, be abejo, gerbėme juos, atlikusius konkretų darbą, bet jie prašė kur kas daugiau – gerbti ir jų darbdavių skonį bei nuostatas. Sodininkams akivaizdžiai buvo nepriimtini mūsų veiksmai, nebūdingi buržuaziniams ritualams, nors konkrečiam jų darbui nė kiek nepakenkėme. Atrodo, jeigu būtume žaidę „normalų“ futbolą, jie būtų kur kas mažiau susierzinę, nes lengviau galėtų nurodyti priežastį, kodėl iškvietė apsaugininkus. Mes iš tikrųjų ridenome kamuolį veja, stengdamiesi pataikyti į trikampiu išdėstytus simboliškai pažymėtus vartus. Retkarčiais, kamuoliui užstrigus, kuriam nors iš psichodarbininkų tekdavo žengti ant vejos, kad jį išspirtų. Be abejo, tai buvo panašu į provokaciją.

Trišalis futbolas unikalus dar ir tuo, kad jame puikiai dera skirtingų kontrkultūrinių praktikų elementai. Dar pirmajame šio amžiaus dešimtmetyje man yra tekę praktikuoti *Fluxus* kojūku futbolą, kurį 1973 m. inicijavo Jurgis Mačiūnas, bandydamas atgaivinti juokdarišką kontrkultūros dvasią, nes tuo metu *Fluxus* jau sparčiai buržuazėjo. Sunku pasakyti, ar jam pavyko. Vestferio cirkas pasirodė tinkama vieta išbandyti *fluxus* kojūku futbolo modifikaciją – judančius futbolo vartus, ku-

rių virpstai yra kojūkai. Skleisdami grėsmingą garsą, psichodarbininkai judėjo ratu aplink žalią veją, o kiti jų kolegos, lakstydami tos vejos perimetru, spardė kamuolį, stengdamiesi pataikyti į judančius vartus. Tokiu būdu jau trečią kartą Londono festivalyje pavyko supinti dviejų didžiausių XX a. kontrkultūrinių judėjimų atradimus.

Tuo metu, kai atvyko apsaugininkai, kad sutramdytų futbolą žaidžiančius psichodarbininkus, šie oktagoniniu vejos perimetru bėgiojo prieš laikrodžio rodyklę, spardydami kamuolį trajektorija, primenančia Foucault švytuoklės švytavimą. Apsaugininkai buvo malonūs ir išklausė paskaitą apie trišalio futbolo idėjas. Jie sutiko, kad to, ką čia darome, nei vejos gadinimu, nei futbolu vadinti nederėtų, nors būtent šia dingstimi jie yra iškviešti. Vienas net sakė, kad mielai prisijungtų pažaisti, jeigu ne darbas. Dėl visa ko siūlė pasieškoti žaidimui tinkamesnės vietos.

Plotą, kur jau tikrai žaidėme trišalį futbolą, radome žemutiniame automobilių parkingo aukšte, beje, tiesiai po ta pačia oktagonine veja, iš kur buvome išprašyti. Čia kažkodėl nebuvo nė vieno automobilio. Mums baidant žaisti paskutinį kėlinį, į aikštelę sunkežimiuku atburzgė jau pažįstami sodininkai ne tik su savo darbo įrankiais, bet ir su kojūkais, kuriuos palikome prie vejos. Panašu, kad sodininkai nesitikėjo mūsų sutikti, bet užtikrino, esą jiems malonu gražinti pamestą inventorių. Beje, kojūkai niekad niekur nedingsta – jie patys susiranda kojas vaikščiojimui, ir akivaizdu, kad padeda susieiti skirtingų sferų darbininkams. Dar viena pikančiška detalė – vos mėnesiui praėjus po to, kai Vestferio cirke žaidėme trišalį futbolą, Londono viešosiose erdvėse uždrausta pasirodyti nešnam kojūkais.

Negaliu susilaikyti nepacitavęs Stewarto Home'o 1994 m. parašyto humoristinio teksto apie technologijas ir mąstymo kontrolę:

„Šalia vis rafinuotesnių masinio naikinimo programų, kurias diegia saugos tarnybos ir tarptautinės korporacijos, susiformuos pasipriešinimas tiems, kurie nori suvaržyti laisvę linksmintis. Jau veikia Kriminalinio teisingumo aktas, kuris draudžia linksmybes, bet stengiamasi uždrausti jų dar daugiau. Laimei, vis tiek atsi-

randa žmonių, pasirengusių gintis nuo šios beprotybės. Anglijoje pasipriešinimo kovas organizuos Londono psichogeografijos asociacija. Ji ragins žaisti trišalį futbolą, vaduojantis iš dualistinio mąstymo aklavietės, nes valdančiosios klasės vykdoma sąmonės kontrolė jau pavertė visus aukomis. Valstybė jau rengia naują įstatymą, kuriuo bus draudžiama žaisti futbolą šešiakampiame lauke su trejais vartais, kai laimi tie, kurie įmuša mažiausiai įvarčių.

Kai trišalis futbolas bus galutinai uždraustas – tai, be abejonės, atsitiks per artimiausius 2–3 metus – Londono psichogeografijos asociacija organizuos žaidimus daugiaaukštėse požeminėse automobilių parkavimo aikštelėse. Kai kuriuos žaidimus pavyks žaisti visas 90 min., o kitais atvejais jie bus nutraukti, įsikišus mentams. Kiekvienas areštantas, be abejo, teigs, kad jis yra Lutheris Blissettas. Bet keletas suimtųjų vėliau grįš atgal pas draugus ir – tai labai liūdna konstatuoti – bus nužudyti, taip bandant juos apsaugoti nuo noro žudyti tuos, kurie priešinasi valstybei. Štai tokia tad nusikaltimų ateitis – situacionistai buvo teisūs: LAISVĖ YRA NUSIKALTIMAS, KURIAME SLYPI VISI KITI NUSIKALTIMAI.⁶

Ši prieš 20 metų suformuluota fatalistinė idėja, neva visi turime tapti destrukcijos darbininkais ir žudyti vieni kitus, kad išvengtume masoniškosios sąmonės kontrolės, man nepriimtina. Mes, psichodarbininkai, privalome teikti pirmenybę reprodukciniam, o ne destrukciniam darbui. Deja, kartais šių darbų pobūdžio nepavyksta tiksliai įvardyti, o kartais jie tiesiog sunkiai atskiriami. Būtinoji gintis, be abejo, yra reprodukcinio pobūdžio, bet jeigu nėra matomas agresorius, ji niekuo nesiskiria nuo agresijos. O kokiai sričiai priskirti baimę? Sakoma, kad šunys agresiją ir baimę priima kaip tą patį reiškinį. Ar baimė yra darbas? Medicinos ir telekomunikacijų sferoje destrukcija dar sunkiau užčiuopiama.

Psichodarbininkai yra neproduktyvūs, tačiau tai nereiškia, kad jie nėra ir produktyvūs. Tuo pat metu jie yra ir destruktyvūs, ir reproduktyvūs.

Lutheris Blissettas iš Londono psichogeografijos asociacijos išsiaiškino, kaip Thomas Nashe'as sugebėjo iš Londono pabėgti į Greitjarmutą. Nashe'o metodas

sufleruoja dar vieną galimybę, kaip išvengti sąmonės kontrolės, kurią vykdo valstybės aparatas. Reikėtų ypač atkreipti dėmesį į smulkmenas – štai klaidingai užrašytas Vestferio cirko kelio ženklas A1206. Iš tikrųjų toks kelio ženklas iki 1920 m. (o gal iki kelių žymėjimo revizijos 1935 m.) buvo Greitjarmute. Ten, šiaurinėje Greitjarmuto krantinėje, ir prisiglaudė Nashe'as, pasprukęs iš Londono, kai buvo uždrausta jo pjesė. Blissetto manymu, dingusios „Šunų salos“ pėdsakų reikėtų ieškoti Šiaurės Vakarų bokšte, kuris tebestovi greta Baltosios gulbės aludės. Savo ruožtu Šiaurės Vakarų pasažas, britų imperinės laiko ir erdvės geolinijos elementas, – tai dar viena nuoroda į tą patį bokštą Greitjarmute. Galbūt tai paaiškina ir sunkiai suvokiamą dalyką, kad po tariamos savo mirties 1601 m. Nashe'as sugebėjo atsидurti Niufaundlande.

Šiandien *našizmo*, kaip ir bet kurio kito termino, suvokimas yra komplikuoatas – taip vadinami ir situacionizmo atskalūnai, vadovaujami Jørgeno Nasho, ir posovietinių Rusijos nacionalistų, šovinistų, rasistų sambūrio ideologija (*нацизм*). Panašiai skamba ir urdu kalbos žodis, reiškiantis šikną (تسشن). Taigi, *našizmas* tampa bene tiksliausiu terminu, apibūdinančiu kolonializmą. Logiška, kad trišalį futbolą pažaidę Vestferio cirke, naują žaidimą planuojame Anglijos užpakalyje – Greitjarmute. Pažaidę ten ir jau grįždami namo, traukinyje snustelsime, o sapne gal išvysime užuominą, kaip tęsti Šiaurės Vakarų pasažo paieškas. 2016 yra tiek 1206 (A1206 yra žiedinio kelio aplink Šunų salą ženklas), tiek 1026 (čia senasis Vestferio kyšulio kelio ženklas) anagrama, tad šiomet turime neeilinę galimybę rasti atsakymus į neatsakytus klausimus, nes kito proletarinės laiko kilpos sutapdinimo teks laukti dar 45 metus.

„Prieš penkiolika metų, 1994-aisiais, keturi ar penki vargiai rekomenduotini asmenys leidosi į galimybių sunaikinti meną paieškas. Sėkmingi praeities žygiai, einant šiuo keliu, parodė, kad senosios gynybinės linijos, atlaikiusios socialinės revoliucijos puolimus, praskydo ir tapo nebeveiksmingos. Reikėjo surengti naują puolimą. Meno sunaikinimas gyvenimui reiškia tą patį, kas geografijai yra Šiaurės Vakarų pasažas, ir mes tai atliksime, žais-

Trigomaninis daugiašalis šachmatų žaidimas. Divus galerija. Londonas. 2016

dami trišalį futbolą. Praeities praktikos, suklaidinusios daugybę išnaudotojų, tokio ginklo dar niekada nebandė. Taip atsitiko todėl, kad vis dar esama neišardytų įsisenėjusių buržuazinio meno liekanų. O svarbiausia, kad revoliucijos vėliavos visada atiduodamos į kitų, vadinančių save profesionalais, rankas.⁶⁷

Trigomaninis daugiašalis šachmatų žaidimas

Trišalio futbolo principus aiškinant žmonėms, nekenčiantiems futbolo, dažniausiai tenka nugalėti įsišaknijusių nuomonę, kad tai grubus, bukas, maskulinistinis žaidimas. Tačiau visi šie epitetai susiję ne tiek su kamuolio valdymu kojomis, kiek su binarine paties žaidimo struktūra ir tiesioginiu jos ryšiu su euklidi- ne geometrija. Visiškai tie patys principai veikia ir šachmatų žaidime, bet jis negatyvių emocijų nekelia. Gal todėl, kad šachmatai – intelekto žaidimas? Dėl šios priežasties Njukroso trikampio psichogeografijos

asociacija prieš keletą metų pradėjo šachmatų trišalizaciją pagal trišalio futbolo pavyzdį. Pirmiausia kvadratinė šachmatų lenta (kvadriviumas) buvo pakeista heksagonine (triviumas), kartu kritikuojant eurocentristinę šachmatų teoriją.

Nors į 64 kvadratėlius padalytą kvadratinę šachmatų lentą pirmąkart istorijoje Al-Adli ar-Rumis iš Bagdado paminėjo 840 m., problemos, kurias nagrinėja modernūs šachmatų žaidimas, Kinijos, Indijos, Artimųjų Rytų kultūrose įvairiausiai

pavidalais pasireiškėdavo jau 3 tūkst. pr. m. e. Vienas žymiausių šachmatų istorikų Haroldas Jamesas Ruthvenas Murray'us knygoje „Šachmatų istorija“ (1913) akivaizdžiai tendencingai teikia pranašumą europinei buržuazinei šachmatų žaidimo versijai, kurioje išnyksta kriptografiniai-poetiniai, bustrofedoniniai-situgrafiniai elementai, būdingi Rytų kultūroms. Eurocentrizmas šachmatuose, kaip ir kitose sferose, pasireiškia tuo, kad viskas įvelkama į mistifikuotas, išskirtinai geometrines sąvokas, eskaluojant fraktalizaciją ir konfliktus. Bokšto ėjimų logika paremta graikų antikinio labirinto samprata, Pitagoro magiškasis trikampis 3:4:5 padarė įtaką buržuazinėms „auksinio trikampio“ santykio mistifikacijoms, kuriomis buvo apipinta vienintelė figūra, judanti netiesine trajektorija, – žirgas. Jei pridursime dar ir pitagoriečių mokyklos numerologiją, gausime kubomaninę kriptoturo ideologiją, įsigalėjusią XIX a. ir virtusią kryžiažodžių kultūra. Mistifikuotas kriptografinės sistemas išplė-

tojo alchemikai ir masonai – jau minėtas Johnas Dee, remdamasis tokia kubomanine struktūra, suformavo savo „angelišką kalbą“. Ne kas kitas, o psichopatinė euklidinė geometrija paskatino rasti ir teiloristinį „mokslinio“ kapitalistinės gamybos organizavimo principą – darbo fraktalizaciją. XX a. pradžioje atsiradęs ir įvairiais būdais vystęsis mechaninis (pramoninei gamybai taikomas) teilorizmas ilgainiui peraugo į skaitmeninį teilorizmą, kurio tikslas – standartizuoti žinias, o jų kūrimą paversti pritaikymu.⁸ Lygia greita plėtojosi ir edukacinis kolonialistinis teilorizmas, kuris, prasidėjęs kubomanine mechanine sistematizacija, šiandien jau visiškai skaitmenizuotas ir nenutrūkstamas. Globaliai įsitvirtino „informacinės visuomenės“ ir „mokymosi visą gyvenimą“ nuostatos, tiesiogiai sietinos su visuotiniais susvetimėjimo, specializacijos ir socialinės poliarizacijos procesais.

Skamba ironiškai, tačiau teiloristinė kubomanija būdinga net buržuaziam kairuoliškumui, kuriam priskirtinas ir lenininis bolševizmas. Terminą *kubomanija* sugalvojo siurrealistas Ghérasimas Luca kaip psichinio automatizmo principą, konstruojant koliažus, – euklidinė plokštuma sukarpoma į kvadratėlius ir visiškai atsitiktine tvarka sudėliojamas naujas vaizdinys, kuris kaip ir kapitalistinė industrija siekia efektyvumo, ypač kad nauja išvaizda grindžiama tais pačiais kubomanijos principais. Gal neatsitiktinai dadaistai, bolševikai, siurrealistai taip mėgo žaisti šachmatais?

Grįžtant prie istorinių aristokratinio šachmatų žaidimo ištakų, reikėtų paminėti, kad šis žaidimas toli gražu nesiekė bet kokia kaina kuo greičiau pasiekti priešininko stovyklą ir ten pridaryti problemų, – tai buvo labiau panašu į mėgavimąsi erdve ir trajektorijomis, kurias braižo konkrečių figūrų specifiniai ėjimai. Vieną iš problemų, susijusių su šachmatų žaidimu, bene pirmasis paminėjo Abu Zakariya Yahya ben Ibrahimas al-Hakimas, šiandien ji žinoma kaip *žirgo turas*,⁹ – specifiniu šiai figūrai ėjimu reikia visus 64 langelius aplankyti po vieną kartą. Kašmyro poetas Rudrata šiuo principu pagrindė kriptografinę eilėdarą. Europoje apie tai pirmąkart užsiminta anglių-normanų XIII a. rankraštyje, įvardijant kaip Guy

de Chivalier problemą – žodis *Guy* šioje formuluo-tėje turi juokdario reikšmę. Galbūt ir Guy Debord'as (pranc. angl. *juokdarys iš / nuo lentos*) nėra konkre-ti situacionistų asmenybė, kaip to norėtų dauguma kai-ruoliškai nusiteikusių ir jį cituoti pamėgusių akade-minių teoretikų? Gal tai kolektyvinis pseudonimas? Pati istorinė asmenybė per visą postsituacionistinį laikotarpį plėtojo strateginį karo žaidimą. Deja, pagal erdvės suvokimą šis žaidimas išliko tiek kubomani-nis, tiek euklidinis-lenininis.

Žirgo turas savo ruožtu padarė didelį poveikį besi-formuojančiai kapitalistinei Europos sąmonei. Aristokratines šachmatų žaidimo šaknis bene pastebimiausiai su kapitalistiniais santykiais susiejo situanalitikas Leonhardas Euleris – buržuazinės revoliucijos psichoarchitektas, paklojęs pamatus tam, ką šiandien vadiname *grafų* teorija. Sekdamas *žirgo turu*, Euleris suformulavo pragmatišką problemą, kaip visus 7 Karaliaučiaus tiltus pereiti po vieną kartą. Būtent *grafų* teorija „išsprendė“ šią dilemą, paversdama ją produktyvizmo mokslu, sprendžiančiu „keliaujančio prekeivio“ proble-mą – kaip tam tikrą miestų skaičių aplankyti po vieną kartą pačiu efektyviausiu būdu. Paradoksalu, bet Karaliaučiaus tiltų dilema padėjo situacio-nistams atrasti psichogeografiją, nors šis reiškinys kraštutinai priešingas *grafų* teorijos efektyvumo paieškoms – tiesiog antifektyvus, iracionalus. Psi-chogeografijos moto – kaip pasiklysti.

Galbūt ir Lucos kubomanijos metodą galima pri-taikyti kitokioms – visiškai atsitiktinėms formoms ir figūroms, peržengiant euklidinės plokštumos dik-tuojamą erdvę ir keliaujant anapus jos proporcingumo vertės dėsnių? Galbūt į tridimensines, net į mul-tidimensines erdves? O gal į visiškai neproporcingą situlogiją? Jeigu Abu Zakarijos Yahyjos ben Ibrahi-mo al-Hakimo kubomaninę (8 x 8) lentą transfor-muotume į hekso-, trigo-, n-maninę šachmatų len-tą, kaip tada atrodytų žirgo kelionė po ją? Ir kokias iki šiol nematytas formas, be jau minėtų euklidinių vertės-formos nuostatų, įgautų kapitalizmas? Tai ir yra mūsų, proletarinės situlogijos psichodarbini-nių, šiandieninė užduotis!

2016 m. kovo 23 d. mes tai išbandėme Londone, galerijoje *Divus*, kuri visa buvo paversta daugiaaukšte, įvairiaforme struktūra, vietomis net prasilenkiančia su konstrukcine logika. Pribraiėme ją linijų, vienur dali-
jančių plokštumas į kvadratėlius, kitur į šešiakampius, penkiakampius, trikampius. Vienu metu galėjo žais-
ti ne du žaidėjai, bet visi, kas panorės, – šiuo atveju
tokių atsirado 11. Tae Ateh atradimas šiame žaidime
buvo tai, kad keletas daugiakampės šachmatų lentos
dalių gali „plaukioti“ (skraidyti) ir prisišvartuoti prie
zonos, kurioje išsilaipinus žaidimas tęsiamas visiškai
neprognozuojamomis kryptimis. Kiekvienas ėjimas
sukeldavo audringą reakciją – tai buvo nuostaba, (ne)
logiški argumentai ir / arba juokas.

Karlo Marxo pilnaties ursas Haigeite

Ursą¹⁰ inicijavo Tae Ateh, nes tai įprasta jos prak-
tika. Rinkomės Haigeito kapinėse kovo 24-osios vi-
durdienį. Sužinoję, kad įėjimas į kapines nemažai
kainuoja, dalis psichodarbininkų ir psichogeografų
nusprendė atokesnėje vietoje peršokti per tvorą. Kad
nekiltų įtarimų, keliese vis dėlto nusipirkome bilie-
tus. Iš įvairiausių pusių tarsi sąmokslininkai traukė-
me Marxo kapo link. Niekuo nesiskyrėme nuo kitų
lankytojų – visi ėjo lankyti Marxo, nes, išskyrus jį,
daugiau „superžvaigždžių“, už kurių aplankymą ka-
pinėse reikėtų susimokėti, čia nėra. Tae Ateh vėlavo.
Lutheris Blissettas pasisiūlė parodyti pirminę Marxo
palaidojimo vietą, esančią visai netoliese. Ant su-
skilusio antkapio nedideliu kamuoliuku pradėjome
žaisti trišalį futbolą. Buvo labai nepatogu: teko šo-
kinėti per antkapius, murkdytis tarpukapių purve,
o didžiausią nepatogumą kėlė stačiakampė kapinių
geometrija, nepaklūstanti triviumo organizacijai.
Pažaidę grįžome prie Marxo monumento. Lūkuria-
vome Tae Ateh. Pradėjome statytis vartus trišaliam
futbolui – juos žymėjo uždegtos žvakutės. Kapinių
darbininkai-apželdintojai varstė psichodarbininkus
vis įtaresniais žvilgsniais.

Pusvalandį pavėlavusi atėjo Tae. Atrodė gerai nusi-
teikusi. Iš krepšio pradėjo traukti įvairiausiais ženklais

išmargintus plastiko lakštus – situgrafus. Kontaktine
lipnia guma klijavu juos prie Marxo paminklo. Vienos
darbininkės-apželdintojos kantrybė trūko ir ji parei-
kalavo liautis gadinus antkapį. Tae Ateh nesutiko, kad
kas nors yra gadinama, ir tęsė darbą. Buvo iškviesta ap-
sauga. Susirinko dar daugiau kapinių darbininkų. Visi
turėjo nuomonę.

– Ką jūs darote? Ką visa tai reiškia?

– Čia proletarinis situgrafas, o mes visi švęsime ursą.

– Kodėl gadinate paminklą?

– Kartoju – paminklo negadinu.

– Jūs neturite teisės, čia privati zona!

– Aš susimokėjau už bilietą, kurį pirkau tik tam, kad
atlikčiau ursą.

– Tai giminės nuosavybė...

– Aš pati jo giminė – esu psichodarbininkė, o ant
kapo, kaip matote, didelėmis raidėmis užrašyta: VISŲ
ŠALIŲ PROLETARAI, VIENYKITĖS!

– Ponia, kuo jūs vardu?

– Tae Ateh.

– Ponia Tae Ateh, prašome nusiimti savo proletarinį
situgrafą, nes tas kliudo kitiems lankytojams nusifoto-
grafuoti prie Marxo kapo.

– Nenusiimsiu. Ar yra norinčių fotografuotis prie
Marxo kapo?

– Aš noriu, – pareiškė senyvas pikto veido turistas su
dideliu fotoaparatu.

– O gal luktelėtumėte kokias 10–15 minučių, kol
baigsime ursą?

Turistas ima reikšti nepasitenkinimą. Apsauginin-
kas pradeda lupinėti situgrafą nuo paminklo. Tae Ateh
įspėja jį, kad šiukštu nesugadintų. Palaukęs, kol viskas
bus nuimta, atkutęs senyvas turistas spragsi fotoapara-
tu, nusispjauna jį stebinančios psichodarbininkų minios
pusėn ir nueina.

– Ar dar yra norinčių nufotografuoti paminklą? –
paklausė Tae Ateh.

Tokių neatsiradus, ji vėl ėmė klijuoti situgrafus ant Ma-
rxo. Apsaugininkas bandė sukliudyti. Brendo konfliktas.

– Būkite malonūs, išeikite iš kapinių... Tai privati te-
ritorija... Jeigu norite atlikti apeigas, privalote susitarti
su administracija.

– Niekur neisime, juk susimokėjome po 4 svarus. Ir kelionė kainavo – iš Kembridžo, Lietuvos, Čekijos...

– Gražinsime jums pinigus, tik nešdinkitės iš čia!

Čia įsikišo laikinasis FIASCo (*Federation Internationale Autonome des Situationistes Contemporaine*) vadybininkas Markas ir pasiūlė kompromisą – gal Tae Ateh sutiktų nebeklijuoti sitografų? Tiesiog visi psichodarbininkai paimtų tuos plastiko lapus į rankas ir lėtai suktųsi aplink paminklą prieš laikrodžio rodyklę. Tae sutiko. Psichodarbininkai susispietė aplink monumentą ir, iškėlę rankose proletarinius sitografus, šūkčiodami, cypaudami, giedodami ar leisdami šiaip garsus, sukosi ratu – Marxo, lyg kokio sufijų dervišo, paminklui tai suteikė kinetinį efektą. Vienas apsaugininkas dar bandė mus tildyti, bet viršininkas liepė nebesikišti. Vėl tas pats auksinis Vesperio cirko sodininkų principas: „*Gerbkite mus, mes gerbsime jus.*“ Ursą stebėję apsaugininkai ilgainiui atsipalaidavo, vienas iš jų surinko žvakutes, uždegėtas kiek netikėtose vietose. Pamatę, kad ursas eina į pabaigą, o psichodarbininkai skirstosi iš Marxo kapo prieigų, jie irgi po truputį atsitraukė, jau ketino grįžti atgal į savo postą, bet netikėtai pasirodė dar vienas personažas – Yannah, lenkų kilmės performansininkė iš Niujorko.

– Palaukite, nesiskirstykite, – klykė ji, pridususi nuo bėgimo. – Juk kvietėte žaidėjus – aš esu ŽAIDĖJA!

Ignoruodama apsaugininkus desperacijos debesies užrauktais veidais, įžūliai ir pabrėžtinai erotiškai apsirėdžiusi Yannah filmavimo kamerą – esminį performansinink(i)ų atributą – įbruko kažkuriam psichodarbininkui į rankas, kad viską filmuotų. Žodinę poetiką, erotizuotus teatrališkus judesius ir atsidusimus derindama su isteriškais klyksmais ir psichologine agresija, Yannah visą dėmesį sukonzentravo į save. Jos judesiai buvo skirti kamerai – puikiai išmanydama spektaklio logiką, psichodarbininkus, palankiai nusiteikusius jos atžvilgiu, sąmoningai pavertė žiūrovais, su kuriais elgėsi kaip su daiktais, galinčiais atlikti įvairias funkcijas: filmuoti, apginti nuo apsaugininkų prievartos, perplėšti ankštus drabužius, užspaudusius krūtinę, atsakinėti į kvailus

provokuojančius klausimus, gėrėtis, bjaurėtis ir pan. Visa tai mums puikiai pažįstama iš vadinamojo kultūrinio formato, nesvarbu, ar jo sukirpimas klasikinis, ar avangardinis.

Kol Yannah glostė Marxą, imitavo šlapinimąsi, pakylėtu tonu dalijosi intymia savo patirtimi ir psichologiškai prievartavo (destrukcijos darbas) kiekvieną, ketinantį pasitraukti iš spektaklio zonos, įvyko kažkas labai ypatinga – psichodarbininkai pradėjo bendrauti su apsaugininkais. Iš jų sužinojome, kad prie Marxo kapo beveik kasdien ateina visokių ekscentrikų, su kuriais reikia rasti bendrą kalbą, nes jėgos naudojimas – praeities reiškinys. Tai buvo akivaizdu ne tik iš taikaus apsaugininkų tono, bet ir iš strategijos. Būtent jie nuramino pagrindinę agresijos iniciatorę – apželdinimo darbininkę, ragindami ją grįžti prie tiesioginio darbo, kuris, beje, yra reprodukcinio pobūdžio. Papasakojo ir apie anarchistų planus išsprogdinti Marxo kapą, todėl proletariato vado palaikai prieš kelis dešimtmečius buvo perkelti į kitą vietą, kurios tikslī lokacija neatskleidžiama. Ir vėl triviumas – Marxas vienas, o jo kapai trys? ■

¹ Workshop for Non-Linear Architecture. The Joker: a Game of Incidental Urban Poker. Stewart Home (sudarytojas). London. *Mind Invaders*. 1997, p. 154–161.

² Asger Jorn. Concerning Form (Pour La Form). Silkeborg. *Museum Jorn*, p. 109.

³ Andrea Gibbons. Salvaging Situationism: Race and Space
<http://salvage.zone/in-print/salvaging-situationism-race-and-space/>

⁴ Mr. Fluxus: kolektyvinis Jurgio Mačiūno (1931–1978) portretas. Vilnius. *Baltos lankos*. 2009, p. 212–213.

⁵ <http://www.brainyquote.com/quotes/quotes/g/georgewbu153042.html>

⁶ Stewart Home. The Future of Crime. 1994. <https://www.stewarthesociety.org/sex/crime.htm>

⁷ Niekur neskelbta įžanga Guy Debord'o „Spektaklio visuomenės“ pirmajam vertimui. 2009.

⁸ Gintaras Arbutavičius, Aušra Rutkienė. Skaitmeninis teilorizmas ir jo sąveika su e. mokymusi. Profesinis rengimas: tyrimai ir realijos, 2012 / 22, p. 10–19. <http://etalpykla.lituanistikadb.lt/fedora/objects/LT-LDB-0001-J.04~2012~1377687467834/datastreams/DS.002.0.01.ARTIC/content>

⁹ George Jelliss. Knight's Tour Notes. 2001. <http://www.mayhematics.com/t/t.htm>

¹⁰ Ursas – tai Pietų Azijoje švenčiamos sufijų šventųjų mirties metinės jų palaidojimo vietose.

EKSPERIMENTINIS LETRISTINĖS POEZIJOS IR APSKRITAI IŠMINTIES FESTIVALIS ALYTUJE

Alytus – unikalus miestas Lietuvoje, o gal ir visame pasaulyje, nes jame natūraliai sugyvena archajinių amatų šventės, grikių valgymo varžybos, tautinės giesmės giedojimas su... rimtosios kultūros griovimo projektais, meno streikais, trišaliu futbolu ir panašiai. Kokiam kitame Lietuvos ar pasaulio mieste prie savi-valdybės kone savaitę galėtų plevėsuoti anarchistų vėliava, o valdininkai po ja skelbtų kalbas?!

Šiuolaikinio meno šalininkus rugpjūčio 26–28 d. sukviėtė eksperimentinis išminties festivalis *Ingenium*, aprėpiantis racionalųjį, loginį, inžinerinį, iracionalųjį, intuityvųjį, meninį ir kitokius mąstymo būdus, propaguojantis kolektyvinę kūrybą, bendradarbiavimą. Jį organizavo skulptorius Mantas Kazakevičius, Alytaus

dailės mokyklos progresyvosios aplinkos sąlygiškai jaunesnės kartos atstovas, jau turintis solidžią kūrybinę ir projektų kuravimo patirtį.

Vienas iš kompleksinių jo kūrinių – „Orgonas“, siurbiantis seksualinę energiją iš kosmoso (dažnai per vandeni) ir pakraunantis ja visus „prisijungusius“. Šį sudėtingą aparatą Kazakevičius sukonstravo, remdamasis prototipu, kurį kadaise sukūrė prieštarai vertinamas vokiečių kilmės amerikiečių psichologas Vilhelmas Reichas. Ne kartą išbandžiau ar bent stebėjau, kaip veikia Kazakevičiaus „Orgonas“, dažniausiai instaliuojamas miesto parko baseine per Alytaus meno streiko bienales. Dalyviai, susikibę rankomis, eina aplink antenas, nutaikytas į dangų, kol pasiekia kolektyvinę ekstazės būseną.

Šį kartą Kazakevičius irgi tyrinėjo energijos santykį su erdve, tačiau kiek kitu – teksto, kaligrafijos, piešinio, apskritai poezijos „įerdvinimo“ – aspektu. Pasielkdamas kolektyvinę praktiką, bandė „poetinę substanciją“ paversti trimate erdvine / dvasine materija.

Šiuo tikslu į festivalį buvo pakviestas japonų menininkas Houranas Yokoyama. Kaligrafija, kurią jis atlieka didžiuliais teptukais, mums, sekuliarizuotiems vakariečiams, panaši į performansą, į piešimą kūnu, o japonas tai supranta kaip dvasinę (suestetintą kaip ir viskas tradicinėje japonų kultūroje) praktiką arba savitą letristinės poezijos versiją.

Beje, dalyvauti šiame projekte buvo kalbinami ir Lietuvos poetai, tačiau jie, anot Redo Diržio, yra pernelyg „užsidarę buržuaziniame individualizme“ ir nepripažįsta nei kolektyvinės kūrybos, nei letrizmo idėjų. Kur kas lengviau buvo susitarti su japonų me-

Houran Yokoyama festivalyje *Ingenium* Alytuje

nininku, kuriam teksto ir vaizdo vienovė yra, turbūt, įgimta.

Kad įerdvintų ir virtualizuotų piešimo / kaligrafijos praktiką, buvo pakviesti bepiločių orlaivių, vadinamųjų „dronų“, inžinieriai ir pilotai su lėktuvų modelių entuziastais.

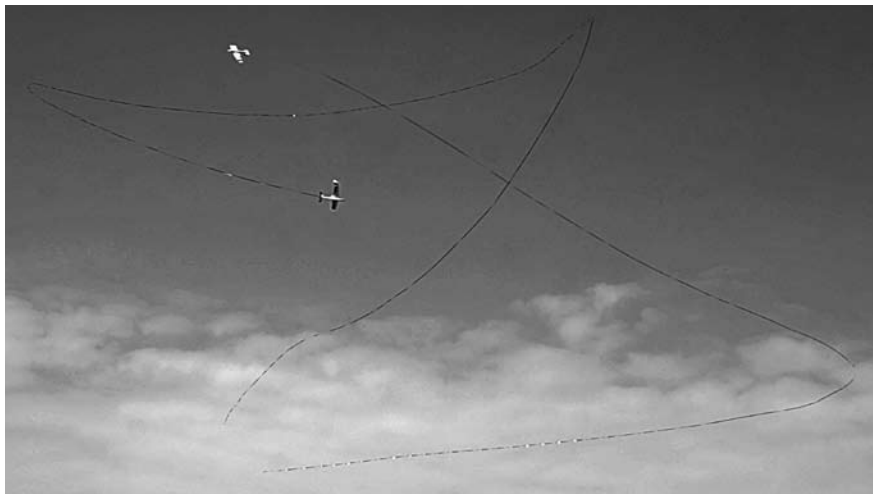
Houranas Yokoyama surengė kūrybines kaligrafijos dirbtuves – visiems norintiems (tokių atvyko net iš Kauno dailės akademijos) svečias iš Japonijos aiškino ir demonstravo, kaip jis supranta letristinės praktikos esmę.

Kitos dvi dienos buvo skirtos piešimo / rašymo virtualizavimui, transformavimui erdvėje ir pavertimui trimate materija. Iš pradžių veiksmas vyko buvusioje Alytaus autobusų stoties teritorijoje, dabar priklausančioje *Maximai*, kuri leidimą renginiui davė be jokių spyrtojų, vėliau – Alytaus aerodrome. Šiuose renginiuose pirmu smuiku grojo (galima sakyti, kūrė) dronų inžinieriai ir pilotai.

Menininkai, psichodarbininkai ir šiaip visi norintys piešė letristines kaligrafijas, o dronų pilotai bandė jas atkartoti (nupiešti, užrašyti) erdvėje. Kokio nors piešinio autorius stovėdavo šalia, aiškindamas pilotui, kur nukreipti nuotoliniu būdu valdomą „pieštuką“, t. y. erdvėje laigantį droną.

Bepiločiuose orlaiviuose buvo įtaisytos videokameros – skrydį, t. y. piešinį ir / ar tekstą, jos filmavo kas penkias sekundes (tą vaizdą galėjome stebėti ekranėlyje ant žemės). Visi skrydžio duomenys buvo siunčiami į kompiuterį, kuris juos apdorodavo, paversdamas piešinio / teksto / hieroglifo prototipu-schema erdvėje. Tai leido palyginti, kiek drono nupieštas hieroglifas, užrašytas tekstas trimatėje erdvėje (ne)sutampa su piešiniu popieriaus lape. Be to, visi galėjo pasižiūrėti vaizdo įrašą iš paties piešinio / teksto (skrydžio) pozicijų.

Menininkams buvo įdomu stebėti, kaip iš dvimatės erdvės piešinys perkeliamas į trimatę, o pilotai, dronais „piešdami“ sudėtingas figūras, pasitikrino savo meistriškumą. Bepiločio orlaivio navigatorius tapdavo ne tik pie-

Poezija danguje sekant Robertu Bolano

šinio bendraautoriumi, bet ir naujo „metagrafinio kūrinio“ autoriumi. Kartu stengtasi išsaugoti kolektyvinę letristinės poezijos rašymo dvasią, o festivalio dalyviai pasisėmė psichografinės ir / ar psichogeografinės patirties.

Paaiškėjo, kad realioje erdvėje „aklai atkartoti“ piešinio neįmanoma, nes tarp vaizdo ir jo projekcijos piloto galvoje atsiranda neatitikimų, paklaidų ir iškraipymų. Bandant atkartoti vieną struktūrą, sukuriama kita, savarankiška, susijusi su pirmavaizdžiu nebent intencionaliai arba tiek, kiek vienas su kitu yra susiję įvairūs haiku.

Čekų menininkas Martinas Zetas nutarė „rašyti ir piešti“ ne popieriuje, o iškart erdvėje, prie bepiločio lėktuvėlio uodegos pritvirtinęs VHS magnetinę juostelę. Nuotoliniu būdu pilotuojamas iš žemės, lėktuvėlis nardė ore, piešdamas neįtikėtinas figūras. Vėliau paaiškėjo, kad toje juostelėje buvo įrašyta Žmogaus-šikšnosparnio animacinė versija. Taigi, Betmenas pakeltas į orą ir priverstas (menamai arba *konceptualiai*) išdarinėti įvairius triukus.

Festivalis tiek dalyvius, tiek žiūrovus įtikino, kad kiekvienas yra poetas, o poezija gali būti kuriama kolektyviai.

Mums, perdėtai susireikšminusiems vilniečiams, tiek menininkams, tiek išsisėmusiems „solidžių“ institucijų kuratoriams, susigrūdusiems kokiame nors eiliniame nykiai „rimtos“ parodos atidaryme, beliko pavydžiai kraipyti galvas, kad alytiškiai ir vėl visiems nušluostė nosis... ■

VILTIES GIESMĖ*

1981 m. birželio 23 d., antradienis
Marijaus Vileniovo RADIOGRAMA

Laukiame jūsų AMSI 1983 m. gegužės 10–15 d. Kartu su jumis atviras meistriskumo pamokas surengs dar trys mokytojai, kurie sugrįš iš Punta Arenaso netoli Ugnies Žemės Argentinoje, Kergeleno salų palei Antarktikos krantus, Voliso ir Futūnos salynų Ramiojo vandenyno pietuose, Samoa apylinkėse. Jums bus nupirktas bilietas į abi puses iš Bankoko į Charles'io de Gaulle'io oro uostą Paryžiuje. 1983 m. gegužės 5–19 d. būsite apgyvendinta *Alexandra* viešbutyje. Prašome savo darbus planuoti pagal šį tvarkaraštį.

1981 m. birželio 24 d., trečiadienis
Adelaidės Furanžjė dienoraščio įrašas

Paryžiuje irgi netrūksta idiotų. Šie susitikimus planuoja prieš dvejus metus! Gal aš tiek nė negyvensiu, kas žino? Arba gal Prancūzijoje valdžią paims komunistai?! Iš Bankoko į Paryžių... O kaip man nusigauti iki to Bankoko? Ir kur dabar Ilirijus? Apie savo vaiką iki šiol neturiu jokių žinių...

* Tęsinys iš 2015 m. nr. 9, nr. 10, nr. 11, nr. 12, 2016 m. nr. 1, nr. 2, nr. 3, nr. 4, nr. 5, nr. 6, nr. 7 / 8.

1981 m. liepos 9 d.
Adelaidės Furanžjė dienoraščio įrašas

Ar aš dar moku džiaugtis? Ilirijus grįžo! Parplaukė didžiuliu kroviniu laivu, kompanijai, kuri jį išnuomojo, prižadėjęs atiduoti visą būsimą mūsų žemės ūkio derlių. Šitam jaunuoliui reikėtų lošti pokerį iš stambių sumų.

1981 m. spalio 31 d., šeštadienis
Iš Džonkalvo kasetinių įrašų

Regis, reikalai gerėja – sustingęs mūsų ūkis ima atsigausti. Ką tik nurinktas pirmas dosnus derlius. Žmonės valgo duoną, ryžius, bulves, žalias daržoves, net braškes. Užauginame daug daugiau, negu suvartojame patys. Visi nepaprastai laimingi. Tėgularijus sako, kad laikas imtis eksporto į Tailandą, Filipinus... Mums reikės didesnio laivyno, žvejų laivelių nepakaks, o Mariafelsas – tik pamanykit! – siūlo įsigyti dar ir krovinių lėktuvų.

Pagrindinis Tėgularijaus tikslas – laisva visuomenė ir kiekvieno individo atskaitomybė. Jis nori saloje įsteigti banką, kuriame žmonės turėtų asmenines sąskaitas. Dar jis nori išplėtoti švietimo programą. Šiuo metu pas mus dirba keli puikūs, neseniai užverbuoti mokytojai iš De Moino, jie puikiai išsilavinę ir gali mokyti įvairių disciplinų. Į pamokas vakarais renkasi gausios suaugu-

siųjų grupės. Statomos dar šešios mokyklos. Statyboms naudojame importuotą betoną, naujosiose mokyklose bus elektra ir vandentiekis!

Ką tik baigėsi antrasis kasmetinis vandenių ir Kalvos „šventinimų“ ciklas. Šį kartą penkiasdešimt pilkai vilkinčių sekretorių iš Išminčių sektoriaus tiesiog pastatė išmatų pilnus kibirus prie šulinių ir mandagiai pasišalino. Nė nemėgino laužtis į mūsų vandentiekio sistemą. Trys sekretoriai, nešini kibirais, nužingsniavo į vakarinę salos dalį ir išpylė smėlį Kalvos papėdėje. Leokadijos ir Valerijano frakcijos (taikieji aktyvistai) tiesiog spirga iš entuziazmo. Jie jaučiasi morališkai nugalėję – juk Išminčiai pagaliau suprato, kad laikai pasikeitė, ir liovėsi kaišioję pagalius į progreso ratus! Žmonės džiaugiasi, bet Tegularijus ir Mariafelsas atrodo sunerimę. Susenęs Eulalijus kasdien vis piktasnis, niūresnis. Atrodo, ilga kova negrįžtamai sužalavo dviasią – jie daugiau nebemoka džiaugtis.

1982 m. balandžio 4 d., sekmadienis
Adelaidės Furanžjė dienoraščio įrašas

Vakar Kostas ir Ilirijus vėl atėjo pas mane į namus kaip senais gerais laikais. Kostui aš, žinoma, atleidau tą pačią dieną, kai sugrįžo Ilirijus. Žinau, kad mano emocijų jis nevertina pernelyg rimtai. Ir teisingai daro. Juk nesu kokia nors amžinai pakilios nuotaikos Hildegarda Bingenietė.

Visą ilgą lietingą žiemą žmonės murkdėsi purve, platindami ir tvirtindami Žano Liuko pakilimo taką. Dabar jis ilgesnis, erdvesnis, išpūdingai išlygintas betonu. Vakar ant jo nedideliu kroviniu lėktuvėliu – ganėtinai nauju ispanišku, pagal licenciją Indonezijoje pagamintu CASA C-212 *Aviocar* – nusileido būrys mūsų piliečių, gimusių Amerikoje.

– Nuskraidinsime tave iki pat Bankoko, – nusijuokė Kostas, girdamas mūsų sūnaus išradingumą ir apdairumą.

Tačiau nė akimirką nesitraukia nerimo šešėlis. Nė vienas netiki, kad Išminčiai pamiršo savo grasinimus sunaikinti viską, ko pasiekė Laisvosios salos gyventojai. Kostas turi dar vieną beprotišką idėją – jis nori surengti

naujus rinkimus 1982-ųjų lapkritį, praėjus lygiai ketveriems metams po to, kai gavo žmonių mandatą valdyti vakarinę salos pusę. Ilirijus tam priešinasi. Pasak jo, pirmiausia reikia nuvykti į Prancūziją ir užsitikrinti tarptautinę paramą Laisvajai salai, o jau tada organizuoti rinkimus. Bet anksčiausia įmanoma tokio vizito į Prancūziją data yra „po to, kai ten apsilankys mama“, vadinasi, antrojoje 1983 metų pusėje. Važiuoti į Prancūziją anksčiau, negu įvyks „sėkmingas mamos vizitas“, tiesiog neverta, juk „atkurti santykius su jos pirmuoju vyru, Žiuliu de Vermandua, kuris turi ryšių Prancūzijos vyriausybėje“, bus galima pamėginti tik tuo atveju, jeigu AMSI „bus patenkintas mamos darbo metodais“. Bet juk apskritai nežinia, ar Žiulis dar gyvas.

Jų pokalbis darėsi vis niūresnis. Pasirodo, per paskutinius „šventinimus“ sekretoriai į išmatas įmaišė žmonių kaulų. Jų rasta ir smėlyje, išpiltame Kalvos papėdėje. Kostas mano, kad Išminčiai tikriausiai demaskavo į jų sektorių infiltruotą slaptą Laisvosios salos agentą ir jį nužudė.

Mano rankos jau ėmė virpėti be perstojo. Iš šalies to beveik nepastebėtum, bet man darosi vis sunkiau ir sunkiau nulaikyti pieštuką. Kas tai? Ankstyva Parkinsono liga ar milijoną metų slopintas nerimas?

1982 m. balandžio 13 d., antradienis
Išminčių biuletenis: PAREIŠKIMAS

Prakilnieji Išminčiai teisėtai pasipiktinę stebi įvykius prie mūsų šventųjų šulinių. Vyriausiasis valdytojas savavališkai trukdo atlikti kūno ir sielos vienijimo rituales. Visi, kurie seka jo, mūsų šventųjų tradicijų prieš, pėdomis, yra lygiai taip pat kalti dėl išdavystės.

1982 m. balandžio 15 d., ketvirtadienis
Iš Džonkalvo kasetinių įrašų

Jau tikėjomės, kad šį pavasarį vandenių „šventinimai“ neįvyks. Tačiau prieš keturias dienas prie šulinių susirinko minia žmonių iš sekretorių frakcijos, prie jų prisijungė ir beveik visi Rūpestingosios širdies frakci-

jos nariai. Jie atsinešė plakatus, kaltinančius Tegularijų, kad išdavė Tėvus Įkūrėjus. Susirinkusieji ištisas valandas giedojo giesmes pilvakalbystės būdu. Tada pusseptinto šimto vyrų apstojo abu šulinius, kad dvi grupelės fanatikų galėtų laisvai prie jų prieiti ir netrukdomi išsituštinti į vandenį. Visi kiti išreiškė pritarimą giesme, šlovinančia Išminčius ir neklystamą jų mokymą. Tada šimtai žmonių iškilmingai gėrė „pašventintą“ vandenį.

Sužinojęs, kas įvyko, Tegularijus įsakė technikams aktyvuoti neseniai įrengtas aliuminio diafragmas, kurios sandariai „uždaro“ vandenį šuliniuose, apsaugodamos požeminius gėlo vandens šaltinius nuo užteršimo. Tačiau ekstazės apimtų sekretorių, apsinuodijusių užterštu vandeniui, likimas jau buvo nulemtas. Kad epidemija neplistų, mūsų policininkai ėmė tempti šalin visus, bandančius prasibrauti prie šulinių ir gurkštelėti vandens. Kilo kruvinos riaušės, policija ramino įsiau drinusią minią *taseriais*. Fanatikai priešinosi. Žuvo keturiolika mūsų žmonių ir šimtas septyniasdešimt devyni maištininkai. Saulei leidžiantis, priskrido debesys nuodingų musių. Per kelias dienas mirė du šimtai sugeltę žmonių. Užvakar Išminčių biuletenis dar kartą į šuns dienas išdėjo Tegularijų ir Vykdomąjį komitetą, neva įžeidusius Tėvų Įkūrėjų dvasią.

1982 m. gegužės 3 d., pirmadienis
Iš Džonkalvo kasetinių įrašų

Saugumo dėlei dviejuose trečdaliuose salos teritorijos paskelbtas karantinas. Žmonėms dalijami antibiotikai. Dauguma užsikrėtusiųjų – rytinėse sekretorių bei Rūpestingosios širdies frakcijos stovyklose. Eulalijus siautėja – visiems priešams reikia leisti tiesiog numirti, bus mažiau bėdos! Bet Tegularijus ištikimas Hipokrato prierašams – gydo visus, nepaisydamas lagonio įsitikinimų.

1982 m. liepos 4 d., sekmadienis
Iš Džonkalvo kasetinių įrašų

Tegularijus paskelbė, kad kandidatuos rinkimuose, kurie vyks šių metų lapkričio 20 d. Vėliau, po dviejų

mėnesių, įvyks rinkimai į įstatymų leidžiamąją asamblėją. Leokadija paskelbė, kad kandidatai gali registruotis iki šių metų rugpjūčio 20 dienos.

1982 m. rugpjūčio 5 d., ketvirtadienis
Adelaidės Furanžjė dienoraščio įrašas

Turiu didelį taivanietišką šaldytuvą, jame daržovės ilgiau išlieka šviežios. Salotas gaminu su nuostabių sojų padažu. Geriame geltonųjų drakonvaisių sultis. Nors ir drebančiomis rankomis, peilį vis dar nulaukau. Keista, bet skambinti fortepijonu šitas drebulys netrukdo – vos prisilietę prie klavišų, mano pirštai tampa paklusnūs kaip ir anksčiau. Meldžiuosi, kad situacija nepablogėtų.

Po vakarienes Ilirijus ėmė priekaištauti, kad Kostas žaidžia pavojingą žaidimą – naujuosius rinkimus jis lengvai gali pralaimėti. Kostas atsakė, kad nesilaikys įsikibęs savo posto, jo tikslas – skatinti saloje tikrus politinius procesus. Ilirijus atkirto, kad jokie politiniai procesai nesumažins prietaringos saliečių priklausomybės nuo Išminčių mokymo:

– Žmonių bejėgiškumo jausmas išsaknijęs taip giliai, kad jie bijo savarankiškai priimti sprendimus, atseit šie vis tiek bus klaidingi. Todėl meldžiasi didesnei, galingesnei esybei, kuri žada padėti jų varguose. Tu pats viską puikiai žinai.

– Argi ne mūsų darbas, sūnau, įtikinti žmones, kad jų pačių sugebėjimų visai pakanka susikurti geresniam gyvenimui?

– Tu klysti, dėde Kosta. Dauguma žmonių teisūs, kad nepasitiki savimi. Jų nesugebėjimas protingai nuspręsti kyla iš pernelyg menko domėjimosi savo gyvenimo smulkmenomis ir nesuvokimo, kas yra tikrasis kančių ir nelaimių kaltininkas.

– Tik jau nesakyk, neva tas bejėgiškumas įgimtas! – pertraukiau Ilirijų.

– Nesakau. Dėl visko kaltas skurdas, įtampa ir baimė. Tie, kurie sugeba pažvelgti į kasdieninius rūpesčius iš šalies, kad kritiškai paanalizuotų savo gyvenimą, žengia pirmą žingsnį dvasinės nepriklausomybės

link. Mūsų visuomenėje ši lygį yra pasiekę labai nedaug žmonių. Tai galioja net ir mūsų gentainiams iš De Moirno. Begalinis nerimas ir baimė skatina žmones glaustis prie galingesnės jėgos, tarkim, Dievo ir dabar jau Dviejų jo sūnų...

– Bet juk yra ir tokių kaip Leokadija ar Valerijanas, – paprieštaravo Kostas.

– Dauguma toms frakcijoms priklausančių žmonių, – atlaidžiai šyptelėjo Ilirijus, – niekuo nesiskiria nuo kitų, tiesiog įprastą atsidavimą Išminčiams jie nukreipė į tave, nes tiki, kad tu esi tikrasis Išminčius nr. 1, tikrasis Tėvų Įkūrėjų pasekėjas.

– O jeigu aš pradingčiau? Gal čia gera išeitis!

– Tada jie pasinertų į tokią pat nevilgtį, kokioje gyvena anksčiau, atliktų atgailą ir vėl garbintų Išminčius.

– Nepaisant Saigone įgyto išsilavinimo ir pastarųjų metų patirties, sūnau?

– Nepaisant nieko!

– O Eulalijaus žmonės?

– Šitie pritvinkę neapykantos, bet neturi jokios išbaigtos ideologijos. Juos motyvuoja vien įtūžis. Eulalijaus šalininkai nori dabar pat išžudyti Išminčius su jų gynėjais, bet nežino, ką darys po to.

– Manai, salą užvaldžiusi akla beprotybė, sūnau?

– Ar tau tai naujiena, brangusis? – įsiterpiau aš.

– Lapkričio pabaigoje vis tiek įvyks rinkimai. Jeigu pralaimėsiu, nieko neatsitiks – juk esu ligoninės direktorius, atsakingas už sveikatos apsaugą Pinto, į šį postą prieš daugelį metų, kai sugrįžau iš Paryžiaus, mane paskyrė patys Išminčiai.

Ilirijus pasipiktino:

– Bet juk to negana, ypač dabar, kai pažengėme taip toli į priekį! Kas nutiks visiems ūkio plėtros planams, jeigu tu pralaimėsi? Viskas, ko pasiekėme, bus prarasta. Kaip tu išvis drįsti šitaip rizikuoti?

– Pirmiausia – rinkimai, – tvirtai nukirto Kostas. – Tai vienintelis taikus būdas įveikti Išminčių vykdomą šmeižto ir smurto kampaniją, nukreiptą prieš mane ir visas mano pastangas.

Jau vėliau man į galvą šovė mintis – Kostui labai patogu, kad Likis nežino esąs jo sūnus. Jiedu gali jaustis visiškai lygūs, o mūsų vaiko intelektas labai

praverčia Tegularijui. Ak, tie vyrai!

Daugiau rašyti nebegaliu, ranką sutraukė spazmai.

1982 m. rugpjūčio 16 d., pirmadienis

Išminčių biuletenis: PAREIŠKIMAS

Prieš nepilnus ketverius metus, 1978-ųjų spalį, mes pakvietėme Kostą Tegularijų, kad padėtų mums valdyti šią šventą salą. Tikėjome, kad ilgi metai, praleisti įvairiose užsienio mokyklose, praturtino jį žiniomis, kurios padės administruoti viešąjį gyvenimą, bet kartu vylėmės, kad jis liks ištikimas Tėvams Įkūrėjams. Pasitikėdami Tegularijumi, leidome jam tapti Vyriausiuoju salos valdytoju, remiamu žmonių, kuriems patarėme už jį balsuoti.

Nelaimėi, Kostas Tegularijus salą valdė, paniekinęs Tėvus Įkūrėjus. Jis subūrė vadinamąją „įstatymų leidžiamąją asamblėją“, sudarytą iš profanų ir šventvagių, kuriems niekas nesuteikė šventos teisės vykdyti tikrąją su įstatymų leidyba susijusią veiklą. Kostas Tegularijus tiesiog sutrypė Tėvų Įkūrėjų dvasią. Jis cirku pavertė mūsų šventuosius ritualus ir leido viešai iš jų tyčiotis.

Šis žmogus turėjo supūti kalėjime jau prieš daugybę metų. Tačiau jis ne vienintelis nusidėjėlis, mindantis Pinto salos žemę. Tie, kurie klauso jo žodžių, yra ne mažiau atsakingi už mirtinas Tegularijaus nuodėmes. Prakilnieji Išminčiai netaikys Kostui Tegularijui aukščiausiosios ir neatidėliotinos bausmės, kurios jis nusipelnė. Priešingai, išsaugos jam gyvybę, kad visi su-prastų, – jis, nesvarbu, ar išrinktas, ar ne, yra tikrasis velniško blogio įsikūnijimas.

1982 m. rugpjūčio 21 d., šeštadienis

LAISVOSIOS SALOS BALSAS (buvęs Vakarinės teritorijos naujienų laikraštis)

Brangūs broliai ir seserys, gerbiami salos gyventojai! Kad galėtume ir toliau sėkmingai džiaugtis pastarųjų metų pasiekimais, kurie ženkliai pakeitė kasdieninį salos gyvenimą, mūsų vaikų ir vaikaičių labai privalome

atsikratyti aklo paklusnumo niekieno nerinktiems religiniams žiniams. Mokykimės būti savarankiški ir atsakingi ne tik vienas prieš kitą, bet ir prieš visuomenę, kad mūsų gyvenimas taptų teisingesnis ir taikesnis. Turime išmokti būti laisvi, paremdami vienas kitą. Tai vienintelis mūsų išlikimo ir asmeninės laimės garantas. Kad pajudėtume šia kryptimi, privalome kas ketverius metus išsirinkti salos valdytojus. Privalome balsuoti naujuose rinkimuose, kad galėtume ir toliau gyventi sąžiningai, laimingai, oriai. Naujų rinkimų data bus paskelbta po keleto dienų.

Pinto salos Vykdomojo komiteto vardu,

Kostas Tegularijus
Vyriausiasis valdytojas

1982 m. gruodžio 3 d., penktadienis
Iš Džonkalvo kasetinių įrašų

Rinkimai baigėsi. Kostas Tegularijus, šįkart kandidatavęs vienas, be konkurentų, surinko vos 48,3 proc. balsų. Neparemtam Išminčių, jam nepavyko užsitikrinti daugumos. Akivaizdžiai susikrimtęs ir įskaudintas, mūsų lyderis tučtuojau atsistatydino iš Vyriausiojo valdytojo posto ir išsikraustė atgal į savo namą greta ligoninės. Ilirijus Mariafelsas atsistatydino iš Vykdomojo komiteto vyriausiojo koordinatoriaus pareigų. Asamblėja buvo išformuota.

1983 m. sausio 22 d., šeštadienis
Iš Džonkalvo kasetinių įrašų

Žemės ūkio darbai bemaž sustojo. Rytinėje salos pusėje gyvenantys sekretoriai vėl išsirengė nuogai, išsiterliojo išmatomis ir, ekstazės apimti, nuo ryto iki vakaro šoka aplink šulinius, niūniuodami pilvakalbes giesmes. Viskas kaip buvo anksčiau. Keletas vyrų iš vakarinės pakrantės mėgino prisirištinę pagiedoti jiems dvibalses giesmes, bet nuogaliai visiškai kurti – jų viršinininkai visiems pradūrė ausų būgnelius.

1983 m. vasario 27 d., sekmadienis
Iš Džonkalvo kasetinių įrašų

Vėl visur tvyro šlykštus keпамų vėžlių dvokas. Švietimas rytinėje salos dalyje visiškai sužlugdytas. Visi aukštesniųjų studijų vadovėliai sudeginti. Neseniai iš rytinės teritorijos buvo išvaryti du Laisvąją salą remiantys mūsų gentiniai iš Amerikos, o anądien septyni šimtai vėzdais ginkluotų nuogųjų sekretorių užpuolė mūsų policininkus.

1983 m. kovo 30 d., trečiadienis
Iš Džonkalvo kasetinių įrašų

Sklando gandai, kad salos rytuose žmonės miršta iš bado. Tenykščiai gyventojai jau seniai liovėsi dirbė savo laukus ir daržus, todėl badauja – pavalgyti dabar vėl gauna vos po kąsnelį vėžlių mėsos, kurią dalija ją kepančios moterys. Aplink vėl baubia nuodingosios musės. Žmonės kalba, kad statoma nauja aukšta guano tvora – tiesiai už dabartinės, saugančios Išminčių sektorių nuo netikėlių. Ant jos bus užtiestas tankus vielos tinklas, kad apsaugotų valdžią nuo mūsų.

1983 m. balandžio 4 d., pirmadienis
Adelaidės Furanžjė dienoraščio įrašas

Vakar užėjo Kostas ir apstulbino mane, liepęs rytoj – ne kitą mėnesį, kaip planavau, o rytoj – išvykti iš salos. Esą mano pagalbos skubiai reikia Tailande. Ten turėsiu padėti slaugyti sunkiai sergančius mūsų salos vaikus ir įsteigti neoficialų biurą, kuris padėtų Laisvojo Pinto sąjūdžiui užmegzti ryšius su Tailando vyriausybe. Kostas nori, kad tuo tikslu pasinaudočiau savąja Prancūzijos pilietybe ir dokumentais. Tad užuot rengusis meistriskumo pamokoms Paryžiuje, artimiausiu metu bėgiosiu Bankoko gatvėmis, mėgindama susitarti dėl susitikimo su Tailando pareigūnais. Būsiu, jo žodžiais tariant, „tarptautinę misiją atliekanti prancūzų aktyvistė“. Į Bankoką mane, du suluošintus savanorius iš Ameri-

kos ir dvidešimt pasiligojusių arba sužeistų vaikų nukraidinys C-212 *Aviocar*. Paskui aš vyksiu į Paryžių, o amerikiečių savanoriai liks Bankoke ir toliau darbuosis Laisvosios salos atstovybėje. Į Pinto turėčiau grįžti po dviejų mėnesių, bet Kostas kažkodėl primygtinai prašo, kad išsigabėčiau visus savo dienoraščius, laikraščių iškarpas, Žano Liuko ir Džonkalvo kasetinius įrašus. Pasak jo, tai neįkainojami dokumentai, kuriuos būtina išsaugoti ateities kartoms, – apie Pinto laisvės kovas turi sužinoti visas pasaulis! Kostas nori, kad dokumentai atsidurtų saugioje vietoje. Aš tyliai linktelėjau, nors nemanau, kad Paryžius toks saugus, kaip atrodo Kostui, pakanka prisiminti laikotarpį nuo 1940-ųjų iki 1945-ųjų. Bet nusprendžiau nesivelti į ginčą.

Kostas įdavė man urną su Žano Liuko pelenais, ant jos rūpestingai užrašęs bičiulio vardą ir jo gimtojo kaimelio pavadinimą – Benuvilis. Pažadėjo, kad bendraus su manimi radiogramomis, padedamas Džonkalvo. Paprašiau, kad pats praneštų mokiniam apie netikėtą mano išvykimą. Kostas nuramino:

– Nesijaudink, juk netrukus vėl juos pamatysi.

Patylėjęs pridūrė:

– Pamatysi ir mūsų sūnų.

Tada tvirtai suspaudė mane glėbyje. Padėjau galvą jam ant peties – juk šitas senas pašlemėkas yra mano gyvenimo meilė, mano brangusis, žavusis princas.

Kol kas tiek – turiu ruoštis kelionei.

INTERMEZZO

1983 m. rugpjūčio 26 d., penktadienis
Adelaidės Furanžjė dienoraščio įrašas
de Varenne viešbutis
de Bourgogne gatvė 44
Paryžius

Du mėnesius ilsėjaisi Château de Sissi pilies viešbutyje Petites-Dalles kaimelyje šiaurinėje Prancūzijos pakrantėje. Prieš tai gydžiausi, dabar nei rankos, nei galva jau nebedreba taip, kaip anksčiau, vėl galiu tvirtai laikyti parkerį. Pamažu atgaunu dvasios pusiausvyrą.

Beveik tris savaites po ilgos kelionės iš Tolimųjų Rytų į Prancūziją kamavausi dėl sutrikusio paros ritmo, todėl atviras pamokas AMSI vedžiau baisiausiai apsnūdusi, nepadėjo net be saiko geriama juoda stipri kava. Atvykusi patyriau tikrą kultūrinį šoką. Teko vėl mokytis būti prancūze. Šiandieninė plieno ir stiklo Prancūzija toli gražu nebėra ta šalis, kurią palikau kadaise, juo labiau nėra tas niūrus okupuotas kraštas, kurį taip gyvai prisimenu...

Lipdama į *Air France* lėktuvą, klausiausi laisvo keleivių klegesio mano gimtąja kalba. Tai buvo taip keista! Pastaruosius dvidešimt trejus metus prancūziškai kalbėjaisi tik su Kostu, Žanu Liuku ir Ilirijumi. Lėktuve valgiau prancūziškus patiekalus, klausiausi naujų prancūziškų dainų. Vos įstengiau sulaikyti ašaras, išgirdusi didingą Edithą Piaff, ir likau be žado, kai stiuardėsė pasakė, kad čia visai ne Piaff, o jauna dainininkė Mireille Mathieu. Sužinojau, kad madmuazelė Mathieu savo stulbinančio diapazono balsu ir jautriu dainavimu užėmė Piaff vietą prancūzų širdyse. Stiuardėsė dar šnibžtelėjo, kad madmuazelė Mathieu yra nepalyginamai gražesnė už Piaff, o jos elgesys daug racionalesnis ir netgi padoresnis tiek scenoje, tiek asmeniniame gyvenime. *Voilà!*

Paryžiaus oro uoste (kas galėjo pamanyti, kad jis bus pavadintas to pamaivos de Gaulle'io vardu?) mane pasitiko AMSI atstovė, elegantiška jauna dama liūdnomis akimis. Nuvežė į *Alexandra* viešbutį, padėjo užsiregistruoti ir dingo. Kitą dieną sugrįžusi, nulydėjo mane į AMSI. Ten sekretorė, nepasivarginusi nė šyptelėti, įteikė man krūvą natų, iš kurių galbūt skambins būsimi mano mokiniai. Reikėjo išsirinkti šešias kompozicijas iš dvylikos kūrinių fortepijonui sąrašo. Tą padaryti turėjau tučtuojau.

Iš manęs, didesnę savo gyvenimo dalį praleidusios atokioje, pusiau laukinėje saloje, reikalaujama surengti pedagoginį šou teisėjams, kurie karjeros laiptais kopė tviskančioje Prancūzijos sostinėje! Pastaruosius dvejus metus išvis beveik nerepetavau – didžiąją laiko dalį kapsčiausi Žano Liuko lysvėse. Nors skambindama dar įstengiu suvaldyti virpančius pirštus, tolydžio vis labiau pavargstu, jei ilgiau pasėdžiu prie fortepijono. Verti-

nant kritiškai, tektų pripažinti, kad esu prastos formos pianistė, nepajėgsiu parodyti studentams, kaip atlikti tuos ar kitus pasaukus. Tačiau mano muzikinės žinios juk niekur nedingo, esu profesionalė ir šiuo atžvilgiu tikrai neketinu kapituliuoti. Taigi, jaučiausi ganėtinai užtikrintai, ruošiausi savo kolegoms iš metropolio pademonstruoti, ko išmokau, ką atradau ilgais profesinės vienatvės metais. Nerimą kėlė vienintelis dalykas – manoji pasenusi ir ne itin subtili prancūzų kalba.

Išėjau pasivaikščioti. Mano viešbutis buvo Faubourg-Montmartre gatvėje, tad visos gražiausios miesto vietos ranka pasiekiamos. Netgi sėdau į taksį ir nuvažiauvau į senuosius savo namus Neuilly-sur-Seine, bet jokių jausmų jie nesukėlė. Paryžius irgi atrodė šaltas, svetimas. Vaikštinėdama po šį gražų miestą jaučiausi tarsi ateivė iš kitos planetos, pakliuvusi į dirbtinių vaizdų pasaulį. Spindinčios prašmatnių parduotuvių vitrinų žilbino akis, gatvių triukšmas atrodė kurtinantis...

Nusipirkusi keletą laikraščių, žurnalų, prisėdau lauko kaviniėje. Atsiverčiau 1983 m. gegužės 8 d. *Le Monde* ir apstulbau, sužinojusi, kad gražusis Viši vyriausybės ministras, katalikas François Mitterrand'as, vos tapęs Prancūzijos prezidentu, visiškai nupliko, be to, dabar jis – aršus socialistas, besididžiuojantis Rezistencijos kovų dalyvio reputacija! Na, tiek to, manęs jis niekada pernelyg nedomino. Kiti laikraštyje minimi vardai buvo visiškai negirdėti. Verčiau puslapį po puslapio, pro akis slydo dalykai, apie kuriuos ničnieko nenutuokiau... Viskas atrodė be galo nuobodu. Tad ėmiau studijuoti fortepijono kompozicijas.

Po dviejų dienų, pusę dešimtos ryto, palydėti manęs į AMSI atvyko ta pati liūdna, elegantiška dama. Ji buvo labai paslaugi, rūpestinga, nuvedė mane iki pat salės, kurioje turėjo vykti atviros pamokos. Paskutinę akimirką – kaip keista! – nusišypsojusi ji droviai mane pabučiavo ir paliko laukiamajame, o pati nuėjo į salę, pasakiusi, kad kažkas kitas palydės mane vidun. Netrukus pasirodė malonus jaunas vyrukas ilgais plaukais, Čecho stiliaus barzdele (gal kokia nauja „žvaigždė“ Europos koncertų scenose?) ir mane nusivedė. Salė buvo nutvieksta saulės – pro langus veržėsi ryškūs pavasario spinduliai. Palei sieną sėdėjo penki komisijos na-

riai, keturi vyrai ir moteris, su nusmailintais pieštukais rankose – taip apsiginklavę jie atrodė komiškai. Vienas vyras, pieštuką negrabiai laikantis kairėje rankoje, šiek tiek priminė mano senąją „kolegą“ Lioterą Diopsą, bet nusprendžiau, kad tai tik šiaip panašumas. Netoliese sėdėjo manoji liūdnu akių palydovė, turbūt jai pavesta atlikti sekretorės pareigas.

Man liepė sėstis prie antrojo fortepijono. Akimirksniu išdygo jaunas, vikrus, ilgaplaukis azijietiškos išvaizdos studentas, nusilenkė ir šyptelėjo tarsi sąmokslininkas. Sėdęs prie koncertinio fortepijono, užgrojo Ravelio „Nakties drugius“ iš „Atspindžių“ ciklo.

Vos jo pirštai palietė klavišus, aš tarsi susidvejinau – seniau pažįstamą tekstą, skambinamą pakiliai, užtikrintai, sakyčiau, net virtuosiškai (ypač dešiniąja ranka išgaunami tikslūs garsai spinduliavo energija), tačiau mano mintys skriejo į tolimą salą, kurioje žmonės šimtais miršta nuo užkrato, platinamo vabzdžių, jie nužudė ir mano vienintelį vaikaitį, ir jo motiną... O šiam nieko nepatyrusiam, savimi pasitikinčiam jaunuoliui visokie drugiai turbūt atrodė patrauklūs, jonvabalių švytėjimas įkvepiantis.

Natose akcentuojamas švelnus *pianissimo*. Patikrinau metronomo rodmenis – 128 taktai per minutę – šis entuziastingas vaikinys kūrinių sugrojo gerokai spartesniu negu įprasta tempu. Paklausiau, kaip, jo manymu, naktinius drugius išvaizdavo Ravelis – pavyzdžiui, ar jie taikūs ir draugiški, o gal nuodingi? Studentas atsakė: jei drugiai būtų nuodingi, tai muzika skambėtų grėsmingai, išreikštų nerimą ir skausmą. Šyptelėjusi pasakiau, kad jo pateikta „Naktinių drugių“ interpretacija, nepaisant akivaizdaus techninio meistriškumo, tiesą sakant, pernelyg nerimastinga ir bravūriška. Paklausiau, kaip jam atrodo, ko siekė Ravelis, kurdamas kompoziciją apie drugius.

– Juk žmonės ne itin mėgsta vabzdžius, tiesa?

Studentas sėdėjo, lyg vandens į burną prisisėmęs.

– Prašytume nenukrypti nuo grojimo technikos, – aštriai kirto komisijos narys, panašus į Lioterą Diopsą. – Duokite studentui tikslus ir konkrečius nurodymus.

Vos išgirdusi jo balsą, supratau, kad tai iš tikrųjų Diopsas. Kartu suvokiau, kad susimoviau, neišlaikiau šito atviros pamokos egzamino. Tiesą sakant, per daug

nenusiminiau. Labiau nuliūdo mano naujoji draugė – mačiau, kaip ji susikrėtusi nuleido galvą.

Nepaisydama griežtos pastabos, tęsiau, ką pradėjusi:

– Lyrišką arba dramatišką fortepijono skambesį kompozitoriai paprastai pasitelkia tam, kad pabrėžtų savo sumanymą ar tam tikrus vaizdinius. Kitaip tariant, yra tiesioginis ryšys tarp instrumentu išgaunamo garso savybių ir kūrinio idėjos. Todėl taip svarbu suprasti kūrinyje koduotas mintis. Kodėl Ravelis nutarė pavaizduoti vabzdžius?

Studentas žvelgė tiesiai prieš save ir vis dar netarė nė žodžio. Pamėginau išsklaidyti įtampą:

– Manau, naktiniai drugiai Raveliui buvo nekaltybės simbolis – mažutės, blankiai švytinčios būtybės, vos įžiūrimos nakties tamsoje. Tas švytėjimas ne apakina, o greičiau pabrėžia begalinę nakties gūdumą.

Pasiūliau lėtesnį tempą (švelniai suplojau rankomis 124 kartus per minutę) ir patariau atpalaiduoti kairiąją ranką, kad triolės, kuriančios įspūdį, kaip plazdantys peteliškių sparneliai sujudina orą, skambėtų švelniau ir neužgožtų melodijos, kuri atliekama dešine ranka.

Studentas vėl užgrojo. Pakėliau rankas, kad pabrėžčiau neskubrų tempą – šio kūrinio natose Ravelis užrašė *très léger*, sąmoningai atsisakydamas tradicinio tempo, pavyzdžiui, *allegro* arba *presto*. Studento veide atsiradusi ironiška išraiška bylojo, kad jis neprisiima jokios asmeninės atsakomybės dėl būsimo rezultato. Bet stauga nei iš šio, nei iš to nusišypsojo, iš po pirštų liejantis nuostabiausiai muzikai – prieš akis tarytum iškilo už širdies griebianti nakties scena su ore šokančiomis miniatiūrinėmis tyromis miško fejomis... Tikras malonumas ausims. (Šito pasiekėme, atpalaidavę įtemptus pirštų raumenis.) Moteris teisėja su dviem savo kolegomis neslėpė susižavėjimo. Lengviau atsikvėpė ir jaunoji sekretorė. Tik Diopsas ir dar vienas vyras tebesėdėjo rūščiais veidais. Energingai barškindamas pieštuku į stalą – lygiai kaip prieš penkiolika metų, kai egzaminavo mano mokinius, – Diopsas paragino kolegas, kad procesą vertintų „objektyviai“, be perdėto entuziazmo.

Tądien studentai dar skambino Hummelio sonatą, kitą dieną – Bacho „Itališką koncertą“ ir pokarinę Deuttilleux sonatą. Paskutinę dieną klausiausi ir mokiau

skambinti Beethoveną ir Fauré. Džiaugiausi, galėdama savo pamokas baigti Fauré kūriniais – visą gyvenimą studijavusi šio kompozitoriaus kūrybą, jaučiausi galinti padėti jaunai, talentingai kanadietei, jau beveik pasirengusiai koncertuoti viešai, kad ji tikrai meistriškai pasirodytų.

Kitas dvi dienas ilsėjausi viešbučio kambaryje, net valgi užsisakiau į kambarį, taip smarkiai drebėjo rankos ir galva. Būdama tokios būsenos, nenorėjau rodytis Paryžiaus gatvėse. Paskambino Žiulis, pasakė, kad atsiųs vairuotoją, kuris nuveš mane į Solšeri. Pasiūlė, kad pasiimčiau visus daiktus ir išsiregistruočiau iš viešbučio. Mielai sutikau. Jo vairuotojo nepažinojau, apskritai Paryžiuje nebepažinojau nieko. Pakeliui į Solšeri grožėjausi vėlyvo Šiaurės rytų Prancūzijos pavasario vaizdais: švelniais laukų ir slėnių atspalviais, žaliais lapuočių miškais, tarp jų išsibarsčiusiais kaimeliais. Vairuotojas papasakojo, kad pastaruoju metu Žiulis gerokai nusilpo, bet apskritai sveikata nesiskundžia. Žiulio gyvenimo draugė (jiedu nesusituokę) yra dirbusi teisininke banke, kuriam kažkada vadovavo pats mesjė Georgesas Pompidou, vėliau tapęs Prancūzijos prezidentu. Aš tylėjau – ne tik todėl, kad mano dėmesys buvo sutelktas į vaizdus, skriejančius pro langą, bet ir todėl, kad ką tik ištartas vardas man irgi nieko nesakė. Žiulio šeimos dvarą pasiekėme penktą valandą popiet. Iškart pažinau savo buvusį vyrą – aukštas, kaip visuomet nepriekaištingai apsirengęs trijų dalių kostiumu, su pensnė ir pilka peteliške. Jis stebėjo, kaip artinasi mūsų juodas tviskantis automobilis, laikydamas už rankos jauną elegantišką moterį. Priėjusi arčiau, atpažinau savo padėjėją iš AMSI. Ji pažvelgė į mane savo liūdnomis akimis ir nusišypsojo. Atrodė keistai įsitempusi.

– Eikš, Adele, – pakvietė Žiulis seniokišku, dusulingu balsu. – Štai mūsų dukra Flioretė.

Mudvi apsikabinome. Buvo sunku nuslėpti ašaras. Flioretė švelniai paėmė mane už parankės ir nusivedė į namą. Vėliau vakare paklausiau, kaip susiklostė jos gyvenimas be manęs. Ji atsakė vos keliais žodžiais, bet paminėjo, kad pastaruosius dvejus metus dirba AMSI viešųjų ryšių skyriuje.

– Per vieną pokalbį svetimo gyvenimo perprasti neįmanoma, – nutęsė Žiulis, subtiliai, kaip yra įpratęs,

mane pasmerkdamas. Paskui paprašė tarną, kad pakviestų namų šeimininkę, – supažindinsias su mani. Moteris, įžengusi į septintą dešimtį, vis dar buvo elegantiška. Rudaplaukė, veriančių, net įtarių akių. Su Fliorete ji elgėsi šaltokai, dalykiškai, bet emocinis ryšys su Žiuliu buvo akivaizdus.

– Tai koks gi tas gyvenimas saloje? – atsainiai paklausė manęs.

Dabar atėjo mano eilė.

– Per vieną pokalbį svetimo gyvenimo perprasti neįmanoma, – atsakiau ir nekaltai žvilgtelėjau į Žiulį. Šis nuleido akis ir ėmė žaisti pirštais.

Keturiose praleidome ramų vakarą kartu. Žiulis pasiūlė man asmeniškai pasikalbėti rytoj ryte. Sutikau. Puikiai išsimiegojau erdviam, patogiam, švariame miegamajame. Po pusryčių (juos valgėme visi kartu) Žiulis nusivedė mane į savo kabinetą ir paklausė apie artimiausius planus. Atsakiau, kad norėčiau šiek tiek pailsėti kokioje nors ramioje vietoje, paskui reikės aplankyti Benuvilį, kaimelį šiauriniame krante, – tenyščiams žmonėms turiu atiduoti savo ilgamečio draugo Pinto saloje ir vienintelio, be manęs, ten gyvenusio europiečio Žano Liuko Lefebro pelenus. Jis išreiškė savo paskutinį norą, kad būtų palaidotas gimtajame kaime, greta tėvų. O tada grįšiu namo.

– Namų? – krūptelėjo Žiulis. – Tu nori pasakyti, kad ketini grįžti į Pinto?

– Taip, – patvirtinau. – Šiuo metu jokios kitos vietos negalėčiau pavadinti namais, nors ir labai norėtusi, kad būtų kitaip.

Žiulis su užuojauta pažvelgė į mane ir pasakė:

– Pirmiausia parodykime tave gydytojams, gal jie pasiūlys, kaip gydyti tavo...

– Drebulį, – pabaigiau sakinį, išgelbėdama savo diskretiškąjį eks iš nepatogios padėties.

– Taip.

Nudžiugusi, kad Žiulis taip rūpinasi, paklausiau Flioretės, gal paieškotų man tinkamo gydytojo. Per šešias dienas apsilankėme trijose Pikardijos regiono klinikose. Užsukome ir į Ena departamento Vidaus registrų biurą, kur man išdavė naujus asmens dokumentus. Paskui Flioretė nuvežė mane į Paryžių ir padėjo susitvarkyti

finansinius reikalus. Dabar esu turtinga moteris, atsiėmusi neliestą užmokestį, kurį reguliariai mokėjo AMSI ir kuris per šitiek metų užaugino nemenkas palūkanas.

– Kaip tu gyveni, Fliorete? – paklausiau, kai važiuo-
me atgal į Solšeri. – Ar esi ištekėjusi, ar turi vaikų?

– Aš išsiskyrusi, mama. Išsiskyriau po dviejų nelaimin-
gos santuokos su talentingu inžinieriumi metų. Jis gavo
puikų darbą *Aérospatiale*, ten gaminami skraidymo apa-
ratai. Dabar nuomojuosi nedidelį butuką viename iš nau-
jųjų daugiabučių Romenvilyje, į rytus nuo Paryžiaus.

Nebesugalvojau, ko dar paklausti.

– Kai kurie teisėjai labai teigiamai įvertino jūsų dar-
bą, – nejaukią tylą nutraukė Flioretė.

– Kiek tokių buvo? – pasiteiravau.

– Du. Jų manymu, jūs – didi menininkė.

– O kiti?

Flioretė atsiduso:

– Vieną baisiausiai papiktino jūsų „lyriški“ paaiški-
nimai, kaip skambinti fortepijonu, atseit čia neleistinas
nusižengimas elementariausiems profesionalumo kri-
terijams, bent jau jis taip sakė.

– O kiti du? – paklausiau.

– Manau, jūs jiems patikote, bet jie nedrįso to pasa-
kyti.

– Kodėl?

– Man atrodo, jie prisibijo to kito, kuriam jūs nepati-
kote, – atsakė Flioretė.

– Na ką gi, – atsakiau, – koks bus įvertinimas, sava-
ime aišku.

Flioretė pažvelgė į mane savo nepakeliamai liū-
dnomis akimis. Likusį kelią važiuo-
me tylomis. Po trijų dienų išvykau į Benuvilį, prieš tai sutarusi, kad
visą vasarą praleisiu netoliese įsikūrusiame Château
de Sissi viešbutyje. Prieš išvažiuodama dar kartą *tête-
à-tête* pasikalbėjau su Žiuliu. Paprašiau, kad padėtų
suorganizuoti Kosto susitikimą su kokiais nors įtakin-
gais žmonėmis iš Prancūzijos vyriausybės. Žiulis pa-
prašė daugiau papasakoti apie jį. Pasakiau, kad Kostas
yra revoliucionierius liberalas, kovojantis su ultrare-
ligingais salos Išminčiais, kurių iškreipti ir žiaurūs
mokymai tiesiog žudo salą. Pridūriau, kad Išminčiai
kartais ciniškai pasinaudodavo Kostu savo tikslais, o

paskui užsipuldavo jį dėl to, kad šis mėgina bent kiek išjudinti teokratišką salos kultūrą.

– Džiaugiuosi, kad tau galų gale rūpi koks nors žmogus, – sau po nosimi burbtelėjo Žiulis.

– Pinto gelbėtojams reikia tarptautinės pagalbos, politinės ir finansinės paramos. Priešingu atveju sala pasmerkta.

– Pasmerkta? Kam gi? – paklausė Žiulis pašaipiai.

– Pražūčiai, – atsakiau, nekreipdama dėmesio į jo ironiją.

– Argi viskas taip rimta? Na, gerai, aš paskambinsiu Pjerui.

– Kas tas Pjeras?

– Nesirūpink, brangioji, – atsakė Žiulis. – Pjeras galėtų padėti.

Pažadėjo paskambinti man į Château de Sissi ir pranešti, ar pavyks surengti Kosto susitikimą su Pjeru, kad-ir-kas-jis-būtų.

Kitą dieną išvykau iš Solšeri. Atsisveikindamas Žiulis mane patikino, kad jeigu panorėčiau grįžti į Paryžių, jis padėtų man įsikurti mūsų senojoje rezidencijoje de Longchamp gatvėje Neuilly-sur-Seine. Nuoširdžiai jam padėkojau.

Apisipratusi viešbutyje, nuvykau į Benuvilį. Urną su Žano Liuko pelenais perdaviau vietinės bendruomenės vadovui. Mane pakvietė dalyvauti laidotuvių ceremonijoje, surengtoje po dviejų dienų. Paprašė tarti žodį, nes nepavyko rasti nė vieno gyvo Žano Liuko giminaičio ar draugo. Prie kapo duobės tylėdami stovėjo keletas vietinių funkcionierių. Pasakiau, kad su Žanu Liuku buvome labai artimi. Visiškai nepažįstamiems žmonėms pasakojau, kokia kilni, narsi jo širdis! Kalbėjau apie tai, kiek vaikų jis išgelbėjo nuo mirties, išleido į mokslus, kaip tikrą sūnų užaugino Kostą, mano gyvenimo partnerį, saliečių lyderį ir įkvėpėją. Būtent jis, Žanas Liukas, išmokė Kostą mylėti laisvę, dorą ir muziką – visa tai, ką taip puikiai įkūnijo jis pats. Kai urna su Žano Liuko pelenais buvo palaidota betoninėje sienoje, kurioje ilsisi kremuoti kitų Benuvilio gyventojų palaikai, nedelsdama išvykau.

Po dviejų dienų sulaukiau netikėto svečio – tai buvo mesjė Kaetanas Tibò, solfedžio mokytojas iš Kambrė. Pasirodo, tai vienas iš tų dviejų Pinto salos vaikų, kuriuos

prieš trylika metų į Prancūziją išsivežė Lioteras Diop-sas. Tibò pavardę atvykėliui suteikė tėviai iš Kambrė. Kaetanas papasakojo apie savo darbą vietinėje muzikos mokykloje, apie tai, kaip džiaugiasi, kaskart žengdamas į klasę ir dainuodamas su vaikais. Paklausė apie Ilirijų, prasitaręs, kad prisiminimai apie mano sūnų jam yra užvis brangiausi (dar paminėjo ir mano pamokas). Prisipažino visiškai pamiršęs, kaip dainuoti dviem balsais, bet norėtų vėl to išmokti. Patikino mane, kad didžiausia gyvenimo dovana jam būtų kada nors sutikti Ilirijų. Atsakiau, kad labai džiaugčiausi, jeigu taip nutiktų.

Po keturių dienų paskambino Žiulis ir pranešė, kad Pjeras galėtų priimti Kostą rugpjūčio viduryje *Matignon* viešbutyje. Žiulis prašė, kad praneščiau, ar Kostas galės atvykti.

Tučiuojau paskambinau į *Aigle Azur* biurą ir paprašiau išsiųsti tokią radiogramą: „Kostai, atvyk į svarbų susitikimą!“

Kitą dieną gavau atsakymą: „Nežinau, kaip galėčiau pateisinti vizitą į Paryžių, dabar neinu jokių visuomeninių pareigų.“

Paprašiau išsiųsti dar vieną radiogramą: „Neišsisukinėk, dėl Dievo meilės!“

Kostas patvirtino atvyksiąs liepos pabaigoje.

Užsakiau mudviem kambarį *de Varenne* viešbutyje, įsikūrusiame visai greta *Matignon*.

1983 m. rugpjūčio 24 d., trečiadienis

Atskiras lapas, prirašytas Tegularijaus ranka ir įdėtas tarp 1983 m. rugpjūčio mėnesio Adelaidės Furanžjė dienoraščio įrašų

Vakar turėjau garbės asmeniškai susitikti su Prancūzijos Ministru Pirmininku. Vykdydamas jo nurodymus, pateikiau mūsų pokalbio santrauką jam patvirtinti. ■

Išvertė Kristina AURYLAITĖ

Tęsinys kitame numeryje

KAD REIKIA, PASAKYTA SENIAI

Planai paminklą Jonui Basanavičiui pastatyti Vilniuje, mūsų laikais įgavę prieštaringos aktualijos statusą (kur iškils monumentas tautos patriarchui, parūpo net STT), turi priešistorę tarpukariu.

1923 m. lapkričio 23 d. švenčiant Lietuvos kariuomenės įkūrimo penktąsias metines, Kaune, Karo muziejaus sodelyje, iškilo skulptoriaus Juozo Zikaro sukurtas realistiškas, simboliškai neutralus daktaro biustas. Postamentui parinktas akmuo, 600 metų ženklinęs sieną tarp Mažosios ir Didžiosios Lietuvos, o biustas išlietas iš šovinių, panaudotų per kovas už Klaipėdos kraštą, tūtelių. Paminklą, pastatytą už visuomenės paaukotas lėšas, pašventino Maironis, buvo išrikiuota kariuomenė, prakalbas sakė aukščiausi šalies pareigūnai. Iškilmės baigėsi valiavimu: „*Valio mūsų tautos žadintojas D-ras Jonas Basanavičius, valio Kariuomenė!*“¹ Kodėl paminklas pastatytas, *Aušros* kūrėjui dar gyvam esant, paaiškino Seimo pirmininkas Justinas Staugaitis: priešais Basanavičiaus biustą stovi monumentas žuvusiems už laisvę, bet kontrasto nėra, nes daktaras sunkiomis aplinkybėmis irgi kovojo už ją, tačiau kitais ginklais. Čia išreiškiamas dalis pagarbos, o grandiozinis paminklas būsiąs pastatytas Vilniuje ir patriarchas tikrai jo sulauks.²

Basanavičius, negalėdamas prenumeruoti lietuviškų laikraščių, skaitydavo juos redakcijose. Peržengęs *Vilniaus aidą* slenkstį, lėtai prieidavo prie darbuotojo stalo ir klausdavo: „*Na, vyrai, kas nauja? Gal turite Kauno laikraščių?*“ Kartais išsitraukdavo iš kišenės rankraštį ir sakydavo: „*Jeigu patiks, sunaudokite.*“ 1923 m. lapkričio pabaigoje jo įprastas klausimas „*Kas nauja?*“ sulaukė tokio atsakymo: „*Nauja yra.*

Tamstai, pone daktare, parodysime d-ro Basanavičiaus paminklą. – Ką jūs šnekate? Na gi, rodykite greičiau!“ Paminklo iliustraciją paėmė skubiau nei įprasta, valandėlę žiūrėjo, perskaitė aprašą ir padėjo ant stalo: „*Na, dabar ir gana. Gyvam žmogui paminklą stato...*“

„*Paskutiniai žodžiai kažkaip lyg užkliūva gerklėj, per veidą perbėga susijaudinimo šešėlis, akyse lyg kokia ugnelė žybteli, o gal ašara. Sunku buvo į jį bežiūrėti, ir mes visi savo akis nuleidome. Nedrąsu buvo jas bepakelti, nes rodėsi, kad jis toj iliustracijoje išskaitė, lyg kokį savo memento mori. Susidarė kažkoks nepaprastas ūpas, kuriame jau niekas nebedrįso [užsiminti], jog tautos, pastačiusios tebegyvenančiam savo Žadintojui paminklą, intencijos visai kitos buvo. Atsistojo, atsiveikino, pasakė iš savo kuklumo: – Niekus daro. Ir išėjo. Ką jis tada sieloj jautė?*“³

Daktaras savo užrašų knygelėje tą įvykį pamini be jokių emocijų: gruodžio 3 d. Jurgis Šlapelis jam papasakojęs apie biusto atidengimo iškilmes, o 7 d. apie tai pranešė lenkų laikraščiai.⁴

1927 m. vasario 16-osios vakarą, kai Basanavičius mirė, įvyko nepaprastasis Lietuvių mokslo draugijos komiteto posėdis, pirmininku patvirtinęs Danielių Alseiką. Vėliau, vasario 26 d., atsakingais už bibliotekos ir muziejaus rinkinių tvarkymą paskirti Antanas Valaitis ir Alfonsas Bielinis, nuspręsta visas knygas iš rūsio perkelti į pirmą aukštą, kad jos nesupūtų. Ataskaitose teigta, kad jau prarasti du kubiniai metrai leidinių ir rankraščių, gegužės 8 d. įsigyta nedegamoji spinta saugoti monetų kolekcijai. Per visuotinę draugijos susirinkimą balandžio 21 d. pirmininkas pripažino, kad komitetas nuveikė nedaug, nes buvo nepatogu kištis į daktaro „*vedamą drau-*

giją“. Bronius Untulis siūlė knygas kataloguoti, nes nebėra daktaro, kuris atmintinai žinojo, kur kokia padėta.⁵ Kaip sparčiai didėjo draugijos rinkiniai, rodo persikraustymų trukmė: 1908 m. spalio 16 d. bibliotekos užuomazga iš draugijos knygynininko Antano Smetonos buto į Pranciškonų vienuolyną buvo perkelta per vieną dieną. Po devynerių metų, 1917 m., į Šv. Mikalojaus cerkvės popų namus, kuriuos gavo iš okupacinės vokiečių valdžios, atleidusios LMD nuo mokesčių, biblioteka kraustėsi dešimt dienų. O 1920 m. rinkinių gabenimas į Andriui Domaševičiui priklausiusius namus, kuriuos draugijai teko nuomoti, truko beveik visą balandžio mėnesį.

Marijampolės *Šaltinis* 1928 m. lapkritį pranešė, kad LMD valdyba nutarė ant Basanavičiaus kapo statyti paminklą, jis turėtų būti baigtas kitąmet, vasario 16 d. Per Vėlines 1928-aisiais Vilniaus lietuviai su „švyturiais ir vainikais“ iš Šv. Mikalojaus bažnyčios ėjo į Rasų kapines. Pirmiausia sustojo prie daktaro kapo, uždėjo žalią vainiką, papuoštą tautinių spalvų juostomis, uždegė žvakutes. Trumpai pakalbėjo Rapolas Mackonis ir skautų vadas studentas Narkevičius. Po to pagerbė Mikalojų Konstantiną Čiurlionį, Povilą Višinskį, žuvusius lietuvių karius, padėjo vainiką ir ant advokato Tado Vrublevskio kapo.⁶

Antkapinio paminklo projektą ir sumažintą jo kopiją skulptorius Rapolas Jakimavičius pateikė draugijai 1928 m. vasarą, o spalio 7 d. komiteto nutarimu gavo 500 zlotų honorarą. Sumanymui įgyvendinti reikėjo apie 50 000 zlotų, matyt, todėl lapkričio 21 d. buvo pasirinktas daug pigesnis (3 400) R. Biknerio pasiūlytas variantas. LMD komitetas patvirtino antkapio įrašą su gyvenimo datomis ir tekstu: „*Aušros*“ *įkūrėjas. Mokslininkas. Tautos atgaivintojas.*“⁷ 1928 m. pabaigoje spauda rašė, kad paminklas daktarui „*negalės būti menišku*“, jei LMD valdyba nesurinks pakankamai pinigų. 1929 m. sausį Komisija paminklui statyti turėjo 2840 zlotų (apie 240 dolerių), trūko 1160 zlotų (apie 140 dolerių). Tikėtasi, kad pavyks surinkti reikiamą sumą.⁸ Visuomenė atsiliepė, štai Vilniui vaduoti sąjungos Kybartų skyrius

Rapolas JAKIMAVIČIUS. Paminklas Jonui Basanavičiui. 1928

sausio 10 d. antkapiui statyti atsiuntė 30 litų.⁹ Iš viso paaukota 4082 zlotai, projektas ir antkapis atsiėjo 4025, likutis pervestas į daktaro fondą, kuris šelpė studentus, studijuojančius Lietuvos istoriją, archeologiją ar etnografiją.¹⁰ Antkapis, pagamintas R. Biknerio dirbtuvėse, iškilo ir buvo pašventintas, minint antrąsias Jono Basanavičiaus mirties metines. Pasirinktas supaprastintas variantas, o geresnį, gražesnę „*turės kada nors pastatyti visa tauta kurioj nors Vilniaus aikštėje, kuomet Vilnius atgaus savo istorinę reikšmę*“.¹¹

Rapolas Jakimavičius savąjį paminklo projektą išstatė Kaune, Vilniaus dailininkų darbų parodoje, kuri 1931 m. gruodžio 27 d.–1932 m. sausio 10 d. vyko Vytauto Didžiojo universiteto rūmuose, vėliau, 1944 m. kovo–balandžio mėnesiais, – Lietuvių dailės parodoje Vilniaus dailės muziejuje. Planus statyti šį brangiai kainuojantį paminklą sujaukė LMD apsisprendimas pirkti Petro Vileišio rūmus – visuotinis

draugijos susirinkimas, dalyvaujant 174 nariams, suteikė valdybai įgaliojimus imti keliasdešimties tūkstančių dolerių kreditą.¹²

Amerikoje vis dar buvo gyva Tautos namų idėja. 1929 m. čia lankęsis Švietimo ministerijos valdininkas, Vilniečių sąjungos atstovas ragino išseivius aukoti Jono Basanavičiaus švietimo centrui Vilniuje pastatyti.¹³ Konsulas Pranas Žadeikis iš Niujorko gegužės 22 d. Basanavičiaus švietimo centrui – Tautos namams atsiuntė 50 dolerių. Kitų metų gruodžio 22 d. pranešė pasiuntęs dar 13 dolerių. Prieš Vasario 16-osios 10-mečio minėjimą Čikagoje lietuviai įsteigė D-ro J. Basanavičiaus atminties susivienijimą, tačiau aptikti kokius nors jo veiklos pėdsakus nepavyko.¹⁴ Bruklino lietuvių katalikų konferencija 1929 m. sausį nutarė paremti paminklo statybą Vilniuje. Amerikos lietuvių tautinės sandaros nariai ketino steigti draugiją, kuri rinktų aukas daktaro vardo namams statyti ir jo pradžios mokyklai remti. Kovo mėnesį buvo numatomi Dr. J. Basanavičiaus gyvojo paminklo draugijos generalinio komiteto rinkimai.¹⁵ Čia pėdsakas nutrūksta.

Prie planų didžiojo aušrininko atminimą įamžinti istorinėje sostinėje priskirtina ir jo autobiografijos rankraščio leidyba, ir memorialinio kambario LMD patalpose įrengimas. Kauniečių, Vytauto Didžiojo universiteto studentų, korporacija „Neo-Lithuania“ 5-osioms Jono Basanavičiaus mirties metinėms užsimojo parengti gausiai iliustruotą memorialinį leidinį. Lietuvos centriname valstybės archyve išliko fondas Nr. 1337 „Dr. J. Basanavičiaus monografijos redakcija“. Iš trijose bylose esančių svarbesnių dokumentų minėtina Vaclovo Biržiškos parengta daktaro veikalų bibliografija, jo laiškų, saugotų Kauno universiteto bibliotekos rankraštyne, nuorašai, susirašinėjimas su Vydūnu ir Martynu Jankumi. 1932 m. spalio 15 d. neolitanų korporacijos valdyba prašė, kad LMD duotų daktaro autobiografinio rankraščio kopiją, teiravosi Biržiškos, ar Basanavičius susirašinėjęs su savo sužadėtine, kuri tebegyvenanti Vilniuje, gal galima gauti tuos jo laiškus. Tačiau draugijos valdyba jau anksčiau buvo nutarusi rankraščius spausdinti leidinyje *Lietuvių tauta*, todėl kopijos nedavė.¹⁶ Kitų metų spalio 21 d. korporacija, aiškindama, kad skelbti autobiografiją gabalais

netikslinga, nes labiau tinkanti „išsamiam veikalui“,¹⁷ prašė spausdinimą perleisti jai, ketino siųsti į Vilnių savo atstovą rankraščiui nukopijuoti.

LMD komitetas paskelbti autobiografiją nutarė dar 1927 m. rugpjūčio 25 d., visuotinis draugijos susirinkimas tą patvirtino 1929 m. balandžio 7 d.¹⁸ Po metų, spalio 19 d., LMD revizijos komisijos protokole rašoma, kad šis nutarimas liko popieriuje, nieko nepadarėta ir kuriant memorialinį kambarį.¹⁹ Marcelinas Šikšnys 1934 m. gegužės 27 d. visuotiniame susirinkime apgailestavo: leisti *Lietuvių tautą* trūksta lėšų, taigi negalima paskelbti ir daktaro autobiografijos, kurios taip pageidauja lietuvių visuomenė. Reikalams pasitaisius, draugijos valdyba 1935 m. kovo 9 d. nusprendė parengti spaudai pirmiausia ją, praleistas vietas, kurių paskelbimas galėtų žeminti tautos patriarcho vardą, pažymėdama daugtaškiais. Gegužės 24 d. nutarta, kad teksto korektūrą tikrins bent du asmenys.²⁰

Nelengvai sekėsi kurti memorialinį kambarį. 1928 m. sausio 15 d. nuspręsta daktaro kambarėlyje buvusius baldus pripažinti muziejiniiais eksponatais ir išbraukti iš draugijos turto sąrašų, jo knygas surašyti ir saugoti atskirai. Konkretūs žygiai tapo įmanomi, tik nusipirkus Petro Vileišio rūmus. Memorialinis kambarys 1932 m. įrengtas viename iš centrinio pastato rūšių.

Po 1926 m. gruodžio perversmo tarp Vilniaus lietuvių kilo arši politinė priešprieša. Pažangieji, arba kairieji, vadovaujami Danieliaus Alseikos, pasitraukė iš tradicinių lietuviškų institucijų, įkūrė draugiją *Kultūra*, įsteigė savus periodinius leidinius. Iš Amerikos lietuvių gavę lėšų, 1928 m. rugsėjo 16 d. atidarė Jono Basanavičiaus pradinę mokyklą. O katalikų veikėjai jo vardu pavadino prieglaudą, kurią išlaikė Lietuvių labdaros draugija. Sumanymas statyti tautos patriarcho vardu pavadintą bendrabutį moksleiviams, kaip to pageidavo kairiųjų srovių įsteigtas specialus komitetas Bruklina, liko neįgyvendintas, nes gautų 902 dolerių vos pakako minėtai mokyklai paremti. Alseikos pasiūlymas Lietuvių labdaros draugijai bendradarbiauti šiuo opiu klausimu pritarimo nesulaukė.²¹

1923 m. lapkričio 23 d., atidengiant daktaro biustą Kaune, Karo muziejaus sodelyje, Justino Staugaičio

pasakyti žodžiai, kad geresnį, gražesnį paminklą turės pastatyti visa tauta kurioje nors Vilniaus aikštėje, kai istorinė sostinė atgaus savo reikšmę, tebegalioja. ■

¹ Paežerietis J. Doktorui Jonui Basanavičiui paminklo atidarymas. *Tėvynės sargas*. 1923 m. lapkričio 30 d., nr. 48, p. 528–529; P. J. D-ruui Jonui Basanavičiui paminklo atidengimo iškilmės. *Lietuva*. 1923 m. lapkričio 25 d., nr. 267, p. 3.

² Ten pat.

³ S. T. Aplink Jo asmenį. *Vilniaus aidas*. 1927 m. vasario 19 d., nr. 20, p. 3–4.

⁴ LLTI BR, f 2–37, lapai nenumuoti.

⁵ LLTI BR, f 22–4, p. 200, 207, 215–216.

⁶ Iš okupuotos Lietuvos. *Šaltinis*. 1928 m. lapkričio 24 d., nr. 46, p. 749.

⁷ LLTI BR, f 22–4, p. 231.

⁸ D-ruui Jonui Basanavičiui paminklui statyti (Rasų kapinėse) sudėtų aukų apyskaita. *Vilniaus šviesa*. 1929 m., nr. 1–2, p. 36–37.

⁹ LLTI BR, f 22–521, l. 1.

¹⁰ LLTI BR, f 22–4, p. 218, 228–229, 231–232.

¹¹ Paminklas d-ruui Jonui Basanavičiui. *Vilniaus šviesa*. 1928 m., nr. 10–12, p. 299.

¹² LLTI BR, f 22–4, p. 287.

¹³ Aukokim Basanavičiaus vardo namams. *Lietuvos žinios*. 1929 m. spalio 9 d., nr. 230, p. 3.

¹⁴ LLTI BR, f 22–553, l. 2–4.

¹⁵ Petras Mikolainis. Laiškas iš Amerikos. *Lietuvos žinios*. 1929 m. vasario 8 d., nr. 37, p. 3.

¹⁶ LLTI BR, f 22–4, p. 340.

¹⁷ LLTI BR, f 22–359, l. 1–2.

¹⁸ LLTI BR, f 22–4, p. 219, 242.

¹⁹ LLTI BR, f 22–1223, l. 1.

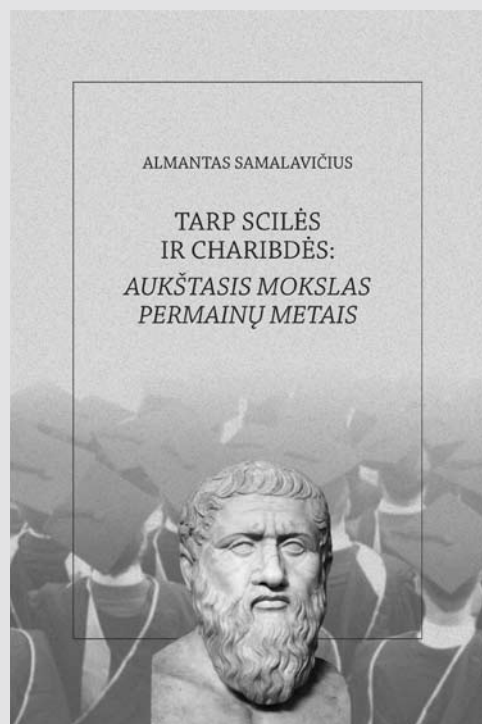
²⁰ LLTI BR, f 22–4, p. 387, 405–406.

²¹ Danielius Alseika. Amerikos pažangiųjų lietuvių dėmesiai. *Vilniaus šviesa*. 1928 nr. 5–6, 213; Vilniuje. Ten pat, nr. 7–9, p. 294; P. Tamulevičiūtė. D-ro J. Basanavičiaus vardo mokyklos vedėja. Laiškas redakcijai. Ten pat. 1929 m., nr. 1–2, p. 34–36.

Rugsėjo mėnesį išleistas prof. Almanto Samalavičiaus akademiinių straipsnių ir pokalbių rinkinys „Tarp Scilės ir Charibdės: aukštasis mokslas permainų metais“ (Vilnius: LEU leidykla. 2016, p. 192). Autoriaus svarstymų objektas – tiek globaliu mastu išsigalinčios konsumerizmo tendencijos ir jų poveikis aukštajam mokslui, tiek prieštaros, kurias kelia universitetams primygtinai peršamas „verslumo“ modelis, tiek faktai ir mitai apie esą neišvengiamą būtinybę stambinti Lietuvos universitetus. Kritiškai vertinami iš verslo korporacijų perimti ir globaliu mastu taikomi universitetų valdymo metodai, atskleidžiama, kuo ydingas supratimas, kad aukštasis mokslas – tai viso labo efektyvi žinių ir paslaugų industrija... Įvardijami ir aptariami potencialūs pavojai, susiję su vienu vienintelio modelio – tyrimų universiteto – sureikšminimu, analizuojama, kas atsitinka, kai nuvertinamas humanitarinis, bendrasis lavinimas ir asmenybės ugdymas aukštosiose mokyklose.

Knygą sudaro keliolika autoriaus straipsnių, parašytų 2000–2016 m., pokalbiai su iškiliais, tarptautiniu mastu pripažintais JAV, Kanados, Anglijos aukštojo mokslo analitikais. Nemaža šių tekstų dalis buvo paskelbta *Kultūros barų* žurnale, kituose leidiniuose.

Pokalbių ciklą *Kultūros baruose* apie aukštojo mokslo problemas, ryškėjančias tiek globaliu mastu, tiek lietuviškame kontekste, Samalavičius ketina tęsti toliau.

Dainora KANIAVIENĖ

JURGIS ŠAULYS LITERATŪROS KRITIKO AMPLUA

Retas kuris filologas yra tiek daug nusipelnęs lietuvių literatūros, kultūros istorijai kaip Vasario 16-osios Nepriklausomybės Akto signataras Jurgis Šaulys. Dar Palangos progimnazijoje pradėjęs skaityti uždraustą lietuvišką spaudą, netrukus gyvenimą susiejo su žiniasklaida, rašto kultūra apskritai. Vėliau ir jo paties straipsniuose išryškėdavo mintis, kad būtent knygos padėjo įžvelgti palankias tradicijų išsaugojimo galimybes, suvokti, kaip reikėtų tinkamai ugdyti jaunąją kartą. Dirbdamas įvairiuose periodiniuose leidiniuose, bičiuliuosi su iškiliais rašytojais, patardavo jiems, pavyzdžiui, Vilhelmui Storostai-Vydūnui, klausiamas dėl lietuvių kalbos subtilybių, ar Sofijai Pšibiliauskienei-Lazdynų Pelėdai dėl kūrinio specifikos. Laiškus jam rašė, sykais ir patarimo prašydami, Jonas Biliūnas, Julija Žymantienė-Žemaitė, Balys Sruoga, Stasys Lozoraitis, Jonas Jablonskis, Juozas Tumas-Vaižgantas, Antanas Smetona ir kiti. Šaulys su bibliofilo aistra archyvavo gaunamus laiškus, įvairius liudijimus, fiksuojančius kultūros artefaktus, pirkdavo retus leidinius. Nutarė visa tai palikti Pensilvanijos universiteto fonduose, kad išliktų ateities kartoms, jeigu jaunai Lietuvos valstybei vėl kiltų grėsmė išnykti. Ir buvo teisus.

Jurgis Šaulys priklausė įvairioms draugijoms, o tai garantavo plačius asmeninius ryšius ir finansinę pa-

ramą. Jei ne „Žiburėlio“ draugija, kažin ar jam būtų pavykę įgyti išsilavinimą Šveicarijoje. 1903 m. Berne pradėjęs ekonomikos studijas, 1912 m. į Lietuvą grįžo su filosofijos daktaro laipsniu. Per visą šį laiką ne tik studijavo, bet ir intensyviai rašė spaudai, vertė, redagavo knygas. Gyvenimo svetur patirtis, sutikti žmonės darė įtaką jo pažiūroms, keitė publicistikos retoriką. Vietoj ankstesnio radikalumo, paremto emocijomis, atsirado klasikinis argumentavimas pavyzdžiais, kai nuomonė pagrindžiama ne nutikimais kaimyno kieme, bet artefaktais, kultūriniais intertekstais, citomis, lotyniškais sentencijomis. Tai liudija platų apsiskaitymą, erudiciją, loginę analitinę pasaulio pažinimą. Visada ypač smarkiai kritikavo teomorfinę retoriką, smerkė tą katalikų žiniasklaidos dalį, kuri spaudos žodį pasitelkia religiniams prietarams skleisti. Pavyzdžiui, parašė straipsnį apie antisemitizmo išplitimą Lietuvoje ir kunigo Justino Pranaičio kaip eksperto vaidmenį, kurį pavadino ne tik socialiai neatsakingu, bet ir pragaištingu lietuvių tautai.¹

Šaulys neneigė tikėjimo, juo labiau Dievo buvimo, tačiau susikirtimai spaudoje šiuo klausimu plykstelėdavo gana dažnai. XX a. pradžios inteligentams, tarp jų, žinoma, ir Šauliui, buvo nuolat primetamas bedieviškumas, taip lyg ir sumenkinant tiek asmens, tiek

jo darbų vertę. Ginčo esmė – lietuviškoji tapatybė, tinkamiausias valstybingumo formos ieškojimas, o juk kiekvienas publicistas aktyviai politikavo, turėjo savo viziją. Daugiausia kryžiuosi teologinių išsilavinimą turinčios inteligentijos ir pasauliečių, mokslus krintusių svetur, požiūriai. Šaulio atvejis sudėtingesnis. Tarp jo artimųjų būta kunigų, vaikystėje pas juos noriai leisdavęs vasaras, ten susipažino ir su Vaižgantu, kuris pasiūlė tapti spaudos bendradarbiu. Gal tai ir paskatino Jurgį stoti į Vilniaus kunigų seminariją, bet jos taip ir nebaigė. Kodėl nutrūko studijos, nėra žinoma, vienur sakoma, kad buvęs išmestas už lietuviškų leidinių platinimą, kitur aiškinama, kad išėjęs savo noru. Šiaip ar taip, Šaulį sunku apkaltinti bedieviškumu, o ir pats tokiems kaltinimams lengvai nepasiduodavo, visada rasdavo atsaką, argumentuotą Biblijos citatomis.

Socialus, diplomatiškas, gebantis plėtoti ryšius, jis visa galva pasinėrė į Vilniaus kultūrinį, literatūrinį gyvenimą.² Išskirtinis darbštumas, o ypač publicistinis talentas, neliko nepastebėtas – netrukus sėdo už *Varpo* redaktoriaus stalo. Paskui sekė mokslai Berne. Metams bėgant, priešprieša tarp teomorfines retorikos šalininkų ir Šaulio didėjo. Jis drąsiai rašė spaudoje apie kunigų savivalę, puikybę, aiškino, kokie katastrofiški santvarkos, paremtos luomų hierarchija, padariniai, pavyzdžiui, antisemitizmo plitimas. Kita vertus, anksti pastebėjo, kad nuo kunigo sąmoningumo priklauso visos parapijos darnus gyvenimas, tapatybės pasirinkimas, arba smerkiant, arba diegiant rusifikaciją, polonizaciją. Šia tema Šaulys rašė ne tik analitinius straipsnius, žinutes, bet ir kandžius feljtonus.³

Kibirakščiuojanti, sklidina gilių įžvalgų yra ir Šaulio literatūros kritika. Neretas jo straipsnis sulaukdavęs piktos reakcijos, dažnam pats tapdavęs karčia druska. Nuosaikesnės tik anotacijos, kaip ir pridera šiam žanrui. O recenzijos beveik visada provokuodavo aršiams ginčams, tačiau ne vien dėl anksčiau minėtų priežasčių. Buvo pats moderniojo Lietuvos meno priešaušris. XIX a. pabaigoje gimę, XX a. pradžioje subrendę lietuvių rašytojai atsisakė tradicinių realizmo ir idealistinės literatūros normų, pradėję taikyti

modernias raiškos priemones. Vienas iš pirmųjų to ėmėsi Juozapas Albinas Herbačiauskas, suabejojęs Maironio kartos įtvirtintais idealais. Jo knygos „Erškėčių vainikas“ moderni raiška atrodė įžūliai nauja. Šaulys recenzijoje plačiai apsvarstė visiškai naują formą, besirandančius naujus idealus, sankirtas su viešąja nuomone. Sveikindamas autoriaus brendimą, įžvelgė šiame rikinyje savotišką manifestą.⁴ Herbačiauskas jam buvo žinomas iš ankstesnių tekstų, tad „Erškėčių vainikas“, kuriame autorius, pasitelkdamas paradokso poetiką, aptaria aktualias XX a. pradžios temas – asmens tapatybę, literatūros ribas, įtampą tarp lietuvių ir lenkų, kultūros spragas, tautinės dvasios sklaidą, – kritikui nebuvo didelė naujiena. Beveik viską nesyk gvildeno ir pats, rašydamas tiek radikaliai tautiškai angažuotus straipsnius, tiek kudirkiškos tradicijos įkvėptus feljtonus, kuriuose harmoningai derino tai, kas gražu ir bjauru, juokinga ir baisu, tikrovės neatsiedamas nuo fantazijos.

Polemiškoje recenzijoje „Erškėčių keliu“ Šaulys stebisi tais literatūros kritikais (netiesiogiai ir įtakinguoju Adomu Jakštu), kurių visas dėmesys sutelktas tik į religinę pasaulėjautą, nesigilindami, koks kūrinio santykis su kultūros, o iš esmės ir gyvenimo vertybėmis. Meninė subjekto pasaulėjauta, pasak Šaulio, painiojama su religine pasaulėžiūra ir nepagrįstai atmetama minčių įvairovė, esą neatitinkanti religinės nuostatos. Kritikuoti stilistiką, poetiką, vienareikšmiškai neigiamai vertinti tekstą vien todėl, kad jame neskleidžiamos krikščioniškos idėjos, yra mažų mažiausiai netikslu. O prieš užsipuolant „Erškėčių vainiko“ autorių, pasak Šaulio, vertėtų susipažinti su kitais jo darbais, nes pagal vieną kūrinį susidaryti nuomonę nėra tikslu.

Herbačiausko „Erškėčių vainikas“, to meto požiūriu, gana modernus kūrinys, pasak Šaulio, išbando estetines nuostatas ir literatūrinę nuovoką: „*Sklandai knygutę, šokinėdamas nuo straipsnio prie straipsnio, ir skaitai, skaitai sustodamas, pasiilsėdamas.*“⁵ Autorius, pasak kritiko, keliauja erškėčių taku... Būtent todėl Herbačiauską kandžiai pašiepia *Vilties* žurnalistai, tačiau supranta ir pateisina recenzentas. Jie abu sa-

vais metodais teigia, kad kunigas privalėtų rūpintis dvasiniais, o ne politiniais, visuomeniniais reikalais, aktualizuoja meninės veiklos priešpriešą religinės praktikos konvencionalumui. Anot Herbačiausko, vieną suplakus su kita, susiklosto kurioziška situacija, primenanti Babelio bokšto istoriją iš Biblijos, kai vieni su kitais nesusišneka.⁶

Erškėčių vainikas – tai skausmo ir patyčių simbolis krikščionybėje. Pasak autoriaus, einančio erškėčių taku, ir šį aspektą išryškinančio kritiko, kunigų interesai nesutampa su valstybės valdymo procesais. Šaulys, remdamasis trimis skirtingais Herbačiausko straipsniais, supina vieną naratyvą, kurio pagrindinę mintį išryškina recenzijos pavadinimas. Kritiko manymu, Herbačiausko pasirinktas literatūrinis kelias yra erškėčiuotas, duobėtas, nepatogus, tačiau išskirtinis. Konstatuojama, kad tai neįprasta, visai kitokia negu XX a. pradžios literatūra. Šaulys teigia, kad Herbačiausko daug kas nepriima, nesupranta tiek dėl pasirinktos poetikos, tiek dėl pasaulėžiūros:

„Nepatinka tau nė jo kalba, keisti išrodo tau ir jo kompozicijos savotiškumai, nesolidarizuoji nė su jo knygutės turiniu: autoriaus mintys skraido po diametrališkai tau priešingas tankiai erdves, jo pažiūros kaip dangus nuo žemės skiriasi tankiai nuo tavųjų. O tečiau...“⁷

Nors knygos poetika neįprasta, ji nelaikytina neigiamu, atmestinu reiškiniu. Kalbėjimo technikos, kompozicijos neįprastumas atitinka ir turinio kitoniškumą. Tarp formos ir turinio vyrauja dermė. Vertinamas nuoširdus, niekuo neپردengtas, tačiau kritiškas atvirumas. Toks būdas neįprastas XX a. pradžios literatūroje, todėl jį suvokti bandoma autoriui atidaus skaitytojo joslėmis:

„Ir mums, kurių širdys taip šiuo tarpu susmulkėjo, kurie už barškantį skatiką noriai savo dvasios prostitutais daromės, o savo mylimuosius idealus yt klumpius tuoj po palove paspiriame, kaip jie pelno nebežada, kurie, yt pelės iš skęstančio laivo, tuoj išlakstome, kai prireikia bent mažumą išverti ir pasišventime, – mums neramu valandėlę pasidaro, tokią „maištingą kalbą“ išgirdus.“⁸

Šaulys konstatuoja, kad vis mažiau esama dirbančių iš idėjos, suprantančių to darbo vertę ir prasmę.

Herbačiauskas, prabilęs tarsi XX a. pradžios kultūrinių sąžinė, klaikiai erzina. Ir tai skausmingas knygos privalumas.

Kritikas vadina Herbačiauską svajotoju, nenuorama, „tautos širdies“ ieškotoju. Kritiko prisimintoji citata yra iš 1907 m. parengto pirmojo lietuvių literatūros almanacho *Gabija*, kurio sudarytojas irgi buvo Herbačiauskas. Ši citata Šaulio recenzijoje atsirado ne šiaip sau – *Gabijos* almanacho pratarmė išryškino gaires ir motyvus, kurie pratęsimi „Erškėčių vainike“.

Herbačiausko svarstymus religiniais motyvais, pasitelkiant paradokso poetiką ir aštrią autoironiją, Šaulys prilygina romantizmo estetikai. Kritikas atpažįsta klasikinės vokiškosios filosofijos idealistinę estetiką, aiškindamas kūrinį kaip dvasios raišką regimajame pasaulyje ir baigtinėse estetinėse formose. Meno vaizdinys – tai santykių žaismas. Tai priešybė utilitarinės meno paskirties suvokimui. Menas nėra racionalus. Kasdienybės mėgdžioti nereikia. Romantikai bandė perkurti pasaulį pagal savo meninę vaizduotę, todėl jų kūryboje tokie ryškūs vaizdiniai. Neįprastas, imituojantysis vaizdingumas dominuoja ir šioje Šaulio recenzijoje: poetiškumas, dvasinis pakilumas, išplėtotas pasakojimas apie socialines ir kultūrinis XX a. pradžios problemas yra labai dramatiškas, su vaizdingais nuotaikų kontrastais, todėl gausu daugtaškių, šauktukų, klaustukų, retorinių sušukimų.

Recenzuodamas „Erškėčių vainiką“, Šaulys atsiskleidžia kaip pagaulus literatūros kritikas, susipažinęs su vokiškąja filosofija, romantizmo estetika, stilistinėmis jos subtilybėmis, bet socialiai atsakingai laviruojantis tarp katalikiškosios dominantės ir pasaulietinių temų sklaidos literatūros kūrinyje. Jis neneigia moralinių vertybių, nekelia klausimo, ar Dievas yra, tačiau stebisi tų kunigų, kurie beveik per jėgą bruka vienintelę pasaulėžiūrą, elgesiu.

Šaulio reakcija į savalaikį modernų literatūros kūrinį daug pasako apie jo išsilavinimą, plačias pažiūras. Tai, ką jis darė, anuomet buvo labai nauja: pirmiausia vertino tekstą, o ne autoriaus asmenybę, atmetęs bet kokius išorinius dirgiklius, stengėsi pažinti jo minčių ištakas, deklaruojamas idėjas. Puikiai išmanydamas Europos

filosofinės minties kontekstą, perprasdamas net menkiausias rašytojų užuominas, jų meninius užmojus.

Vis dėlto tikslinga literatūros procesų refleksija nebuvo dažnas Šaulio užsiėmimas. Jis neretai rašydavo vien tam, kad pasitelkdamas konkrečią knygą, aptartų aktualias socialines problemas. Recenzuodamas Herbačiausko „Erškėčių vainiką“, Šaulys atskleidė XX a. pradžios literatūros kritikų išsilavinimo spragas, nesugebėjimą įsiskaityti, paviršutiniškumą. Kritika turi būti grindžiama argumentais. Analizė privalo remtis tarp-tautiniu kontekstu, tad išmanyti bendrąsias Europos literatūros tendencijas kritikui yra būtina.

Šaulio nuomone, literatūra atsiranda iš gyvenimiškos patirties. Tai pozityvistinis požiūris, prieštaraujantis neoromantinei kryptčiai, pagal kurią literatūros funkcija yra ne atspindėjimas, o spindėjimas, pasak Šaulio, „*idilinis gyvenimo vaizdavimas*“.⁹ Toks kūrybos būdas jam nepriimtinas, nes literatūra atitrūksta nuo skaitytojų, remiasi vaizduotėje kuriamomis svajonėmis, literatūros erdvėje kuriamas išgalvotas pasaulis. Šaulio manymu, literatūra turi nešti žinią, gilią potekstę, suprantamą skaitytojams, nes tai nėra asmeninis dienoraštis.¹⁰ Nesyk recenzijose kartojama mintis – literatūra kuria likimą.¹¹ Nenuostabu, kad jautė asmeninę atsakomybę, kokias vertybes ji formuoja. Literatūra visuomenės gyvenimui yra ne mažiau svarbi už politiką ar ekonomiką, nes ugdo jausmus ir mąstymą, vienija visuomenę. Tai nėra savitikslis menas. Rašytojai, kritikai privalo prisiimti atsakomybę už viešai sakomą žodį.

Šauliui, kaip skaitytojui, literatūroje imponavo psichologizmas, natūralizmas, rūpėjo egzistenciniai klausimai. Nemotyvuotas nukrypimas į buitį, jei ji nieko bendra neturi su būtimi, atrodė neprasmingas. Kūrinis suvokė kaip socialinę kritiką, leidžiančią pajusti laiko dvasią, istorijos pulsą. Personazo charakteris formuojasi, veikiamas aplinkybių, nuolatinės kovos už būvį sąlygomis, todėl ypač svarbu neprarasti užuojautos silpnesniam, paklydusiam ar paslydusiam.

Šaulio literatūrinė publicistika išraiškinga, struktūruota, racionali. Jis nepateisino neargumentuotos kritikos. Vertindavo pirmiausia kūrinį, o ne jo autorių. Straipsniuose dažnai remdavosi Jeano Jacques'o

Rousseau filosofinėmis įžvalgomis. Žavėjosi multikultūrinės Lietuvos idėja, artima LDK tradicijai, tačiau amžininkai jo polėkių nesuprato. Beje, net siūlymui įsteigti literatūrinio gyvenimo organizacinį organą, daugmaž atitinkantį dabartinę Lietuvos rašytojų sąjungą, nepritarta.

Šaulys vertino mokslinį pažinimą, Europos tradicijas, politinę, socialinę, kultūrinę patirtį, tuo remdamasis ieškojo visais atžvilgiais geriausio sprendimo Lietuvai. Tautinės tapatybės ir laisvės idėjoms aktualizuoti pasitelkė publicistiką. Beveik visuose jo straipsniuose juntamas lietuviybės leitmotyvas, ar rašytų apie šalies ekonomiką, ar diskutuotų apie lietuvių literatūros ugdymą, vertimų ir vertinimų problemas, meniškumo brandinimo svarbą. ■

¹ J. Bkp. [Šaulys Jurgis]. 1913. Kun. Pranaitis ir jo kvalifikacijos eksperto rolė. *Lietuvos žinios*. Spal. 5 (18), p. 2.

² Apie XX a. Vilniaus kultūrinį gyvenimą ir Šaulio dalyvavimą jame galima pasiskaityti net tik to laikotarpio asmenybių memuaruose, bet ir, pavyzdžiui, Jono Aničo studijoje apie Vileišius, Vlodo Žuko studijoje apie Marijos ir Jurgio Šlapelių lietuvių knygyną, Pauliaus Subačiaus monografijoje apie Feliciją Bortkevičienę ir t. t. Rašant apie XX a. pradžios Vilniaus inteligentijos veiklą, išryškėja itin svarus Jurgio Šaulio indėlis.

³ Mžgts [Šaulys Jurgis]. 1900. Vaisinga buvo savo veikalais Švėkšna... *Tėvynės sargas*. Nr. 6 / 7, p. 68; J. Mažagetas [Šaulys Jurgis]. 1900. Šįmet švėkšniškiai pradėjo statyti naują mūrinę bažnyčią... *Ūkininkas*. Nr. 11, p. 170; J. Š. Pakeleivis [Jurgis Šaulys]. 1902. Kur dingsta [Švėkšnos] parapijos namai... *Ūkininkas*. Nr. 2, p. 19–20; J. Bekampis [Šaulys Jurgis]. 1907. Tvirtos valios žmonės... *Vilniaus žinios*. Lapkr. 24 (gruod. 7). Nr. 202, p. 2–3.

⁴ Bekampis J. [Šaulys Jurgis]. 1908. Erškėčių taku. Keli įspūdžiai iš „Erškėčių Vainiko“. *Vilniaus žinios*, birželio 8 (21) d. Nr. 125 (963), p. 2. birželio 10 (23) d. Nr. 126 (964), p. 2.

⁵ Ten pat, p. 69.

⁶ Ten pat, p. 70.

⁷ Ten pat.

⁸ Ten pat.

⁹ J. Bekampis. [Šaulys Jurgis]. 1905. Kas gi nepatiko? Kuriems-ne-kuriems Plaktukams. *Vilniaus žinios*. Sausio 12, nr. 11, p. 3.

¹⁰ Ten pat, p. 3.

¹¹ uc. [Šaulys Jurgis]. 1903. Mūsų laikraščiai. *Varpas*, nr. 8, p. 190–191.

NUOTRAUKOS IŠ SUDEGUSIO 1861 m. ALBUMO

Tai pasakojimas apie ilgai trukusias vieno albumo paieškas ir nelaimingą istoriją su beveik laiminga pabaiga.

Nedideliu tiražu išleistoje knygoje apie vengrų fotografa Antalį Rohrbachą¹ ir jo nuotraukas, padarytas Lietuvoje 1861 m., aprašiau du albumus ir du palaidų nuotraukų pluoštus, iš viso 27 (jei sudedamąsias panoramų dalis skaičiuosime atskirai, – 38) vaizdus. Prancūzų inžinieriams tiesiant Sankt Peterburgo–Varšuvos geležinkelį, tiltų toje linijoje statyboms vadovavęs bendrovės *E. Gouin et Cie* atstovas Ernestas Cézannėas pasikvietė pažįstamą fotografa Antalį Rohrbachą, kad įamžintų, kaip vyksta darbai. Šis atvažiavo 1861 m. vasarą, apsistojo Kaune. Per kelis mėnesius aplankė ir dokumentavo geležinkelio tiltų statybvietais Lietuvoje, Latvijoje, Baltarusijoje, fotografavo, kaip kasamas Kauno geležinkelio tunelis. Tokios pramoninio žanro nuotraukos buvo svarbios darbų vykdytojams, liudijo inžinerinės minties pažangą, o ir dabar yra įdomios inžinerijos istorijai. Fotografafas mokėjo daryti panoraminės nuotraukas, sujungdamas kelis kadrus, – tai ypač tiko ilgiems tiltams pavaizduoti.

Rohrbachas fotografavo ne vien statybas, bet ir miestus – Vilnių, Rezeknę, Daugpilį, Gardiną, o daugiausia Kauną. 1861 m. rudenį jo padarytos nuotraukos yra seniausios iš šiuo metu žinomų išlikusių Kauno vaizdų.

Sankt Peterburgo–Varšuvos geležinkelio tiltų ir vietovių nuotraukos buvo sudėtos į albumus, iš kurių du dabar yra Ispanijoje (privačiame fotografijos projekte

kuratorės Rosalindos Williams rinkinyje ir Ispanijos nacionalinėje bibliotekoje). Jie neabejotinai buvo skirti ispanų užsakovams, kurių paskelbtą konkursą tiesti geležinkelį Ispanijos šiaurėje laimėjo Ernesto Gouino bendrovė. Keliolika nuotraukų išsaugojo inžinierius Stanislovas Janickis, tilto per Vislą Varšuvoje tiesimo darbų vadovo pavaduotojas, penkias turėjo lenkų rašytojas Józefas Ignacy Kraszewskis.

Galėjo būti padaryta ir daugiau nuotraukų, kurios vis dar laukia savo atradėjo. Čia papasakosiu apie vieno albumo paieškas. Rosalinda Williams, iš kurios 2002 m. pirmą kartą išgirdau Rohrbacho pavardę ir sužinojau apie Ispanijoje esančius jo nuotraukų albumus, tvirtino, kad pažįstamas kolekcininkas Robertas Kochas, San Francisko fotografijos galerijos savininkas, turėjo dar vieną Rohrbacho albumą su geležinkelio tiesimo nuotraukomis. Kelerius metus įvairiais būdais bandžiau susisiekti su to albumo savininku, bet nesėkmingai. Žinių apie jį bergždžiai ieškojęs internete, jau ėmiau net abejoti Rosalindos žodžiais.

2004 m. fotografijos agentų svetainėje aptikau straipsnį apie meno kūrinių apsaugą ir draudimą.² Jame minima, kad 1991 m. per didįjį Oaklando (San Francisko įlankos miestas) gaisrą pelenais virto turtinga San Francisko fotogalerijos savininko Roberto Kocho senųjų nuotraukų kolekcija. Kai kilo gaisras, jis buvo išvykęs į Maskvą, tad negalėjo išgelbėti nei namo, nei automobilių, nei fotorinkinių. Nors jau turėjo pasistatęs šiuolaikišką galeriją, rinkinius vis dar laikė namuose, nedegioje spintoje, kuri 1700°

F (apie 925° C) temperatūrą atlaiko vieną valandą. Gaisras negailestingai prarijo unikalius įžymių autorių kūrinius. Lietuvos nuotraukų albumą, jei Kochas tokį turėjo, tikriausiai iš-tiko toks pats likimas. Galbūt todėl Kochas ir neatsiliepė į ankstesnius mano laiškus. Vilties teikė nebent sakiny, kad viską, kas patekdavo į rankas, kolekcininkas fotografuodavo, turėjo daugumos savo rinkinių skaidres. Tikėdamasis, kad galbūt nufotografuotas ir Rohrbacho albumas, vėl parašiau Kochui. Atsakymo nesulaukiau, todėl daugiau nemėginau. Albumą paminėjau straipsniuose,³ bet į knygą neįtraukiau, nes nieko konkretaus tuo metu nežinojau. Dabar, po vienos iš įdomiausių mano gyvenime paieškų, prie anksčiau žinotų Rohrbacho nuotraukų galime pridėti dar 36 unikalius vaizdus – 34 nuotraukas ir du piešinius. Taigi, 1861 m. jis padarė bent jau dvigubai daugiau nuotraukų, nei manyta anksčiau.

2014 m. vasarą mano brangūs bičiuliai, gyvenantys netoli San Francisko, pakvietė pasisvečiuoti ir pakeliauti po JAV pietvakarius. Paskutinėmis viešnagės dienomis užsukome į Roberto Kocho (tik tada sužinojau, kad jo pavardę reikia tarti angliškai – „Kočas“) galeriją. Dėl vizito nebuvau susitaręs, nedaug trūko, kad ir šįkart būčiau nieko nepėšęs. Tarnautojas, kuriam tikriausiai pavesta saugoti galerijos savininką nuo įkyruolių, pranešė, kad Kochas yra svarbiame susitikime, bet paprašė palikti žinutę. Trumpai surašiau, kas atvedė mane į galeriją. Perskaitęs raštelį, tarnautojas nuėjo į šefo kabinetą, o netrukus pasirodė pats Kochas. Susipažinome, išsikalbėjome, temų netrūko. Jis pasakojo apie Rygoje gyvenusius tėvus (tarti vokiškai – „Kochus“), apie pomėgį kolekcionuoti nuotraukas, apie galerijos veiklą, rašomas knygas, Rytų ir Vidurio Europos fotografus, apie savo kelionę į Latviją, apie Rusijos gangsterius... Bekalbėdamas galingo kompiuterio duomenų bazėje ieškojo Rohrbacho nuotraukų, bet nerado. Kai priminiau prieš keletą dešimtmečių įvykusį Oaklando gaisrą, Kochas, pasirašęs po lentynas savo darbo kabinete, surado kelis aplankus su jo kolekcijos kopijomis. Koks džiaugsmas apėmė, kai tarp kitų

Antal ROHRBACH. Statoma Kauno geležinkelio stotis. 1861

pamačiau ir Rohrbacho albumo skaidres! Išsiskyrėme sutarę, kad jis man parūpins skaitmenines šių skaidrių kopijas.

Grįžęs į Lietuvą, per kelis mėnesius parašiau septynis laiškus su įvairiausiais skaidrių kopijavimo ir atlyginimo už darbą pasiūlymais, nusiunčiau sveikinimą Pasoverio proga, bet sulaukiau tik miglotų pažadų, kad kopijos bus padarytos, kai atsiras laiko. Pradėjau sukti galvą, kaip šį reikalą paskubinti, ieškojau bendrų pažįstamų, rašiau galerijos bendrasavininkei. Tai nedavė rezultatų. Nusprendžiau pasikalbėti telefonu. Kocho nebuvo, bet atsiliepusi mergina žadėjo perduoti žinutę. Kai prisistačiau, iš kur esu, išgirdau lietuvišką kalbą! Jei ne šis stebuklingas sutapimas, kad atsiliepė Lietuvoje gimusi, iš Čikagos į San Franciską neseniai persikrausčiusi ir keliems mėnesiams galerijoje įsidarbinusi lietuvė Ana Brazaitytė, pati puiki fotografė, tikriausiai skaidrių dar ilgai nebūčiau gavęs. Reikalai pajudėjo ir po kelių savaičių jau turėjau profesionalius, geros kokybės skaitmeninius atvaizdus. Nepaisant to, kad skaidrės prieš kelis dešimtmečius darytos ant spalvotos pozityvinės (todėl didelio grūdėtumo) juostos, fotografuota be trikojo ir kai kurios nuotraukos neryškios, vis dėlto

bent jau tokiu būdu pavyko išgelbėti jas iš liepsnų.

Deja, nufotografuotas albumo viršelis, ant kurio gal buvo nurodytas albumo pavadinimas, savininkas, paskirtis. Nežinia, ir kokia tvarka nuotraukos buvo suklijuotos, po jomis nėra arba skaidrėse nematyti parašų.

Šio albumo pobūdis kitoks, jis buvo storiausias iš visų žinomų – 60 lapų. Daug vietos užima dviejų tiltų per Nemuną Kaune ir Gardine, per Nerį ties Žeimena, Kauno tunelio statybų ir apylinkių vaizdai. Abu tiltai per Nemuną buvo statomi unikaliais būdais. Gardino tiltą sumontavo aukštai ant šlaito ir perstūmė skersai upės. Panašiai statė ir tiltus per Vokę, per Bugą. Kauno tilto keturias pagrindines santvaras surinko ant kranto, po to galingais specialios konstrukcijos keltuvais užkėlė ant pontonų ir nuplukdė prie atramų, įrengtų upėje. Nuotraukose matyti, kaip Kauno tilto santvaros pakeliamos, plukdomos, užkeliamos ant atramų. Kituose žinomuose albumuose tokių vaizdų nėra. Išsiskiria anksčiau nematyta panoraminė statomo Kauno geležinkelio tilto nuotrauka, sudėta iš keturių dalių. Keliose nuotraukose matyti, kaip stumiamos tiltų per Nemuną, Bugą ir Vokę konstrukcijos, surinktos krante. Yra keletas vaizdų, kaip statomas tiltas per Dauguvą ir mažesni

tiltai. Keliose nuotraukose matyti garvežiai ir vagonai.

Šiame albume gerokai daugiau portretinių nuotraukų. Nufotografuoti Kauno tilto statybininkai, stovintys po keltuvu, vyrai su britų firmos *Ransomes & Sims Ipswich Engineers*, tikriausiai tiekusios garo variklius, vėliava, būrys inžinierių, tarp kurių, spėju, yra ir Ernestas Cézannėas, ir firmos vadovas Ernestas Gouinas. Yra viena anksčiau matyta nuotrauka – prie Kauno geležinkelio statybos valdybos namo stovi prancūzai su vietos gyventojais. Daug nuotraukų su darbininkais, tiesiančiais geležinkelio tunelį, parodytos ir jų gyvenvietės.

Albume gausu anksčiau nematytų Kauno nuotraukų: senamiesčio vaizdas nuo kairiojo Neries kranto, ledų sangrūdos Nemune ir Neryje, baigiama statyti geležinkelio stotis, Karmelitų priemiesčio vaizdas iš Fredos pusės ir kitos.

Kochas neprisimena, iš kur gavo šį albumą. Spėčiau, jį sudarė ar užsakė Kaune ilgai gyvenęs inžinierius, kuriam rūpėjo įamžinti unikalias tiltų statybas, tunelio tiesimą, savo bendradarbius. Labai tikėtina, kad albumo savininkas buvo pats Ernestas Cézannėas arba jo darbdavys ir bičiulis Ernestas Gouinas.

Šalia nuotraukų albume buvo ir du spalvoti Kauno vaizdai – vienas iš jų turbūt pradėjo, kitas užbaigė albumą. Akvarele paspalvintas Ernesto Cézannėo piešinys vaizduoja upėje iškilusias tilto kolonas ir medines lytlaužas, apgriautas po 1860–1861 m. žiemos. Kitame nupieštas Nemunas, jau pastatytas tiltas ir apylinkės su geležinkelio stotimi, pramoniniais statiniais, tolumoje dunksančiais miškais. 1862 m. vengrų fotografas jau buvo išvykęs iš Kauno, tad labai tiksliai, detalai piešta, matyt, iš natūros, o ne žiūrint į nuotrauką. Piešinys nepasirašytas, bet, ko gero, jis irgi Cézannėo.

Apie Rohrbacho nuotrauką, kurioje Kaunas nufotografuotas iš Linksmakalnio pusės su laivų pilnu Nemunu pirmajame plane, rašiau:

„Įspūdingiausia Kauno nuotrauka padaryta nuo kairiojo Nemuno kranto šlaito Linksmakalnyje. Apgalvotai pasirinkęs tokį fotografavimo tašką – iš viršaus, tarsi iš paukščio skrydžio,

Antal ROHRBACH. Kauno tunelio statyba. 1861

Antal ROHRBACH. Kauno geležinkelio tilto statybvietės panorama iš 4 dalių

fotografą aprėpė didelę Kauno dalį. [...] Nors į kadrą tilpo beveik visa senoji miesto dalis, sunku patikėti, kad A. Rohrbachas, įgudęs panoramų meistras, pasitenkino tik šia nuotrauka ir nepasuko objektyvo į kairę, kur liko pašto stoties rūmai, Šv. Jurgio bažnyčia, pilies griuvėsiai, ir nepratęsė panoramos Neries ir Nemuno santakos bei Vilijampolės vaizdu, ar į dešinę, kur būtų nufotografavęs Naujojo plano dalį, Karmelitų priemiestį ir statomą geležinkelio tiltą. Nors tokia hipotetinė panorama būtų dar įspūdingesnė, turimas jos centrinės dalies fragmentas yra labai iškalbingas ir puikus vaizdo dokumentas.“⁴

Šią hipotezę patvirtino nuotrauka, buvusi sudegušiam Roberto Kocho albume! Tai iš to paties taško nufotografuotas panoraminis dviejų kadrų vaizdas – kairėje matyti vakarinė senamiesčio dalis su Šv. Jurgio bažnyčia, Neries vaga ir Vilijampolė, o dešinėje – naujoji miesto dalis ir Šv. Gertrūdės (šaričių) bažnyčia su buvusiu rokitų vienuolynu. Upėje ir prie kranto – keletas vytinių. Gaila, kad ši graži panorama neišliko, turime tik menkesnės kokybės kopiją ir nuotraukos reprodukciją, kuri XIX a. 8-ajame dešimtmetyje buvo išspausdinta Lenkijos ir Rusijos iliustruotoje spaudoje.⁵ Nors vaizdo šaltinis nenurodytas, nekyla abejonių, kad remtasi Rohrbacho nuotrauka. Spaudai panaudoto medžio raizinio autorius – patyręs raizytojas Michał Kluczewski,⁶ dirbęs *Kłosy*, *Tygodnik Ilustrowany*, *Tygodnik Powszechny* ir kitoms redakcijoms. Raižytojui vaizdą pagal nuotrauką nupiešė iš Žemaitijos kilęs Romanas Švoinickis (1845–1915), Varšuvoje apsigyvenęs po studijų Miuncheno dailės akademijoje.⁷ Nuotrauka galėjo būti paimta iš albumo, 1873 m. buvusio Varšuvoje, bet čia tikriausiai

ne tas kompletas, kuris po gero šimtmečio sudegė Kocho spintoje.

Albumo savininko apdairumas, palankiai susiklosčiusios aplinkybės, keli atsitiktinumai ir atkaklumas lėmė, kad praradimas nėra toks skaudus – net fiziškai išnykus pačiam albumui, vis dėlto galime pamatyti prieš 155 metus nufotografuotus vaizdus. Tai, kad Antalis Rohrbachas, atvykęs į Lietuvą, sudarė tokio pobūdžio albumą, yra svarbus Europos fotografijos istorijos faktas, o jo nuotraukos – puiki svarbių Lietuvos praeities įvykių iliustracija. ■

¹ Dainius Junevičius. Antalis Rohrbachas: 1861 m. fotografijos. Vilnius: *Versus aureus*, [2013]. ISBN 978-9955-34-404-9.

² <http://www.iphotocentral.com/collecting/article-view.php/3/1/1>

³ Dainius Junevičius. Keletas naujų senųjų Lietuvos fotografijų. *Kultūros barai*. 2004, nr. 5, p. 85–88. Dainius Junevičius. Antal Rohrbach: Rediscovering a mid-19th Century Photographer of Railway Bridges. In *Anna Auer and Uwe Schögl: Jubilee 30 Years ESHPh*. Congress of Photography in Vienna, *Fotohof edition*. 2008 (Salzburg). ISBN 978-3-902675-04-0.

⁴ Dainius Junevičius. Antalis Rohrbachas: 1861 m. fotografijos, p. 98.

⁵ *Kłosy* 1873 08 23/09 04, t. XVII, nr. 427, l. 152–153; *Живописное обозрение*, 1876-06-13, nr. 24, c. 380–381. Spausdinta iš tos pačios lentos. Tokia praktika, kai vienas leidinys parduodavo savo raizinius kitiems, buvo gana paplitusi.

⁶ *Słownik artystów polskich i obcych w Polsce działających (zmarłych przed 1966 r.)*. Malarze, rzeźbiarze, graficy, Warszawa: *Polska Akademia Nauk. Instytut Sztuki*, 1979, t. 4, s. 20–21.

⁷ Lietuvos dailininkų žodynas. T. 2: 1795–1918. Sudarytoja Jolanta Širkaitė. Vilnius: *Lietuvos kultūros tyrimų institutas*. 2012. Katalog zbiorów Towarzystwa Zachęty Sztuk Pięknych w Warszawie. Warszawa: *Wydawnictwo Towarzystwa Zachęty Sztuk Pięknych*. 1925, s. 86.

RAGANŲ MEDŽIOKLĖ LIETUVOS DIDŽIOJOJE KUNIGAİKŠTYSTĖJE

1484 m. popiežius Inocentas VIII paskelbė laišką, ragindamas kunigus, valstybių vadovus, tikinčiuosius padėti inkvizicijai kovoti su raganavimu. Taip prasidėjo beveik tris šimtmečius trukusi raganų medžioklės mada, pasiekusi ir Lietuvos Didžiąją Kunigaikštystę (toliau – LDK). Europoje daug nekaltų žmonių nukankinta, sudeginta ant laužo už nusikaltimus, kurių jie nepadarė. Anksčiau Katalikų bažnyčiai atrodė, kad pasaulis užtvindytas kitatikių, katalikybės priešų, o 1484-aisiais nuspręsta, esą jis apsėstas raganų su raganiais. Buvo gąsdinama, neva jie žudo naujagimius, geria jų kraują, trypia kryžius, bendrauja su velniais, gali bet kada prisišaukti net patį Šėtoną. Inkvizicijai raganas įduodavo skundikai. Kartais inkvizitoriai mokėdavo jiems didelius pinigus, kad išpasakotų, ką žino apie tariamą raganą. Bet dažniausiai skundikai patys viską išklodavo, nelaukdami jokio užmokesčio, nes tais prietarų ir tamsos laikais žmonės labai bijojo raganų burtų.¹

Istorikas Domininkas Burba teigia: LDK nebuvo inkvizicijos, t. y. specialaus bažnytinio teismo, skirto kovai su bažnyčios priešais, bet tokią teisę turėjo pilies, žemės, vaito ir magistrato teismai. Mūsų dienas pasiekė keli šimtai „raganavimo“ bylų.² Viena iš jų 1630 m. pradžioje buvo nagrinėjama Slanimo (dabar Baltarusijos teritorijoje esantis miestas tuo metu priklausė LDK) pilies teisme. Onos Pavliukienės, apkaltintos raganavimu, byla reikšminga tuo, kad čia buvo įsivėlę vieni įtakingiausių LDK didikų – Sapiegos.³

Tikri burtai ar tiesiog kerštas?

Ona Pavliukienė, pravardžiuota Trumpąja, kartą jau buvo apkaltinta raganavimu, tada ją atidavė kankinti budeliams, bet paliko gyvą ir išleido į laisvę. Šįkart ji priskir-

ta prie recidyvistų, o tai reiškė, kad bylos baigtis aiški – „ragana“ bus sudeginta ant laužo, nes teismas nusprendė, kad Slanimo gyventojams ji kelia didžiulę grėsmę.

Per tardymą išsiaiškinta, kad Pavliukienė, kuri verčiasi pribuvėjos darbu, užbūrė samdinį Valiuką, prakeikė žydo Leibos Majorovičiaus karčemą ir miestiečio Tomo Kruhelskio žmoną. Į klastingas jos pinkles pakliuvo net didikas, Abiejų Tautų Respublikos senatorius, LDK maršalka (pareigūnas, pirmininkaudavęs Seimo posėdžiams) Jonas Stanislovas Sapiega, kurį dėl raganos burtų ilgą laiką kamavo keistas ilgesys ir nemiga. Simptomai, pasireiškę LDK maršalkai, priskirtini depresijai, t. y. emociniam sutrikimui, kuris tuo metu nebuvo žinomas. Sapiega vykdavo gydytis į Čekiją, Italiją, bet niekas jam nepadėdavo. Kad pradėtas atskiras tyrimas, siekiant nustatyti ir patraukti baudžiamojon atsakomybėn visus su tuo „apkerėjimu“ susijusius asmenis, LDK maršalkai skubiai pranešė Slanimo teismo įgaliotinis Aleksandras Ciechanovičius.

Teismo posėdis, kuriam pirmininkavo teisėjas Adomas Kolontajus, įvyko 1630 m. kovo 1 d. Liudytojas Vaitiekus Daniševskis davė parodymus, kad LDK maršalka buvo užkeiktas Slanimo vaissio (LDK administracijos žemesnio rango pareigūnas) Andriaus Afanasavičiaus dvare. Vertėtų atkreipti dėmesį, kad ir teisėjas, ir liudytojas buvo susiję su Sapiegomis klienteliniais ryšiais, kitaip tariant, buvo jų pavaldiniai.

Narpliojant šią sudėtingą bylą, paaiškėjo, kad bajoro Afanasavičiaus žmona su savo draugėmis Cibulskiene ir Ferenciene nuo seno domisi burtais. Aplink jas susibūrę abejotinos reputacijos asmenys, kaip antai „Mužikas Karpas“, raganiai Fedorija ir Jokūbas. Vaiskienės dvare atsiskleidė ir Rainos Minkauskaitės-Hromykienės raganavimo talentai. Raina Minkauskaitė, kilusi iš

nesėslių bajorų, tapo tokio pat nesėslaus bajoro, stačiatikių dvasininko (toliau – popas) Martyno Hromykos žmona. Jiedu gyveno bajoro Andriaus Obrynskio, Naugarduko teisėjo, dvare. Kadangi popo pajamos buvo kuklios, Raina kaip įmanydama stengėsi vyrui padėti: daugiausia prekiaavo stebuklingų galių turinčiomis žolelėmis – žmonės mažai žinojo apie gydomąsias vaistažolių savybes, todėl buvo lengva juos įtikinti, kad pasveiko, paveikti burtų. Retkarčiais teikdavo pribuvėjos paslaugas, nes, Pavliukienės teigimu, mokėjusi užkalbėti, t. y. nuvyti nuo naujagimio piktąsias dvasias.

Ona, per nusikalstamą kerėjimo seansą irgi buvusi vaiskio dvare, tardytojams smulkiai papasakojo, kaip Raina kartu su Slanimo vaiskio žmona užbūrusios LDK maršalką. Teigė girdėjusi iš tarnų, kad jos į vieną taurę supylė gėrimų likučius iš kitų taurių ir liepė trečią Sapiegos vizito dieną pastatyti tą taurę ant palangės toje namo pusėje, kurioje yra Slanimo pilis. Tuo siekta dviejų tikslų: Afanasavičių dvarui pritraukti LDK maršalkos malonių, o pačiam Jonui Stanislovui sujaukti vedybų planus.

Apie tai sužinojęs, LDK maršalka nusprendė greitai ir ryžtingai užkirsti kelią kitoms piktadarybėms. Bijodamas, kad nesėsliams bajorams priklausanti Raina gali persikelti kur nors kitur, liepė savo pavaldiniui Stanislovui Barkauskui įkalinti ją Cimkovičiuose. Šis taip ir padarė, remdamasis LDK statuto XI skirsnio 28 dalimi ir XIV skirsnio 4 dalimi apie vagis ir kenkėjus.

Rainos teismas prasidėjo 1631 m. spalio 4 d. Gynėjas buvo teisininkas Jurgis Morė, o kaltintojas ir LDK maršalkos atstovas – Jonas Dobžynieviskis. Advokatas atvyko į posėdį smarkiai pavėlavęs. Teismas turėjo skirti papildomas dvi valandas, kad būtų pasirengta gynybai. Tada prasidėjo bylos svarstymas. Kaltintojas ėmė smulkiai dėstyti, kaip Raina Minkauskaitė-Hromykienė kenkė visuomenei, užburdama įvairius asmenis. Netylėjo ir Barkauskas, kuris anksčiau buvo Rainos kaimynas. Teismui pateikta ir daugiau liudijimų apie kenkėjišką teisiamosios veiklą.

Kaltintojas pasinaudojo tuo, kad Rainos vyras – popas Martynas ir Naugarduko teisėjas Andrius Obrynskis, valdų, kuriose sutuoktiniai gyveno, savininkas, į teismą neatvyko. Esą, tai rodo, kad jiedu pripažįsta jos kaltę ir slepiasi iš gėdos. Kvietimai jiems buvo įteikti 1631 m. rugsėjo 20

dieną, bet LDK maršalkos dvariškiai iškart įspėjo teisiamosios vyrą, kad geriau liktų namuose, jei nenori prarasti galvos. Vėliau popas paprašė, kad visa tai būtų užrašyta Naugarduko pilies teismo knygoje, ir tas įrašas liudija ateities kartoms, kaip anuomet „veikė“ suinteresuoti asmenys.

Dobžynieviskis, gerai žinodamas, kad Raina buvo įkalinta neteisėtai, bandė spausti teisėjus, teigdamas, esą LDK maršalka, Abiejų Tautų Respublikos senatorius, tikrai nepersekiotų nekalto žmogaus. Įrodinėjo, kad pasielgta pagal LDK statutą, nurodantį vagis ir kenkėjus kuo skubiau įkalinti, kad šie nepabėgtų. Dobžynieviskis rėmėsi ir Magdeburgo teisyne, apibrėžiančiu miestiečių teises, laisves, prievoles, bausmes, nors juo remtis galima tik tuo atveju, jei teisiamas miestietis.

Ant kortos buvo pastatyta Rainos Minkauskaitės-Hromykienės gyvybė. Jai mesti kaltinimai atrodė labai rimti, taigi, baigtis akivaizdi – sudeginimas ant laužo. Suprasdamas susidariusią padėtį, advokatas Jurgis Morė prašė atidėti bylos nagrinėjimą, juolab kad tai neprieštaravo teisės aktams. Teismas jo prašymą atmetė. Matyt, Sapiega, pats nusižengęs įstatymui, norėjo kuo greičiau baigti šį procesą, todėl teisėjams liepta posėdžio neatidėti.

Gynėjas kaltinamąjį aktą prilygino pasakėčiai arba legendai, nes jis grindžiamas šališkais Onos Pavliukienės parodymais. Kaimo pribuvėja Ona varžėsi su Raina Minkauskaite-Hromykienė dėl klientų. Kartą įsiplieskus konfliktui, Raina net vožė Onai kastuvu per galvą. Nebeturinti ko prarasti, nes jau nuteista, Ona iš keršto apskundė Rainą, kaltindama ją raganavimu. Advokatas karštai įrodinėjo, kad Onos parodymai labai nenuoseklūs, prieštaringi. Ji teigia girdėjusi kitų asmenų pasakojimus apie Rainos būrimą, bet nenurodo konkrečių detalių, todėl toks liudijimas greičiau legenda negu rimtas argumentas. O įstatymas reikalauja pagrįsti kaltinimus, remiantis nešališkų liudytojų parodymais.

Morė retoriškai klausė, kam Afanasavičių giminei ieškoti Sapiegų giminės malonių, jeigu ir taip jas turi? O tuo atveju, jei tariami burtai atliktų savo juodą darbą ir LDK maršalka staiga mirtų, jo turtai juk vis tiek atitektų ne Afanasavičiams, bet Sapiegoms. Gynėjas išjuokė ir nelogiškus kaltinimus, esą Raina trukdžiusi LDK maršalkai susituokti, – juk tos jungtuvės sėkmin-

gai įvykusios dar iki „raganos“ įkalinimo! Be to, nebuvo nė vieno liudytojo, kuris patvirtintų, kad teisiamoji rezgė tų vestuvių išardymo planus. Morė ne tik drąsiai gynė Rainą, bet ir apkaltino Barkauską, kad šis kalinę sumušęs. Tą faktą patvirtino ir ji pati.

Pasak advokato, nei Barkauskas, nei kiti kaltintojai iš esmės neturi teisės liudyti šioje byloje, nes, būdami LDK maršalkos „klientai“, yra neabejotinai šališki. Gynėjas pabrėžė, kad Raina žinanti žolelių gydomąsias savybes, taigi, jokių burtų čia nėra. Atkreipė dėmesį ir į tai, kad kaltintojas rėmėsi Magdeburgo teise, bet Rainos atžvilgiu negalioja, nes miestiečių luomui ji nepriklausanti, yra bajoraitė. Remdamasis įtvirtintomis bajorų teisėmis, advokatas reikalavo paleisti Rainą, žinoma, ji turėtų prisiekti, kad atvyks į visus būsimus bylos svarstymus.

Teismas į šiuos argumentus neatsižvelgė. Rainą pripažino kalta, pasmerkė kankinimams ir sudeginimui ant laužo. Bet gynėjas nepasidavė ir pateikė apeliaciją. Teisėjai sutiko perduoti bylą Minsko Tribunolui.

1631 m. spalio 28 d. įvykusiame Tribunolo posėdyje, kuriame jau dalyvavo ir Jatriensko valdų savininkas, Naugarduko teisėjas Andrius Obrynskis, advokatas Morė visiškai pakeitė taktiką. Pareiškė, kad Raina nekaltą, nes visi jai metami kaltinimai išlaužti iš piršto. Todėl, užuot gynęs ją, pačius kaltintojus apkaltino šmeižtu. Pirmiausia įrodė, kad teisėjai buvo tokie pat šališki kaip ir liudytojai, nes klienteliniais ar kitokiais ryšiais yra susiję su Sapiegomis. Iš klausęs gynybos argumentus, Tribunolas nusprendė, kad svarstant bylą padaryta procedūrinių nusižengimų, todėl Naugarduko pilies teismo nuosprendį panaikino ir pavedė išnagrinti bylą iš naujo, laikantis visų procedūrų.

Raina buvo perkelta į Naugarduko pilies kalėjimą, o jos byla grąžinta pilies teismui. Paskutinis teismo posėdis įvyko 1631 m. gruodžio 11 d. Šįkart advokatas nesistengė nei ginti kaltinamosios, nei atakuoti kaltintojų – mėgino belstis į teisėjų sąžinę, tačiau jo pastangos buvo tuščios. Iš esmės bylos baigtis jau buvo nulemta, nes teisėjas Andrius Obrynskis nenorėjo konfliktuoti su Sapiegomis. Visi liudytojai buvo LDK maršalkos „klientai“, todėl jų metamiems net absurdiškiausiems kaltinimams teisėjai nereikalavo jokių įro-

dymų. Teisiamąją pripažino kalta ir pasmerkė myriop.

Raina Minkauskaitė-Hromykienė, kuri „kenkė“ maloningajam ponui Jonui Stanislovui Sapiegai, senatoriui ir didžiajam LDK maršalkai, dvi dienas buvo kankinama, o gruodžio 17-osios vakarą sudeginta ant laužo. Beje, „nukentėjusysis“ jaunystėje studijavo Vakarų Europos universitetuose, kur ir susipažino su raganų deginimo mada. Atsiradus pirmai progai, išbandė tai savo valdose. Gal kovodamas su raganomis norėjo pakelti giminės prestižą?

Teisybės dėlei reikėtų pridurti, kad pirmasis Rainos kalte suabejojo vietinis klebonas, kai Barkauskas jį pasikvietė pašventinti namų, kuriuose „ragana“ buvo kalinama. Klebonas tąkart pasakė, kad sveiko proto žmogus, prisiekęs Dievu ir Švenčiausiąja Mergele, negali būti kaltas, nes būdamas užvaldytas piktyjų dvasių, niekada taip nesielgtų.

„Raganos“ teismas iš esmės buvo grindžiamas kerštu ir nieiškojo jokių objektyvių įrodymų. Rainą Minkauskaitę-Hromykienę raganavimu apkaltino Ona Pavliukienė, kad atkeršytų savo buvusiai skriaudikei.

Advokatas Jurgis Morė pagrįstai įrodė, kad Raina buvo įkalinta neteisėtai. Tad jei teisiamoji būtų buvusi išteisinta, LDK maršalka būtų susikompromitavęs. Didikas vėliau jau siekė ne tiek nubauti „raganą“, kiek išsaugoti nesuteptą aukšto LDK pareigūno vardą, panaudodamas visą savo turimą įtaką.

Šis teismo procesas atskleidžia, kokie santykiai buvo nusistovėję tarp smulkiųjų bajorų ir didikų. Siekdami įsiteikti didikams, jų parankiniai buvo pasirengę padaryti bet ką, net nuteisti myriop nekaltą žmogų. Jų padėdama, Ona Pavliukienė atsikeršijo su kaupu.

Bet gal Raina Minkauskaitė-Hromykienė iš tikrųjų užbūrė Joną Stanislovą Sapiegą, kad 1635 m., sulaukęs 46 metų, jis netikėtai mirė? ■

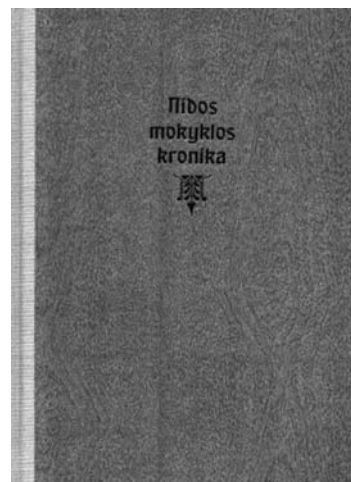
¹ Karen Farrington. *Ciemna strona wymiaru sprawiedliwości*. Warszawa 1997, s. 58.

² Domininkas Burba. Burtai ir raganavimas Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje [interaktyvus]. *Orbis Lituaniae – Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės istorijos*. Prieiga per internetą: <http://www.ldkistorija.lt/#burtai-ir-raganavimas-lietuvos-didziojoje-kunigaikstysteje_fact_1267>.

³ Straipsnis parengtas pagal: Włodzimierz Martewicz. Proces o czary Rainy Minkowskiej Hromyczyny. Wilno, 1932. *LVIA*, f. 1132, ap. 4, b. 469, l. 1–20.

ISTORINĖ KURŠIŲ NERIJOS KRONIKA LIETUVIŠKAI

*Nidos mokyklos kronika. Sudarė
Gitanas Nausėda ir Vilija Gerulaitienė.
Vilnius: Petro ofsetas. 2016,
p. 287 [8], iliustr., faks., žml.*

Sulaukėme reikšmingo, savaip net unikalaus leidinio – Gitanas Nausėda 2012 m. pavasarį Berlyno *Bassenge* aukcionų namuose įsigytą dviejų tomų rankraščių vokiečių kalba *Chronik der Schule zu Nidden* išleido dviem puikios poligrafinės kokybės, gausiai iliustruotais tomiais! Nesiimsiu vokiško originalo lyginti su lietuviška versija, nes gilinausi tik į vertimą. Beje, kadangi nurodomi du sudarytojai – Gitanas Nausėda ir Vilija Gerulaitienė – tai knygos dedikacija „mamai“ šiek tiek absurdiškai pakimba.

Įvadiniai straipsniai supažindina su istoriniu kontekstu, šviečiamąją funkciją atlieka ir išnašos. Faksimilės, viršelių nuotraukos suteikia galimybę ne tik pasigrožėti rankraščio autentika, bet ir pajusti, koks kietas riešutėlis yra jo šifravimas. Kronikos vertimas į lietuvių kalbą padeda geriau pažinti Klaipėdos kraštą, perprasti, kokia situacija ten susiklostė tarpukariu. Iliustracijos, papildančios tas, kurios buvo kronikos originale, atskleidžia savitą krašto gyvenseną. Leidinio apipavidalinimas (dail. Sigutė Chlebinskaitė) ir puiki poligrafinė kokybė nuteikia didžiulį lietuviškąją knygos kultūrą.

Palydimieji žodeliai

Prasmingus akcentus sudeda glaustas prezidento Valdo Adamkaus įžanginis žodis. Klaipėdos universiteto istorikė Nijolė Strakauskaitė, kruopšti šio krašto praeities ty-

rinėtoja, straipsnyje „Henry Fuchsas – Nidos mokyklos kronikos autorius“ ne tik pristato mokytojo veiklą, bet ir aptaria problemiškus Lietuvos santykius su Klaipėdos kraštu. Kroniką rašė daug asmenų, bet jos autorystė pagrįstai priskiriama Fuchsui – darbavęsis Nidos mokykloje 1923–1936 m., jis ne tik ilgiausiai fiksavo aktualijas, bet ir gana išsamiai nušvietė istorinį kontekstą.

Įdėtas ir Fuchso gyvenimo aprašymas, spausdintas rašomąja mašinėle (faksimilė), su vertimu į lietuvių kalbą. Manychiau, gimimo vietą *Nußdorf, Kreis Treuburg* verčiant „Ožechuvka, Alėckos apskritis“, reikėjo įdėti paaiškinančią išnašą. Pasak Strakauskaitės, Fuchsas pabrėždavęs, kad jo „*lopšys Mozūrijoje*“. Baigęs mokytojų seminariją (iš pradžių mokėsi Prūsų Ylavos, vėliau – Karalienės, netoli Įsruties, seminarijose), savo likimą lemtai ar nelemtai susiejo su Klaipėdos kraštu. Pedagogo karjerą pradėjo Priekulėje 1919 m., kai kraštas jau buvo atskirtas nuo Rytprūsių ir visos Vokietijos, bet vis dar „kybojo“ neapibrėžtume, – laikinai jį administravo prancūzai, vieni iš Pirmojo pasaulinio karo nugalėtojų. Ten susipažino su Anna Maria Kucus, irgi mokytoja. 1922 m. jiedu susituokė. 1923-aisiais Fuchsas pradėjo mokytojauti Nidoje. Tais metais Klaipėdos kraštas, inscenizavus sukilimą, buvo prijungtas prie Lietuvos autonomijos teisėmis (šis statusas, suteikęs plačias teises savivaldai, tapo nuolatiniu galvos skausmu Kauno valdžiai).

Fuchsas, pradėjęs dirbti varganoje senoje mokyklėlėje, 1924 m. tapo vyriausiuoju mokytoju, kurio energingomis pastangomis „1925 m. lapkričio 15 d. ant kopos už bažnyčios iškilo naujas erdvus Nidos mokyklos pastatas“ (p. 16). Pagal vokiškąją tradiciją rašyti mokyklos kroniką yra tiesioginė jos vadovo pareiga, bet Fuchsas „kėlė sau didesnius tikslus – išsamiai aprašyti tolimas Nidos mokyklos ištakas pradedant Karvaičių parapijos, kuriai XVIII a. priklausė Nida, istorija“ (p. 25). Taigi, studijavo istorinius veikalus, Bažnyčios dokumentus ir pan. Neapsiribojo vien pedagogine veikla. Subūrė *Trachtenvereun Nidden* – „etnografinę šio krašto tradiciją puoselėjančią draugiją“ (p. 20). Padedamas kito aktyvaus Nidos visuomenininko – dailininko Ernsto Mollenhauerio, – įkūrė kraštotyros muziejų. Jo statybai surengė specialią loteriją ir 1928 m. liepos 19 d. buvo padėtas kertinis būsimo pastato akmuo. „Originalų, prie žvejų namų architektūros puikiai tinkantį muziejaus pastato projektą parengė Klaipėdos architektas Herbertas Reißmanas“ (p. 21), beje, suprojektavęs vasarnamį kitai Nidos įžymybei – rašytojui Thomui Mannui (bet šis sąlyčio su vietos gyvenimu, regis, nieieškojo). Muziejus, kuriame buvo ir „žvejų namo kambarys su interjerui būdingomis detalėmis“ (p. 23), iškilmingai atidarytas 1933 m. liepos 14 d. Fuchsas domėjosi vietinėmis tradicijomis, papročiais – jau gyvendamas VFR, jis išleido pasakojamosios tautosakos rinkinį *Die Bewohner der Kurischen Nehrung im Spiegel ihren Sagen* („Kuršių nerijos gyventojų atspindžiai sakmėse“).

Lietuvos valdžia, bandydama sulietuvinti Klaipėdos kraštą, dažnųsyk darė tai pernelyg tiesmukai, per prievartą: „1936 m. kovo 9 d. slaptosios policijos pareigūnai suėmė abu Nidos mokyklos mokytojus – Henry Fuchsa ir Paulių Purwiną“ (p. 16). Fuchsas buvo nuteistas pusę metų kalėti (ši terminą beveik padengė ilgas teismo procesas), o 1937 m. vasarį pradėjo mokytojauti Klaipėdoje.

Strakauskaitės pateiktos informacijos apie Fuchso veiklą karo metais nesugebėjau suderinti su jo paties Gyvenimo aprašymu. Štai jis nurodo: „Nuo 1940.II.1 iki suėmimo 1945 balandžio mėn. rektorius Tilžėje“ (p. 34). Strakauskaitė rašo, kad pašauktas į karo tarnybą, jis atsidūrė Lenkijoje, vėliau – Prancūzijoje, 1942 m. dėl

sunkios ligos perkeltas į Karaliaučių, kur tarnavo geležinkelio stoties sargybos karininku...

Fuchsas daugiau kaip dešimt metų (nuo 1945-04-10 iki 1955-10-18) kalėjo Sovietų Sąjungos belaisvių lageriuose, kol gavo leidimą išvykti Vokietijon. Ten jis dar kurį laiką mokytojavo. Mirė 1985 m. balandžio 24 d.

Ne tik karas, bet ir „išvadavimas“ atnešė skaudžių nuostolių. „Auštantis komunistinis rytojus“ krašte pasireiškė ne tik vokiškumo, bet ir pačių vokiečių išgijimu. „Gražusis muziejaus pastatas buvo suniokotas pirmais pokario metais, nes jo mediena buvo panaudota netoliese statomoms kareivinėms, o eksponatai buvo sunaikinti“ (p. 24).

Vilija Gerulaitienė, kurią Nausėda vadina „gerąja projekto siela“, užsimena ir apie „trečiąjį sąsiuvinį“ – nuo 1894 iki 1923 m. fragmentiškai rašytą kroniką, kurios originalo nerasta, bet kopija išsaugota pačioje Nidoje. Tačiau „publikacijoje atsisakyta atskirai skelbti 1894–1923 m. rašytą dokumentą, mat jo tekstas kone ištiesai ir beveik tapačiai atsikartoja Henry'o Fuchso 1923 m. pradėtoje rašyti kronikoje“ (p. 41–42). Vis dėlto kai kurie fragmentai pateikiami (kitu šriftu).

Kilę galvosūkiai

Šioje knygoje problemišiausias man pasirodė Vokietijos baltistės Christiane's Schiller straipsnis „Nidos gyventojai: jų gyvenimo būdas ir kalba“. Žinoma, sumanymas puikus – pagvildinti istorinį nidiškių tautinės sudėties, kalbinės situacijos kismą, detaliau paanalizuoti aprašomojo meto „gyvenimo būdą“... Bet štai priešlapiu anotacijoje tarp kitų įvardijimų aptinku: „Dr. Christiane's Schiller straipsnyje apžvelgiami kuršininkų gyvenimo ir kalbos tyrinėjimai“. Ir tai, deja, tiesa. Tačiau argi galima kuršininkais vadinti *visus* Nidos gyventojus, kaip apibendrina straipsnio pavadinimas, ypač žvelgiant per vokiškai parašytos kronikos prizmę? Klaustukų kyla ir skaitant tekstą.

Kai girdžiu pasakojant apie Kuršių nerijos gyventojus kuršininkus, kurie paskui žuvų išteklius atkeliavo čia iš Kuršo („Kuršių nerijoje jie apsigyveno vėliausiai XVI a.“, p. 35), kalbėjo kuršininkų kalba („jos pagrindą

sudaro Kuršo latvių tarmė“, p. 37), kyla klausimas, ar jie atvyko į dykrą? Nejaugi čia nebūta jokių vietinių gyventojų? Tiesiog susiliejo du kolonistų srautai – vokiečiai ir kuršininkai?

Kronikoje kuršininkai irgi paminimi, bet, drįsčiau įtarti, kad čia tiesiog toks „vietinių“, „senbuvių“ įvardijimas, o ne mokslinė klasifikacija. (Juo labiau kad greta kuršininkų ar kuršių, yra ir toks liudijimas iš Pirmojo pasaulinio karo metų, kai nidiškiams teko priglauti pabėgėlius: „Vokiečių kalbos nemokančios moterys apsistojo pas lietuviškai kalbančius žvejus“ (p. 147). Jei straipsnio autorė vietiniais laiko tik kuršininkus, tai, pavyzdžiui, teiginį „Pamaldos būdavo laikomos lietuviškai“ (p. 37), manyčiau, reikėtų pratęsti: „nors vargšai kuršininkai likdavo nieko nesupratę...“ (Na, ar gerai suprastume prakalbą, režiamą, atrodytų, lietuviams tokia giminiška latvių kalba?) Arba: „Kuršo latvių tarmei įtakos turėjo ir vokiečių kalba, pakeitusi mokyklose lietuvių kalbą“ (p. 37) – kuršininkų mokymas lietuvių kalba irgi reikalautų platesnio paaiškinimo. Apie prievartinį Prūsų Lietuvos germanizavimą esame girdėję, bet ir lietuvių kalbos primetimas latvių atšakai turėtų būti įvardytas... Tiesa, po teiginio „1820 m. kuršininkų kalba dar buvo šnekama visoje Kuršių nerijoje“ nurodoma, kad „Šarkuvoje, Rasytėje ir Pilkupoje kuršininkų kalbą visiškai išstūmė vokiečių žemaičių tarmė. Į šiaurę nuo Nidos esančioje Juodkrantėje vis smarkiau ėmė dominuoti lietuvių kalba“ (p. 37). Kuršininkų kalba ilgiausiai išsilaikiusi Nidoje, Preiloje ir Pervalkoje, nors „Preiloje ir Pervalkoje ir lietuvių kalba šeimose buvo vartojama, tačiau tikslaus lietuvių skaičiaus pasakyti neįmanoma, nes patikimų duomenų neturime, mat visi ne vokiškai namuose kalbantys lietuviai ir kuršininkai paprastai skaičiuojami kartu“ (p. 37). Preiloje ir Pervalkoje, bet ne Nidoje? Gal čia ir slypi visa esmė, o kartu keblumas – nei oficialioji statistika, nei kasdieninė (vokiečių) kalba neįžvelgė skirtumo tarp kuršininkų ir lietuvių? Tad gal vertėtų akcentuoti būtent „vietinių“ (baltų) kalbų susimaišymą, kai neįmanoma nustatyti proporcijos tarp gyventojų, priklausančių skirtingoms baltiškos kilmės atšakoms? Bet apie laikotarpį, kai pradėta rašyti šią Kroniką, autorė daro kategorišką išvadą: „dauguma nidiškių XX a. pradžioje šnekėjo dviem kalbomis (vokiečių ir kuršininkų)“, p. 37.

Tiesą sakant, kuo toliau, tuo neaiškiau, kas tie kuršininkai ir apie ką kalbama straipsnyje. „Vadinamoji Prūsijos latvių kalba, ilgai vadinta kuršininkų kalba, jau nuo XVII a. patraukė tyrinėtojų dėmesį“ (p. 38). Ar dabar ji jau nebevadinama kuršininkų kalba? „XX a. trečiuoju ir ketvirtuoju dešimtmečiais kuršininkai buvo laikomi persikėlėlių iš Latvijos palikuonimis“ (p. 39). Ar dabar jie tokiais jau nebelaikomi?

Galbūt aš viena esu tokia nesusipratėlė.

Autentiškasis dokumentas

Kronika rašyta ir iki, ir po Fuchso, bet visi kiti autoriai laikytini „papildančiais“. *Summa summarum* išryškėja tokie pasakojimo komponentai: Nidos gyvenvietės istorija; pasakojamojo meto kontekstas; mokyklos gyvenimas Lietuvos laikais; mokyklos gyvenimas, kraštui grįžus Vokietijos reičan; epiloginės nuobiros (pokariniai fragmentai). Tiesa, Nidos mokyklos gyvenimą išskirti iš žvejų gyvenvietės bendros panoramos kebloka, tad to ir nedarysiu (neminėsiu ir tos reikšmingos Fuchso veiklos, kuri pristatyta jo biografijoje).

Istorinis kontekstas

Apžvelgę pluoštą faksimilių (įrašų, viršelių), pastudijuokime mūsų patogumui „apdorotą“ tomą, kurį Fuchsas pradėjo rašyti 1923 m., keldamas klausimus: „Kada buvo įkurta Nida? Iš kur čionai atkeliavo pirmieji žmonės?“ (p. 85). Taigi, autorius jaučiasi įsipareigojęs domėtis krašto istorija, rinkti ir skleisti žinias apie jį. Sužinojome, kad „Nida pirmąsyk paminėta 1569 m. sausio 5-ąją vyskupo Mörli no vizitacijos nutarimuose“ (p. 85), o mokykla čia įkurta 1743 m., kai „Nida ir Juodkrantė buvo atskirtos nuo Karvaičių mokyklos“ (p. 88). Taigi, Karvaičių kaimo, tarsi turėjusio būti vienu iš svarbesnių nerijoje („nidiškiams teko eiti bažnyčion į Karvaičius“, p. 107), liūdnas likimas irgi šmėsteli prieš akis... Martinas Ludvikas Rhesa „1797 m. vaizdžiai aprašo, kaip sunyko jo gimtasis kaimas“ (p. 105).

Dar prieš visišką Karvaičių, vėliau ir Naglių, Kuncų užpustymą „1743 m. Juodkrantėje ir Nidoje buvo įkurta mokykla. Iš pradžių jos buvo įrengtos žvejų namuo-

se“ (p. 106). Mokykla greit buvo pastatyta, keliskart perstatyta, o po gaisro, Nidoje siautusiai 1869 m., teko rūpintis jau ne tik mokyklos statybomis.

Nerijos istorija, žinoma, ir liuteroniškų bažnyčių, jų statybos, sunykimų, sudėgimų, pri- ir perkėlimų istorija. Mokyklos kronikoje ji negali neatsispindėti jau vien todėl, kad tos pareigybės – mokytojo (šūlmistro) ir kunigo – glaudžiai susijusios: būta laikotarpių, kai kunigas ėjo mokytojo pareigas, o mokytojas tapdavo vargonininku ir pan. „Tik 1835 m. nidiškiai gavo maldos namus“ (p. 107), o 1847 m. – ir savo pamokslininką: „Kunigas Sylla kartu buvo ir mokytojas, todėl naudojosi ir mokytojo vietos pajamomis“ (p. 109). 1854 m. oficialiai įkurta, atskyrus nuo Juodkrantės, Nidos parapija, kurią sudarė „nerijos kaimai: Nida, Purvynė [dabar Nidos dalis – A. P.], Preila ir Pervalka“ (p. 114). „1888 m. spalio 10 dieną Nidos žvejų bendruomenė Kuršių nerijoje išgyveno ilgai lauktą dieną: buvo pašventinti jų nauji, ant aukštos kopos gotikiniu stiliumi senųjų Ordino bažnyčių pavyzdžiu [pastatyti] Dievo namai, nuo kurių atsiveria puikus vaizdas į marias, o nuo bažnyčios [bokšto] – į jūrą“, – cituoja Fuchsas laikraščio *Memeler Dampfboot* aktualiją, prieš tai papasakojęs, kaip rūpintis šia statyba, kauptos lėšos ir pan. Vis dėlto šviesuoliai – kunigas ir mokytojas (kartais tai vienas asmuo, kartais du) – šiame kampelyje dažniausiai neužsibūna, bet kronikoje pristatomi ir atvykusieji trumpam.

XIX a. pabaigoje–XX a. pradžioje šis kraštas buvo Vokietijos reicho dalis. Gal buitiniame lygmenyje to ir nesijautė, bet oficialiosios institucijos – Ev. liuteronų bažnyčia ir mokykla tikrai atliepė (privalėjo atliepti) istorinį ir kultūrinį didžiosios valstybės alsavimą. Štai „1898 m. rugsėjo 2 dieną mokykloje kaip ir visuomet atšvęsta Sedano šventė“ (p. 133). Išnaša nurodo, kad ši diena švenčiama, „minint prancūzų dalinių kapituliaciją 1870 m. rugsėjo 2 dieną po lemiamos Prūsijos pergalės prie Prancūzijos miesto Sedano“. 1909 m. lapkritį mokykla paminėjo Friedricho Schillerio 150-metį, 1910 m. liepą – karalienės Luizės mirties šimtmetį ir pan.

Pirmojo pasaulinio karo metais Kuršių nerija, laimei, turėjo atlaikyti tik saviškių pabėgėlių, o ne rusų armijos antplūdį. Štai vienas 1915 m. liudijimas, tiesa, ne paties

Fuchso: „Per pietus kaime veikiausiai buvo 2500 klaipečių“ (p. 146). 1916 m. „Mirties slėnyje buvo įrengta belaisvių [kalbama apie prancūzus] stovykla“. Duonos kortelės „spalio mėnesį papildė mėsos, taukų ir muilo kortelės“ (p. 151). Neturėtų stebinti dramatiška gaida dėl karo baigties: „1918 m. pabaiga pažymėta mūsų Tėvynės žlugimu“ (p. 154).

Tarpulaikis (1919–1922), kai Klaipėdos kraštą atskyrus nuo Vokietijos, jį laikinai administravo Santarvės įgalioti prancūzai, Kronikoje beveik visai neaprašytas, užsimenama tik apie mokytojos Margaretės Kutz atvykimą 1920 m.

Autonominio Klaipėdos krašto laikai

Fuchsas mokytojauti į Nidą atvyko 1923 m., Klaipėdos kraštui tapus autonomine Lietuvos dalimi. Kartu su juo darbavosi dar trys mokytojai, Anna Maria Fuchs vedė rankdarbių pamokas. Nors „Bažnyčia galutinai atskirta nuo mokyklos“ (p. 154), vis dėlto vyriausiasis mokytojas Fuchsas atliko ir vargonininko pareigas. Krašto direktorijai nuolat primindamas, kokiomis apverktinomis sąlygomis mokosi vaikai, išsikovojo leidimą statyti naują mokyklą.

Kronikininkas vengia politinės (galima suprasti, jam skaudžios) situacijos vertinimų, nurodo tik kai kuriuos pasikeitimus. Štai pažymi, kad vietovės dabar vadinamos taip: Nidden – Nida, Schwarzort – Juodkrantė, Memel – Klaipėda ir t. t. „Visos kelio rodyklės ir gyvenviečių ženklai privalo būti parašyti ir lietuviškai, ir vokiškai“ (p. 161).

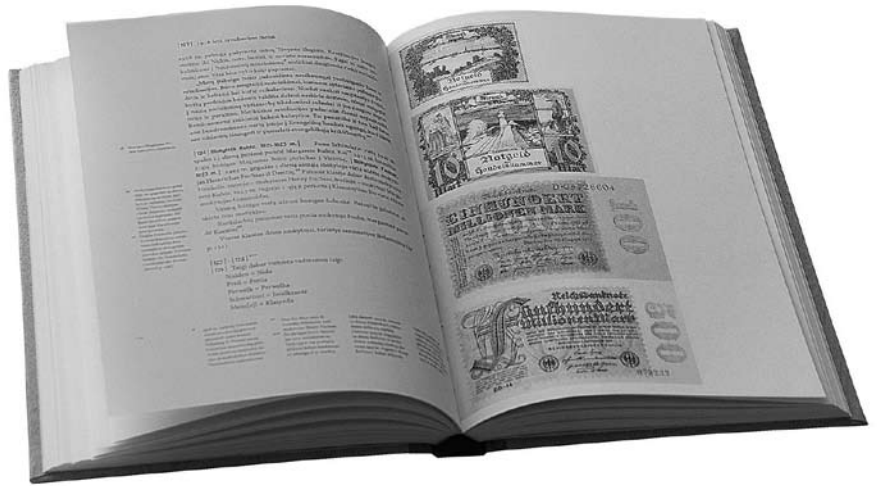
Beje, pokarinė Vokietijos padėtis – prie visų negandų prisidėjo dar ir didžiulė infliacija – ko gero, palengvino Lietuvai pirmąjį krašto integracijos etapą. Štai „labai pritariamai žiūrėta į 1923 m. liepos mėnesį išleistus stabilus pinigus [litas], susietus su doleriu“ (p. 161). Vis dėlto kartkartėmis prasiveržia polinkis istorinę situaciją interpretuoti savaip. Štai vardijant, kada 1924 m. nevyks pamokos, pradedama nuo sausio 15-osios – tai „atmintina Klaipėdos krašto prijungimo prie Lietuvos diena“, o Vasario 16-oji įvardijama kaip atmintina diena, kai Vokietija paskelbė „Lietuvą esant nepriklausoma valstybe“ (p. 170). Bet dažniausiai apsieinama be tiesioginių komentarų. Krašto direktorijai 1924 m. paskelbus potvarkį dėl lietuvių kalbos

pamokų stiprinimo, tiesiog paminima: „mes, Kuršių nerijos mokytojai, rengiame lietuvių kalbos konferencijas pakaitomis Nidoje, Preiloje, Pervalkoje ir Juodkrantėje“ (p. 171).

Nidiškių nuotaikas atspindi rinkimų į Klaipėdos krašto seimelių statistika. Štai 1929 m. rinkimuose iš 400 balsavimo teisę turinčių nidiškių dalyvavo 321: „Iš jų 283 balsavo už Liaudies partiją, 27 už Ekonominę autonomijos partiją, 9 už Lietuvos liaudies partiją“ (p. 209). Praverstų išnaša (jei ne autentiškas įvardijimas skliausteliuose), kad partija, gavusi balsų daugumą, – tai provokiška *Volkspartei*. Kritiškas pastabas naujosios valdžios atžvilgiu kronikininkas įterpia gana subtiliai. Štai 1932 m. rašė, kad įsidarbinant kopų darbininkais „atsižvelgiama į politines pretendentių į darbą pažiūras. Kas negali parodyti pažymėjimo, kad priklauso kokiam nors Didžiosios Lietuvos draugijai, į darbą nepriimamas“. Fuchsas tarsi tarp kitko prasitaria, kad šalia nuolankiai pateikiančių tokį lojalumo liudijimą, „girdisi ir kitokių balsų: „Jau geriau išsiųsiu savo berniuką nukasinti mirusios kopos!“ (Aliuzija į beprasmi prancūzų belaisvių įdarbinimą Mirties slėnyje karo metais)“, p. 220.

Kronikininkas pateikia daug naudingos medžiagos apie aktualią Nidos situaciją, statistinių duomenų: „1924 m. balandžio 1 dieną = 740 gyventojų, 119 namų“ (p. 163). Nerijoje žvejų triūsas ypač sunkus, kartais jų laimikis gausus, o kartais tenka badmiriauti. Šaktarpis (būtų pravertusi vertėjos išnaša, kad originale taip ir įvardyta – *Schaktarp*) pamary, regis, klostosi kitaip negu „žemyne“, čia ledas toks plonas, kad negalima nei į poledinę žūklę išsirengti, nei valtim išplaukti į žvejybą.

Vis pranešama apie nuskendusius žvejus. Bet ne tik audringa jūra lemia kaimo nelaimės, tarp negandų ir gaisrai, ir ligų epidemijos. Paminima net ir tokia liūdna aplinkybė: „Keletui mokinių nustatyta silpnaprotystė (kraujomaišos padarinys)“, p. 179.

Bet netrūksta ir džiugių pranešimų – štai Nida vasaromis virstanti tikru kurortu. Senieji ryšiai su Rytprūsiais dar nenutrūkę, pasienio gyventojai naudojasi supaprastintu sienos kirtimo režimu. „Beveik visi vasarotojai yra iš Vokietijos reicho“ (p.173). Ir žiemos pramogos populiarėja, juk marių ledas – puiki čiuožykla. 1927 m. Nidoje pagamintos dvi naujos ledo jachtos – viešbučio savininkui Henry'ui Domscheičiui ir dailininkui Ernstui Mollenhaueriui. Beje, šio iniciatyva „1925 m. liepos 23 dieną Nidoje atidengtas paminklas trims pasauliniame kare žuvusiems dailininkams: Ernstui Bischoffui-Culmui, Walteriui Heymannui ir Hansui Borschke'ui“ (p. 175). (Gal per savo žioplumą šio paminklo nesu aptikusi?) Kronikininkas pažymi, kad 1929 m. gegužę Mollenhaueris dalyvavo parodoje Karaliaučiuje, cituodamas *Ostpreußische Zeitung* recenziją, kurioje sakoma: „Uždaras gyvenimas ilgus metus Kuršių nerijoje išties išėjo į gera ryškiam meniniam savitumui“ (p. 208). O 1937 m. nidiškiams susirinkus į Hermanno Blodės viešbučio didžiąją salę švęsti Kalėdų, visi, ypač žvejai, buvo sujaudinti, išvydę save ar kaimynus Mollenhauerio susuktame filmuke.

Kronikoje užsimenama ir apie rašytojo Thomo Manno įsikūrimą Nidoje 1930 m., cituojami jo vasaravimo čia motyvai – Fuchsui svarbu ir malonu, kad „Nida su savo neįtikėtina kopų kraštovaizdžiu, nuostabiais miškais, siautulinga jūra ir marių pakrantės idile“ (p. 210) tapo traukos centru.

Ir štai 1934-ieji, lyg ir preliudija to, kas Fuchsui nutiks po poros metų: „Gegužės 26 d. pusę dvylikto ryto atvyko valstybės apsaugos policijos tarnautojas iš Klaipėdos ir policijos tarnautojas iš Nidos ieškoti mokytojų namuose ir mokyklos klasėse valstybei priešiškos medžiagos“ (p. 232). Na, negalėtume sakyti, kad įtarimai buvo iš piršto laužti, štai tarp konfiskuotų spaudinių yra ir Adolfo Hitlerio brošiūra *Das junge Deutschland will Arbeit und Frieden* („Jaunoji Vokietija nori darbo ir taikos“), ir Nacionalsocialistinės mokytojų sąjungos Kionigsberge išleistas vadovas *Der ostpreußische Erzieher* („Rytų Prūsijos auklėtojas“), ir pan. Buvo suimtas mokytojas Horstas Lakishus ir, matyt, dėl neloyalumo neteko galimybės mokytojauti. Šią spragą užpildė Anna Fuchs.

Situaciją 1934-aisiais, regis, aštrino abi pusės – Lietuvos valstybė spaudė, vietos bendruomenė priešinosi. Įsigaliojus nutarimui, kad mokymo kalba Klaipėdos krašte priklauso nuo daugumos mokinių pavardžių, „*Klaipėdos krašto direktorija nurodė laikyti Nidos mokyklą lietuviška. Bendruomenė tam paprieštaravo, ir potvarkis kol kas nevykdomas*“ (p. 238). Fuchsas atšaukė ir sporto šventę, ir Kalėdų renginį, mat mokyklos vadovas privalėjo užtikrinti, kad bus bendraujama lietuviškai...

Iš kronikos įrašų pažinome Fuchšą kaip Nidos ir visos Kuršių nerijos paveldo puoselėtoją, bet greta to jis – provokiškai nusiteikęs kietakaktis. Tarp kaltinimų jam buvo ir toks: „*Per kraštotyros pamokas naudojo žemėlapį, kuriame savo ranka buvo nubraižęs Klaipėdos krašto sienas taip, tarsi jis nepriklausytų Lietuvai*“ (p. 250)... Kad Fuchso ryšiai su Nida 1936 m. baigėsi suėmimu, jau minėjome.

Griežtomis „atlietuvinimo“ priemonėmis Lietuva gal ir laimėjo mūšį, bet pralaimėjo karą (teigti, esą tuo atveju, jeigu jos politika krašte būtų buvusi „minkštesnė“, viskas būtų susiklostę kitaip, manau, tikrai nėra pagrindo). Pralaimėjimas tapo akivaizdus jau 1938 m. lapkričio 1-ąją, kai panaikinta galiojusi karo padėtis su griežtu viešumo reguliavimu. (Kad per visą Klaipėdos kraštą nuvilnijo džiūgavimai, demonstracijos, žinome ir be šios Kronikos). Gatvės mirgėjo transparantais, skelbiančiais „*meilę ir ištikimybę gimtinei*“. Švęsti įvykio Nidon „*suplūdo visi gyventojai iš Juodkrantės, Perval-*

kos, Preilos ir Nidos“ (p. 254). Sugužėję į aikštę, išklaušė parapijos pirmininko Roespelio kalbos „*apie tuos metus, kai mūsų gimtinė buvo niekieno žemė ir turėjo pakelti didžiulę gėdą*“ (p. 254), užbaigtos šūksniu *Sieg Heil!* ir pratęstos skanduotėmis: „*Norime atgal į reichą!*“ Taigi, tokios buvo 1939 m. kovo 22 d. išvakarės.

Liudijimų apie vėlesnį laikotarpį Kronikoje negausu. Pirmieji įrašai entuziastingi (hitlerjugendo kuopelė surengė linksmas 1939-ųjų Kalėdas, gausiai pasipildė NSDAP gretos, 1940-ųjų vasarą sulaukta rekordiškai daug poilsiautojų. 1942 m. rašyta: „*Pamokos vedamos reguliariai*“, nes „*Karo baisumai mūsų nepalietė*“ (p. 267). Renkamos lėšos paremti Reichui – po 1943 m. kalėdinės mugės iš „*skardinėlių Nacionalistinio liaudies gerovės fondo vadas išėmė solidžią sumą: 348 reichsmarkes*“ (p. 270). Nuo 1944-ųjų antrosios pusės žinios darosi ypač nerimastingos. Klaipėda laivais evakuojama į Krancbeką, Piliavą. „*Visų nidiškių veiduose matėsi baugus klausimas: „Gal ir man su ryšėliu palikti gimtinę?..“*“ (p. 276); „*Ugnies atšvaitai virš Karaliaučiaus matėsi iš Nidos*“ (p. 278).

Tuo Nidos kronika, aprėpianti tikrai ne vien mokyklos reikalus, iš esmės ir baigiasi. Leidinio rengėjų vietoje būčiau gerokai pasvarsčiusi, ar nenugnybti tų poros trejeto lapelių, prirašytų, kaip nurodoma išnašoje, „*vaiikiška ranka Susanne's Jenssen vardu*“ (p. 278). Raudonojo Kryžiaus talkininkės atsiminimai apie karą, nežinia po kiek laiko padiktuoti, dvelkia jei ne senatviniu nukvakimu, tai bent jau perdėtu asmeniškumu (na, kas vokiškoje mokyklos kronikoje prisipažintų turėjęs romaną „be ateities“ su karo gydytoju, šeimos žmogumi, kas aprašintų, kad maudėsi be drabužių ir po to surengė išgertuves su kompanija)...

Šiaip ar taip, paskutinis įrašas skaudžiai simboliškas – tai atsisveikinimas jau ne tik su Nida, bet ir su Karaliaučiumi: „*Traukinys pajudėjo. Atsisėdau ir graudžiai pravirkau*“ (p. 281).

Nidos kroniką būtų pravartu paskaityti visiems – ir Prūsų Lietuvos bei Klaipėdos krašto žinovams, ir diletantams, ir proletuviško, ir provokiško požiūrio į šio krašto istoriją šalininkams... ■

PROVOCATIO AD POPULUM

*Svajonių pensininkui maudžia
protinį (propagandinį) dantį*

Jupiteriui grakščiai persiropštus į Svarstyklės, *captatio benevolentiae* (lot.) – palankumo siekimas, t. y. pastangos įsiteikti klausytojams, įjungė aukščiausią pavarą. „Na, jūs ir pavarot!“ – po eilinių debatų nustemba koks nors nesusipratęs eilinis elektorato valetas. Pretendentai iš kailio neriasi, bandydami nurungti vienas kitą ne vien gražbylostėmis, bet ir žerdami rinkėjams į akis gryniausią nuogiausią tiesą, pavyzdžiui, sako: „Išrinkite mane ir gausite tai, ko dar neturėjote, iki šiol neturite ir niekada neturėsite.“ Gal taip yra todėl, kad prieš ketverius metus kandidatų, turinčių aukštąjį išsilavinimą, buvo 82 proc., o dabar yra tik 72 proc., nors šįkart į Seimą nesiveržia nei garsusis suvirintojas su padirbtu diplomu, nei kiti žinomi mažaraščiai. Iš kur ėmėsi net 28 proc. tokių, kurie neišsimiklinę meluoti aukštuoju stiliumi, todėl mulkina, apgaudinėja kaip tikri kaimo jurgiai? Neišprususių miesčionių pašnekėsčius, be kita ko, meistriškai perteikė jau Petronijus „Satyrikonė“, komiškai pavaizdavęs ir begalinį turtingų prasimušėlių pasipūtimą, – tai tikras vadovėlis elektoratui, kaip išvelgti viešumon lėdančių asmenų ydas ir atjausti to viešumo vengiančiųjų bėdas. Kad ir kaip būtų, rudenio p dar kartą neišvengiamai pasitvirtins senovinė išmin-tis *Parturient montes, nascetur ridiculus mus* („Gim-dys kalnai, o gims juokinga pelė“).

Vis dėlto susigaudyti, kas, kur, su kuo ir kodėl, darosi vis sunkiau, beveik neįmanoma. Štai svajonių informa-torius Edmundas, dar vadinamas misteriu įtakingiausiuoju, dėmesio centre išnarstė, kodėl kilo toks bausis „triukšmas dėl KAKO pasaugojimo Vilniaus mieste.“ O svajonių meras Remigijus savo *facebook.com* paskyroje parašė: „Žmogau, kuris tai padarei, tu esi šūdžius.“ Pa-maniau, kad meras taip rūgoja kažką, kas nepasaugojo to KAKO, bet juk tuo atveju rašytų „Žmogau, kuris to nepadarei, tu esi...“ Tada išsiaiškinau elementarų da-lyką: nors graikams KAKAS – tai ugnimi alsuojantis milžinas, o romėnams net pats ugnies dievas (negi tokį „pasaugosi Vilniaus mieste“?), bet lietuviams kaip visada viskas atvirksčiai – KAKAS jiems yra kietasis atgautasis kuras... Toliau dar painiau. „R. Šimašius dėl šiukšlių kri-zės kaltina ministrus“, – skaitau laikraščio antraštę ir ap-ima siaubingas įtarimas, ką meras viešai ir įžūliai vadina „šūdžiais“! Bet netrukus paaiškėja, kad nei ministrams, nei ugnies dievams šis epitetas netaikomas – jis skirtas anonimiam vilniečiui, užtepusiam dažais lentelę, ku-rioje Rusų gatvė pervadinta „Русская улица“! Įdomu, kad lygia greta su multikultūrinėmis mero pastangomis buvo atlikta multipolitinė apklausa, ką Lietuvos rusai vertina labiau – LR Prezidentę ar Kremliaus samodūrą. Pasirodo, rusakalbėse ES platumose Putinas Raudonasai populiariesnis negu pačioje Rusijoje, kur jau antrą dešim-

tmetį irgi muša savo paties reitingų rekordus. Nekeista, kad šios monolitiškai vieningos (*ot Moskvj do samych do okrain*) šalies piliečiu geidžia tapti pats Stevenas Seagalas, nes tada galės kada tik užsimanęs be trukdžių bendrauti su artimais draugais, tarp kurių sukiojasi ne tik prancūzo tapatybę pragėręs Depardieu, bet ir *chitryj* Dmitrij, net pats patvaldys. Juk Amerikoje rasti protinę žmogų, su kuriuo galėtų paplepėti apie viską (pavyzdžiui, kad *Krym naš, a Barack vaš*), Stevenui, jau gerokai nusivaidinusiui, nelengva, pavyks susikukuoti nebent su blondinu Donaldu po rinkimų.

O kas galėjo prognozuoti, kad bus papirktas pats svajonių pensininkas Larry's Kingas? Šis neprilygstamas Amerikos TV „žvaigždžių“ karalius jau tęsia karjerą dezinformaciniame kanale *Russia Today... Русская улица*, apraizgiusi visus žemynus, yra kreiviausia ir ilgiausia pasaulio gatvė, kurios šaligatviais taip mėgsta traukti svajonių pretendentas Trumpas. Šiuo atžvilgiu svajonių mero Remigijaus lentelių politika rodo, kad šis liberalas nepriekaištingai užuodžia globalias tendencijas. Kai dvi pasaulio galybės susivienys, o joms vadovaus krokodatinas Trumputinas, teks pakoreguoti ne tik valstybių sienas, bet ir prilaikyti liežuvį, todėl iškart siūlau iš lietuvių kalbos žodyno išbraukti politiškai nekorektišką patarlę „Ilgas plaukas, trumpas protas“. Koks ilgas Donaldas plaukas, šukuojamas iš dešinės į kairę, jau įsitikinome per svajonių pretendento prisistatymą humoristiniame (?) TV šou.

Diem perdidi – „Praradau dieną!“ kadaise sušuko imperatorius Titas, per vakarienę prisiminęs, kad tądien niekam nepadarė nieko gero. Svajonių meras Remigijus dar prieš vakarienę, kad tik diena nebūtų prarasta, pakabino lenkišką lentelę su Varšuvos gatvės pavadinimu. Kaip tyčia tuo metu Varšuvos „Legia“ pralošė Dortmundui „Borussiai“ 0 : 6, o lenkų sirgaliai tokiu pat rezultatu nokautavo džiūgaujantių vokiečių tribūną. Ką galėtų reikšti tokie (ne)atsitiktiniai sutapimai? Lenkijos spauda rašė: „Mes pasiuntėme signalą: sveiki, čia Varšuva. Aplenkite šį miestą iš tolo.“ O kokį signalą ir kam pasiuntė svajonių meras Remigijus? Atrodo, jis bando pagauti kampą, kad kuo taikliau apspjautų Konstituciją ir Valstybinės kalbos įstatymą, esą sostinės labirintuose nė vienas iš jų nebegalioja.

Kaip sakė Juvenalis, *defficile est satiram non scribere* – „sunku neparašyti satyros“ apie tuos, kurie liekia *vperedi progressa* (kaip informuoja *Russia Today*), arba apie tai, kaip politinio elito viršūnėles ir šakneles krečia rinkiminis drugys. Bet gerokai sunkiau „šūdžiams“, dar vadinamiems rinkėjais, rasti, kaip sakė Horacijus, *aurea mediocritas* – „aukso vidurį“ tarp margo plauko kandidatų pernelyg aukštų frazių ir niekingos veidmainystės. ■

Tiesiai iš rusų gatvės
Krescencija ŠURKUTĖ

Klaidos atitaisymas. KB nr. 7 / 8 į visais atžvilgiais puikų Onos Danutės Jedzinskienės tekstą „Rūsčios kasdienybės filosofas. Romualdo Kuncos tapyba“ įšivėlė klaida – Smuglevičius vietoj Pranciškaus pavadintas Petru. Atsiprašome autorės ir skaitytojų.

Redakcija

PADĖKA RĖMĖJAMS

Vladas KAUPAS *Kultūros barams* 2016 m. skyrė 1000 USD.
Kuklesnėmis sumomis parėmė
Ada SUTKUS, Kęstutis KEBLYS, Marija MALIJAUŠKIENĖ, Marija PAŠKEVIČIENĖ.
Išlaikyti žurnalo periodiškumą padėjo UAB „Laima ir partneriai“.

KULTŪROS BARAI

2016. 9 (621)

DOMAINS OF CULTURE

THE MONTHLY JOURNAL OF CULTURE AND ART

editor-in-chief Laima KANOPKIENĖ

editorial address:

Latako st. 3. 01125 Vilnius. Lithuania

E-mail: kulturosbarai@takas.lt

SUMMARIES

Arūnas SPRAUNIUS. *Stability as Utopia or Luxury to be the One that is Not Needed.* Writer's essay discussing the crisis of welfare state (page 2).

Viktorija RIMAITĖ. *Desert of Meanings in Political Advertising.* Elections of 2016 are approaching, however meanings urging to back one or another political party are scarce. Neither new political parties, nor those who exist a long time have succeeded in providing fresh and meaningful slogans and visual images. So what can one say while examining images and words of political advertising? (page 10).

Bonifacas STUNDŽIA. *Algirdas Sabaliauskas – Historian of Baltic Linguistics.* There is a banal saying that there are no irreplaceable people, but after this exceptional scholar died in April 17, 2016 I can not imagine who will continue writing the history of our linguistics (page 11).

Higher Education and the Trap of Bureaucracy. Professor of humanities and English literature Christian Moraru (USA) in conversation with Almantas Samalavičius. While sharing his reservations about the powers of neoliberalism and privatisation of higher education (some countries might even benefit from privatisation) he focuses on the encroaching bureaucracy that is taking over higher education both in USA and Europe. This tendency threatens the future of the institution (page 15).

Andrius MARTINKUS. *Europe's Guilt.* There are many signs indicating that global neoliberal order imposed all over the world since 1991 is finally crumbling (Lithuania is one of its small fragments). Europe is to blame for many things, however the depth of Europe's metaphysical guilt is even bigger than its wrongdoings of the colonial era. The biggest guilt of Europe, claims the author is its refusal to witness Christ (page 19).

A Letter to the Editors. Critical comment about the article of Tomas Kavaliauskas titled The Tragedy of Human Rights Under the Palm Trees of Nice (Kultūros barai issue no 7/8) (page 23).

Almantas SAMALAVIČIUS. *Defence of Public Spaces and Its Dramatization Built on a Strange Nostalgia.* In a cycle of essays the author discusses various aspects of the development and fate of Vilnius' urban public spaces. In this particularly essay he analyses why some campaigns that were expected to defend city dwellers' rights to public spaces ended in disaster, however, especially campaign of „defending“ Lietuva cinema initiated and directed by artists Gediminas and Nomedas Urbonas and a group of their supporters. The result of this campaign was disastrous and even though many art critics still praise its experience, in fact the campaign was nothing more than a public spectacle (page 25).

Lina BUVIDAVIČIŪTĖ. *Poems* (page 31).

Ieva KUZMINSKAITĖ. *50 Women and their Stunning Ceramics.* This event, sponsored by the University of Missouri Kansas City Women's Center and the

American Jazz Museum showcases 50 diverse women artist from around the world and the contributions they are making to the ceramic arts. Lithuania was represented by ceramic artist Aldona Jonuškaitė-Šaltenienė (page 33).

Vita GRUODYTĖ, Matthew GUILLOT. „*The Author of the Musical Piece of the Year is Awarded for...*“ Lithuanian Composers' Union announced the winners of the prizes for best musical compositions of 2015 in the hall of Piano.lt. 15 compositions among 72 nominated received the awards. The audience took part in the second stage of the procedure by giving their evaluations via internet. Alas, this was done in an anonymous way (page 36).

Gabrielė ŽAIDYTĖ. *About the Book of Psalms Made of Iron and Clay.* The exhibition of contemporary Lithuanian painting and photography Žachor present a visual Jewish narrative to Jewish communities all over the world. It is reaching Litvak communities in various cities like Tel Aviv, Kapstadt, Berlin, Buenos Aires, New York (page 40).

Jūratė STAUSKAITĖ. *Can One Call Stability a Value?* Rebuses of Nijolė Šaltenytė. About the exhibition of famous graphic artist (page 44).

Kęstutis ŠAPOKA. *Vanguard Photography of Kharkiv (Ukraine) in Lithuania.* The exhibition of Roman Pyatkovka. This is one of the most interesting exhibitions of photos shown this season. The exhibition is curated by Darius Vaičekauskas (page 47).

Redas DIRŽYS. *The First FluxFootball Festival in London.* Continued from no. 7 / 8 (page 50).

Kęstutis ŠAPOKA. *Experimental Festival of Lettristic Poetry and Wisdom in Alytus.* Alytus is a unique city in Lithuania and maybe the rest of the world, because it is the site where such different events as festivals of archaic crafts, contests of eating buckwheat, chants of national anthem are held together with projects of destruction of serious culture, art strikes, etc. Do you know another city where anarchist flag is being raised in front of municipality almost every week during official ceremonies? (page 60).

Zecharia PLAVIN. *Chant of Hope.* Fragment of a novel (page 62).

Algirdas GRIGARAVIČIUS. *Decisions Taken Decades Ago.* An idea of erecting a monument to dr. Jonas Basanavičius has a long history. It came into being during the interwar period, writes historian (page 72).

Dainora KANIAVIENĖ. *Jurgis Šaulys in the Role of Literary Critic.* Few philologists have had such an impact upon Lithuanian literary and cultural history as Jurgis Šaulys, a signatory of The Act of Independence (page 76).

Dainius JUNEVIČIUS. *A Photo from the Burned Down Album of 1861.* This is a story about attempts to locate one album of Antal Rohrbach and unhappy history with almost a happy-end (page 80).

Tomaš BOŽEROCKI. *Witch Hunt in the Grand Lithuanian Duchy.* Inquisition did not exist in the Grand Lithuanian Duchy, but several types of courts had the right to carry investigation in such cases. Thus several hundreds of cases against „witches“ survived (page 84).

Astrida PETRAITYTĖ. *Historical Chronicle of Kuronian Lagoon in Lithuanian.* A review of the book The Chronicle of Nida School (page 87).

Krescencija ŠURKUTĖ. *Provocatio ad populum.* Ironical essay on Lithuania's cultural and political life (page 93).

**Some Kultūros barai articles
and translations in eurozine
(www.eurozine.com):**

Jon NIXON, Almantas SAMALAVIČIUS

Higher education and its discontents (En) (Lt)

A conversation with Jon Nixon. The audit culture resulting from neoliberal policies has had a deleterious effect on all sectors of society, and no less so on the universities, says higher education expert Jon Nixon. Clearly, the logic of austerity constitutes an existential threat to the great humanistic traditions of scholarship.

Erik TABERY.

West vs. East all over again (En) (Lt)

Central Europe no longer exists, only East and West, as it used to be. That is the condensed version of the combined wisdom of many western analysts and commentators these days, writes Erik Tabery, editor-in-chief of the Czech weekly "Respekt".

Tomas KAVALIAUSKAS, Ullrich KOCKEL

An enlightened localism (En) (Lt)

In a wide-ranging discussion of European identity and regional separatisms, scholar of European ethnology Ullrich Kockel considers how competing memories need not lead to conflict but can be turned into a creative force through cultural engagement based on mutual respect.

Gus HOSEIN, Eric KING

Age of insecurity (En) (Lt)

Cooperation between the communications industry and governments creates unprecedented opportunities for surveillance. Lets not repeat the mistakes of the past and allow companies to assume that users are uninterested in what happens to their data, urge Gus Hosein and Eric King.

Sofi OKSANEN

A lion in a cage (En) (Lt)

On the Finlandization of Europe
In the aftermath of World War II, Finland pursued a policy of remaining on good terms with the Soviet Union with a view to safeguarding Finnish sovereignty. This strategy became known as „Finlandization“. A strategy that now haunts Europe, writes Sofi Oksanen, as Russia continues to focus on expanding its sphere of influence.

Bronislovas KUZMICKAS

From a distance (En) (Lt)

Postmodern identity in an increasingly postmodern reality
Why is it that, 25 years after independence, the attachment that Lithuanian citizens once felt to their country has weakened considerably? Because postmodernist self-consciousness prefers regional identity to state identity? Bronislovas Kuzmickas reports.

Antanas ŠILEIKA

Long ago and far away: Big stories from small countries (En) (Lt)

Baltic stories in a global context
What's different about a place is what's interesting, writes Canadian novelist Antanas Šileika. A proposition that raises all manner of difficulties, as well as presenting unique opportunities, when writing fiction based on Baltic history aimed at a North American audience.

Giedrius SUBACIUS

The death of a language (En) (Lt)

It is often said that every two weeks a language dies. But the statement belies a complex reality, in which languages are transformed, replaced or simply vanish along with their users. Giedrius Subacius on the fate of the Lithuanian language, among others.

SPAUDOS,
RADIJO IR
TELEVIZIJOS
RĖMIMO
FONDAS

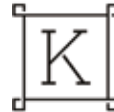
SRTR fondas Kultūros barų

2016 m. projektui „Kultūrinė

Lietuvos perspektyva“ skyre

54 000 eurų finansinę paramą

SRTR fondas iš dalies remia rubrikas:
ūpesčiai ir lūkesčiai (*iš dalies*), Nuomonės apie
nuomones, Kūryba ir kūrėjai (*iš dalies*), Apie knygas

LIETUVOS
KULTŪROS
TARYBA

remia projektą „Kai melas paverčiamas ginklu“

www.eurozine.com

Svarbiausi straipsniai apie Europos kultūrą ir politiką

Eurozine yra internetinis žurnalas, skelbiantis esė, straipsnius ir interviu svarbiausiomis mūsų laikų temomis.

Europos kultūros žurnalai pasiekiami pirštų galiukais

Eurozine yra svarbiausių Europos kultūros žurnalų tinklas. Jis jungia ir remia daugiau nei 100 žurnalų – savo partnerių bei asocijuotų leidinių ir institucijų iš visos Europos.

Nauja transnacionalinė viešojo erdvė

Skelbdamas geriausius žurnalų – partnerių straipsnius įvairiomis kalbomis, Eurozine atveria naują viešąją erdvę transnacionaliniam bendravimui ir diskusijoms.

Geriausi straipsniai iš visos Europos

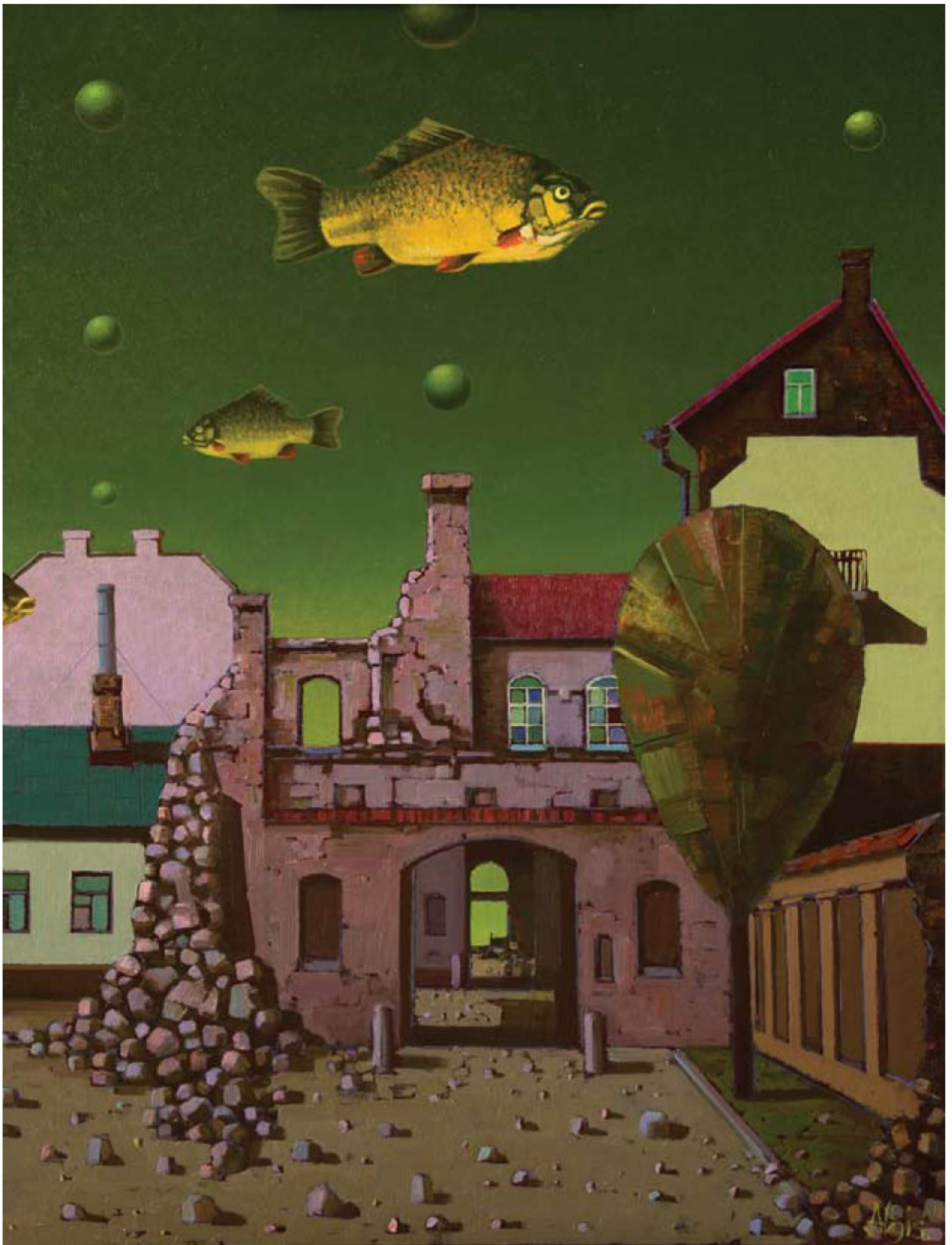
eurozine

Spaudė akcinė bendrovė Spauda, www.spauda.com

Laisvės pr. 60, 05120 Vilnius

Tiražas 2700 egz.

Kaina – 1,45 Eur

Algis Griškevičius. Povandeninis Vilnius. 2013. Aliejus, drobė.

Apie parodą „Zachor!“ skaitykite p. 40

Kaina – 1,45 Eur
KULTŪROS BARAI 2016. Nr. 9 (621), (1–96)
Indeksas 5031

